

Міністерство освіти і науки України
Міністерство культури України
Луганська державна академія культури і мистецтв

ОБРІЇ
СУЧАСНОЇ
ЛІНГВІСТИКИ

Збірник наукових праць

Випуск 4 (2013)

Засновано в лютому 2012 року
Свідоцтво про реєстрацію: серія КВ № 20323-10123 Р,
видане Державною реєстраційною службою України 18.07.2013

Виходить двічі на рік

Луганськ

2013

УДК 81+82
ББК 81+83
О-23

РЕДАКЦІЙНА КОЛЕГІЯ:

І. П. Зайцева, доктор філологічних наук, професор (головний редактор);
С. І. Уланова, доктор філософських наук, професор (заступник головного редактора);
Л. В. Туленінова, кандидат філологічних наук, доцент (відповідальний секретар);
О. Д. Петренко, доктор філологічних наук, професор;
С. О. Кочетова, доктор філологічних наук, професор;
В. В. Червонецький, доктор педагогічних наук, професор;
П. О. Будівський, доктор філологічних наук, професор;
Н. І. Панасенко, доктор філологічних наук;
З. С. Сікорська, кандидат філологічних наук, професор;
Н. М. Рудницька, кандидат філологічних наук, доцент;
Є. В. Зимич, кандидат філологічних наук;
І. М. Цой, кандидат педагогічних наук, доцент

Рекомендовано до друку Вченою радою
Луганської державної академії культури і мистецтв
(протокол № 3 від 23 листопада 2013 р.)

Обрії сучасної лінгвістики : зб. наук. пр. / Луган. держ. акад. культури
О-23 і мистецтв. – Вип. 4. – Луганськ : Вид-во ЛДАКМ, 2013. – 122 с.

ISSN 2078-4007

До збірника вміщено статті, присвячені різноманітним проблемам сучасної філологічної науки. Значну частину публікацій складають праці, що досліджують філологічні проблеми з позицій новітніх досягнень лінгвістики та літературознавства (когнітивної лінгвістики, наратології, лінгвокультурології, міжкультурної комунікації, соціолінгвістики тощо), а також в аспектах міжрівневої та міждисциплінарної взаємодії.

Збірник адресовано широкому колу читачів: викладачам ВНЗ, аспірантам, магістрантам та студентам гуманітарних спеціальностей, а також усім, хто цікавиться проблемами ефективності комунікації в різних сферах функціонування мови та культури.

УДК 81+82
ББК 81+83

ISSN 2078-4007

© Луганська державна академія
культури і мистецтв, 2013

ЗМІСТ

О. І. Богданова ОЛЬФАКТОРНИЙ ТА ЗВУКОВИЙ АСПЕКТИ ОБРАЗУ МІСТА В РОМАНІ АЛЬФРЕДА ДЬОБЛІНА «БЕРЛІН, АЛЕКСАНДЕРПЛАТЦ».....	5
А. Б. Бушев АНГЛИЙСКИЙ ЯЗЫК, ВЛИЯЮЩИЙ НА ПРОФЕССИОНАЛЬНЫЙ МЕНТАЛИТЕТ: МЕНЕДЖМЕНТ.....	11
Н. В. Володіна ЗВУКОНАСЛІДУВАЛЬНІ ДІСЛОВА СЕРЕДНЬОВЕРХНЬО- НІМЕЦЬКОГО ТА НОВОВЕРХНЬОНІМЕЦЬКОГО ПЕРІОДІВ.....	21
М. Р. Желтухина КУЛЬТИВИРОВАНИЕ ФОБИЙ В МЕЖКУЛЬТУРНОМ ПРОСТРАНСТВЕ ЧЕРЕЗ СМИ.....	27
К. В. Западная О НЕКОТОРЫХ ОСОБЕННОСТЯХ АДАПТАЦИИ ИНОЯЗЫЧНОЙ ЛЕКСИКИ В РУССКОЙ РОК-ПОЭЗИИ.....	34
Г. В. Звездова, Гоу Сюэтао СЛОВООБРАЗОВАТЕЛЬНАЯ ДИНАМИКА В ГРУППЕ ПРИЛАГАТЕЛЬНЫХ НА -ТЕЛЬН- (на матеріалі словарей современного русского языка).....	40
С. Н. Землякова ОСОБЕННОСТИ ОТРАЖЕНИЯ ПРАГМАТИЧЕСКОЙ ИНФОРМАЦИИ В СЛОВАРЯХ СИНОНИМОВ В АСПЕКТЕ УЧЕБНОЙ ЛЕКСИКОГРАФИИ.....	46
Е. В. Зимич ВЛИЯНИЕ ГЕНДЕРНОГО ФАКТОРА НА РЕЧЕВУЮ ДЕЯТЕЛЬНОСТЬ СУПРУГОВ В МАТРИМОНИАЛЬНОМ ДИАЛОГИЧЕСКОМ ДИСКУРСЕ.....	51
О. В. Казакова ЯВИЩЕ ФОНОСЕМАНТИЗМУ В АРАБСЬКІЙ МОВІ В КОНТЕКСТІ СУЧАСНОГО МОВОЗНАВСТВА.....	56
К. В. Калініна ОСОБЛИВОСТІ ФУНКЦІОНУВАННЯ КОМП'ЮТЕРНОГО ДИСКУРСУ.....	62
О. С. Клименко, Н. І. Климова, М. К. Сідоренко СПЕЦИФІКА ПЕРЕКЛАДУ СУЧАСНОЇ ПРОЗИ З АКТИВНОЮ ДІАЛОГІЗАЦІЄЮ (на прикладі творів Трумена Капоте).....	65

О. Н. Кушнир ЛЕКСИКОГРАФИЧЕСКИЕ ИСТОЧНИКИ ЛИНГВОКОНЦЕПТОЛОГИИ.....	69
Т. М. Левченко НОВІ ВИЯВИ ТРАНСФОРМОВАНИХ ФРАЗЕОЛОГІЧНИХ ОДИНИЦЬ У МОВІ СУЧАСНОЇ УКРАЇНСЬКОЇ ПРЕСИ.....	73
І. Ф. Лощенова РОЗВ'ЯЗАННЯ ПРОБЛЕМИ ПРИСУДКА В ГРАМАТИЧНІЙ ТРАДИЦІЇ АНГЛІЙСЬКОЇ ТА УКРАЇНСЬКОЇ МОВ.....	78
А. А. Мороз ОСОБЕННОСТИ АНГЛИЙСКОГО НАЦИОНАЛЬНОГО ЮМОРА, ИЛИ НАД ЧЕМ СМЕЮТСЯ АНГЛИЧАНЕ (на материале романов Ч. Диккенса «Посмертные записки Пиквикского клуба», А. Конан Дойла «Затерянный мир» и В. Скотта «Антикварий»).....	84
М. О. Назаренко ВАЖЛИВІСТЬ МОВНОЇ КОМПЕТЕНЦІЇ ТА ГРАМОТНОСТІ СУЧАСНОГО ПЕРЕКЛАДАЧА.....	88
А. Е. Павленко, Г. В. Павленко ТЕРРИТОРИАЛЬНАЯ ВАРИАТИВНОСТЬ КАК СЛЕДСТВИЕ ЯЗЫКОВЫХ КОНТАКТОВ (на материале диалекта Шетландских островов).....	93
Е. В. Филатова СЛОВСОЧЕТАНИЕ И СИНТАГМА, ИХ СФЕРЫ И ФУНКЦИИ.....	97
Л. М. Цонева СЛАВЯНСКИЕ ЛИЧНЫЕ ИМЕНА В МЕЖКУЛЬТУРНОЙ КОММУНИКАЦИИ.....	103
К. А. Шапочка ЗАГАЛЬНИЙ І СПЕЦІАЛЬНИЙ СЛЕНГ У СИСТЕМІ СУБСТАНДАРТНОЇ ЛЕКСИКИ.....	108
О. Г. Шерстюк ЯЗЫКОВЫЕ МАНИПУЛЯТИВНЫЕ ВОЗДЕЙСТВИЯ В РЕКЛАМНЫХ ТЕКСТАХ.....	114
Відомості про авторів.....	120

О. І. Богданова

ОЛЬФАКТОРНИЙ ТА ЗВУКОВИЙ АСПЕКТИ ОБРАЗУ МІСТА В РОМАНІ АЛЬФРЕДА ДЬОБЛІНА «БЕРЛІН, АЛЕКСАНДЕРПЛАТЦ»

Місто посідає особливе й виключно важливе місце в історії взагалі та в історії культури зокрема. Місто – важливий центр, що концентрує в собі різноманітні аспекти людського буття. Це рушійна сила прогресу, яка значною мірою впливає на людське життя, формує та змінює його. В. Топоров зазначав: «З появою міста людина вступила в новий спосіб існування, який, виходячи з попередніх уявлень та мірок, не міг не здаватися парадоксальним і фантастичним... І тим не менш людина пов'язала себе саме з містом, тому що у феномені міста вона знайшла для себе найбільш адекватну форму існування, хоча й пов'язану з великим ризиком» [12, с. 121]. Безпосередній зв'язок міста й людини зумовлює необхідність вивчення міського тексту.

Традиція дослідження урбанізації започатковується працями Е. Дюркгейма, Г. Зіммеля, М. Вебера, які першими розробили та проаналізували проблеми розвитку суспільства. Георг Зіммель, наприклад, який працював над проблемами великого міста та урбанізації, у 1903 році видав працю «Метрополіс та ментальне життя». У ній він розкрив соціально-психологічні аспекти міського життя. Урбаністична тематика знаходить своє продовження і в сучасному літературному процесі, набуваючи статусу універсальної теми. В. Фоменко зазначає: «У сучасному світовому літературному процесі розгляд всебічних проблем людини зміщується в площину міста, мегаполіса, у центрі уваги стоять питання ролі й значення міста в історичному розвитку людства» [13, с. 11].

Актуальність вивчення міського тексту зумовлена передусім тим, що в останнє десятиліття в науці зріс інтерес до цієї проблеми, підтвердженням чому є низка публікацій, монографій і дисертацій (урбаністична лірика В. Брюсова, А. Дюамеля, Й. Бехера, твори «Київ-місто» та «Біла гвардія» М. Булгакова, «Місто» В. Підмогильного та інші). Письменники ХХ століття приділяли значну увагу урбаністичному простору. За словами Л. Кіхнея та Н. Шмідта, «пильна увага поетів Срібного віку до урбаністичної проблематики пояснюється тим, що у кризисні епохи поети гостро відчують духовні цінності культури, особливо сильно відчують загрозу їх втрати» [6, с. 1].

Складовою частиною власне міського тексту є текст столичний, що Н. Шмідт розглядає як «комплекс образів, мотивів, сюжетів, який втілює авторську модель міського буття як специфічного феномена культури» [6]. Столичний текст концентрує в собі всі можливості та переваги урбаністичного простору, поєднує низку локусів публічного життя – вулиці, будинки, театри, проспекти, ринки тощо. У своїх працях В. Топоров відзначає, що столиця, зазвичай, позначається як «діва», мати, хоча цей образ може пов'язуватися з образом блудниці, містом проклятим, розпусним, містом над безоднею та містом-безоднею.

Як зазначають більшість науковців, образ міста розкривається через такі ізотопії: місто, архітектура (будівлі, пам'ятки монументальної культури, топоніміка, огорожі, ліхтарі тощо), екстер'єр, природа, соціум, кольори, а також звуки та запахи міста. Не є виключенням й образ Берліна в романі А. Дьобліна «Берлін, Александерплатц», де всі ці ізотопії виявляються в повному обсязі. Проте метою нашого дослідження є саме ольфакторний та звуковий аспекти столичного тексту цього роману, які тонко передають соціальну, психологічну, національну, традиційну та навіть регіональну специфіку міста.

У небагатьох дослідженнях, присвячених урбаністичній тематиці, звернено увагу на ольфакторний та звуковий аспекти столичного тексту, що є найменш дослідженими в сучасному українському літературознавстві. А з огляду на те, що таких праць стосовно роману Альфреда Дьобліна «Берлін, Александерплатц» нами виявлено не було, це дослідження набуває **актуальності**. Звернення до цієї проблеми визначає особливість як суспільного, так і літературного бачення «центрального міста» країни. Тому **об'єктом** нашого дослідження є роман А. Дьобліна «Берлін, Александерплатц», а **предметом** – звуковий та ольфакторний аспекти вивчення столичного тексту цього твору.

Німецький письменник Альфред Дьоблін (1878 – 1957) досить широко розкриває урбаністичну реальність у романі, написаному у формі колажу, близькому до техніки експресіонізму та італійського футуризму, «Берлін, Александерплатц» (1929).

Автор багатьох творів, що осягають проблеми ХХ століття (техніка, колективізм тощо), Дьоблін був одним з основоположників експресіонізму, друкувався в періодичному виданні «Der Sturm», був членом Асоціації німецьких письменників, а з 1924 року – її президентом. Дослідженням його творчості займалися Ханс Дітер Шефер [18], Габріеле Зандер [17], Андреас Зольбах [16], Олівер Бернхардт [20] та інші літературознавці.

Відомим Дьоблін став фактично лише завдяки своєму роману «Берлін, Александерплатц», через який він власне й увійшов в історію літератури як автор урбаністичної тематики. Це надзвичайний модерністський роман європейської літератури, де місто є протагоністом. Прохід містом уможливорює оповідь про нього, вивільняючи підсвідоме й роблячи цю оповідь багатоголосною. Провідником по місту стає фланер, і саме прогулянка без мети порушує реалістичність міського тексту, породжуючи нову ситуацію письма. Це сучасний роман, що розкриває проблеми великого урбанізованого міста, столиці Німеччини 20-х років, міського соціуму та його культурного життя. Берлін постає перед нами могутнім містом з безліччю можливостей, сучасним мегаполісом, де для існування та розвитку людини відкриті всі можливі шляхи. Проте Дьоблін не перебільшує та не прикрашає реальність, а зображує дійсність із неймовірною об'єктивністю. Маленька людина в особі головного героя Франца Біберкопфа зустрічається з величезним містом, залишається з ним наодинці й намагається домогтися нового життя та незалежності.

У ході світового літературного процесу місто давно перестало бути просто тлом, на якому розгортаються події, і перейшло в площину реального образу, а подекуди навіть центрального героя твору. Воно впливає на формування особистості своїх мешканців, наприклад, Франца Біберкопфа в романі Дьобліна, який прагне реалізуватися, знайти свій життєвий шлях. І, як і будь-якій живій істоті, урбанізованому простору притаманні почуття, рухи, аромат та мелодія, специфічні для кожного міста. Останні визначають не лише соціальну та культурну специфіку міста, але і його національний колорит.

Саме тому ольфакторний та звуковий аспекти посідають значне місце в розкритті семіотики міста Берлін у повісті «Берлін, Александерплатц». Мелодія й запахи столиці оживлюють його, доповнюючи образ бурхливого міста, де все рухається, біжить, кричить, свистить та гуде («Gewimmel, welch Gewimmel», «es lachte», «wimmelnden Menschen», «die Elektrische stucket» тощо).

Не можна недооцінювати ритмомелодіку, завдяки якій автор майстерно передає й культурне життя столиці, і характеризує її соціум, і навіть протиставляє життя у великому урбаністичному просторі та характерні риси існування в маленькій тюрмі, що є основним топосом роману й ключовим моментом у становленні Франца Біберкопфа як особистості.

Топос в'язниці стає метафорою стану й свідомості головного героя, способом його сприйняття світу й буття, є метафорою несвободи його душі. Характерним для

в'язниці є не наявність звуків, а їх переважна відсутність. Тегель асоціюється зі спокоєм та тишею («Alles Singen, Pfeifen, Lärmen ist verboten» [15, с. 7]). Лише інколи цей спокій переривається ударами дзвона, які надають тихому плинові життя у в'язниці розміреності, ясності, розпланованості, впевненості в завтрашньому дні. «Bumm, ein Glockenschlag, Aufstehen, bumm fünf Uhr dreißig, bumm sechs Uhr dreißig, Aufschluß, bumm bumm, es geht raus, Morgenkostempfang, Arbeitszeit, Freistunde, bumm bumm bumm Mittag ...» [Там само]. Усе тут заплановано, усе визначено, усе відомо наперед, на відміну від життя в столиці, де покладаєшся лише на свої сили, сам мусиш будувати своє майбутнє. Це стає значним випробуванням для Франца Біберкопфа, який перелякано спостерігає за столичною метушнею, від розпачу з його душі виривається болючий крик: «... aus seiner Brust kam ein trauriges brummendes oh, oh» [Там само, с. 4].

Перші моменти після повернення в місто характеризуються словами «шум», «страх», «біль» («Das war zuerst, als wenn man beim Zahnarzt sitzt, der eine Wurzel mit der Zange gepackt hat und zieht, der Schmerz wächst, der Kopf will platzen», «In ihm schrie es entsetzt: Achtung, Achtung, es geht los!», «Hundert blanke Scheiben», «wie sich das bewegte» [Там само, с. 20], «die irrsinnigen Häuser» [Там само]). У Франца Біберкопфа ці почуття зумовлені тривалим відчуженням від міського життя та соціуму. Протягом усього твору це відчуття підтримується за допомогою звукових образів («Die Wagen tobten und klingelten weiter» [Там само], «es lachte» [Там само, с. 4], «es braust ein Ruf wie ein Donnerhall» [Там само, с. 6]).

Ритмомелодикою фіксується щоденний темп міста. Звуки та запахи столиці поєднуються, переплітаються, нашаровуються, зникають і знову з'являються, створюючи певний міський синтез.

Через звукові аспекти спостерігаємо й за настроями головного героя, його почуттями та бажаннями. Наприклад, про в'язницю, за якою він так сумує, Франц думає з ностальгією, якої не може позбавитися майже до кінця роману. Думки ці супроводжують важкі стогони та сумні подихи («er stöhnte und ächzte weiter» [Там само, с. 9]). Збудженість та пристрасть героя породжуються тваринними первісними інстинктами, тому й ритмомелодична та ольфакторна картина зовсім інша. Біберкопф ричить, дрижить, дико сміється, сьорбає, всмоктуючись в губи Ідиної сестри («er lachte und drehte sich vor Glück, vor Wonne, vor Seligkeit», «halleluja!», «rrrrr rumm», «er heult für sich hin», «und jetzt riecht er sie wieder, am Hals, es ist dieselbe Haut ...», «sein Mund schlürft nach ihrem rauf», «Zucken» [Там само, с. 25 – 27]). Уперше опинившись один на один з великим містом, почувавши себе незатишно й розгублено, Франц співає пісні у дворі маленького будиночка, сподіваючись на краще. Місто відповідає відлунням його власного голосу, що підкреслює самотність головного героя, роблячи її очевидною («Seine Stimme erfüllte seine Ohren... Und was er sang, dass es von den Wänden widertönte» [Там само, с. 6]).

«Розглядаючи місто як текст, необхідно враховувати синтаксичні принципи побудови, бо відповідно до цього влаштоване і місто – будинки складають вулиці, вулиці об'єднуються в райони, а вони відповідно утворюють місто як єдиний організм, отже урбаністичні твори – витвір міського життя, його продукт» [13, с. 309]. Використані автором вулиці та площі точно відтворюють топографію тогочасної столиці. Роман фактично може бути путівником по тогочасному Берліні, бо в ньому відтворені описи й назви установ, закладів, архітектурних символів тощо. Унікальними є назви вулиць Берліна, зображених у романі, більшість з яких уже не існує, були перейменовані. Проте цікавішим для нас, з точки зору звукового та ольфакторного аспектів аналізу урбаністичного простору, є життя цих вулиць, їх вигляд, орієнтири та локуси, використані автором. Атмосфера центральних вулиць столиці асоціюється з бурхливим потоком людей, шумом електричок, трамваїв, автобусів та метро, запахом смачної свіжої випічки, пилом доріг, запахом цигарок, стукотом молотків та ін. («die Elektrische fährt», «hinter dem Bauzaun pufft eine Lokomobile», «Arbeiter schlagen kleine

Steine in die Erde», «hinten in einer Ecke qualmen zwei Männer», «hier staubts» [15, с. 36 – 38]). Близьк та пишнота вітрин модних магазинів тут поєднується з будівельним брудом та шумом. Такі абсурдні на перший погляд характеристики є типовими для великого мегаполіса. Столиця росте, розвивається, змінюється. Кожний її закуток вирізняється чимось особливим. Франкфуртський ярмарок, наприклад, переповнений метушнею, криками, неприємними запахами. Вокзал пахне пилом. Ринок взагалі є окремим світом, що уособлює повсякдення звичайного берлінського люду. Він асоціюється із запахом риби, ревом худоби, криками торговців тощо. Розентальська площа асоціюється з розмовами захоплених більярдом чоловіків десь у маленькій кав'ярні та запахом ароматного чаю з ромом. За межами цього затишного закутку постає відтворена до дрібних деталей архітектури сама площа. Вона жива, переповнена звуками від електрички («Die Elektrische Nr. 68 fährt über den Rosenthaler Platz» [Там само, с. 35]), галасливими розмовами люду («Der Rosenthaler Platz unterhält sich» [Там само]), запахами випічки та риби.

Але найвагомим для розкриття специфіки берлінського тексту Дьобліна є локус Александерплатц. Він є центром могутнього мегаполіса, показником столичного життя, де метушаться потоки людей, переплітаються безліч сюжетних ліній і знову зникають на широких просторах площі. Саме тут відбуваються найголовніші події в житті головного героя, сюди він повертається в складні моменти свого життя. Центр могутнього мегаполіса є уособленням усього всесвіту, що, тим не менш, поєднує в собі безліч протиріч. Тут і гламурні магазини, і шикарні ресторани, і маленькі забігайлівки, і овочеві магазини, і, зрештою, вокзал. Альфред Дьоблін, відповідно, подає ледь не детальний опис найвідомішої площі Берліна, доповнюючи його ароматами запашної випічки та берлінських сосисок, пилом від трамваїв, димом цигарок та безліччю різноманітних звуків, без яких неможливо було б відтворити атмосферу площі повноцінно («Rumm rumm haut die Dampftramme auf dem Alexanderplatz», «ratz», «murksen zu Hunderten rum den ganzen Tag und die Nacht», «die Züge rummeln vom Bahnhof», «Ruller ruller fahren die Elektrischen» [Там само, с. 145]).

Важливим компонентом великого міста є його культурне життя, що являє собою одну з багатьох сутностей урбанізації загалом та певного міста зокрема. Берлін у цьому плані є показним містом, де зосереджено значний культурний потенціал: кафе, ресторани, бари, магазини, кіно, театри, банки тощо. Місто співає, сміється, кричить, п'є пиво та чай з коньяком, грає, курить сигари та плаче. Усе це передається самими лише звуками та запахами, що разом утворюють складну дивовижну мелодію та неповторний багатогранний аромат культурного життя столичного соціуму («lauter Menschen», «alles im Kino lachte», «das Orchester macht ununterbrochen krach», «ein Grammophon singt vor», «der Kanonenofen kracht»). Усе це відтворює особливу атмосферу тих часів, коли «спів грамофона» наповнював берлінські оселі, а трамвай був найсучаснішим досягненням техніки, та свідчить про вміння письменника зображати не саме місто, а «життя в контексті створеної в місті культури» [13, с. 187].

В. Топоров зазначав: «Дослідження останніх років, що показали вроджений характер деяких суттєвих способів орієнтації людини, роблять особливо наглядною думку про біологічні витоки культурних феноменів», які можуть формуватися «на основі біо-фізіологічних моделей, тобто ритм серцевої діяльності, дихання й інші біоритми» [11]. Відповідно до цієї концепції специфіка міста відтворюється й через біоритми його соціуму, що створюють неповторне звучання різних прошарків населення. Це торговці, проститутки, танцівниці, красиві жінки, веселі діти та цілі потоки людей, які дихають, дрижать, шепочуть, кричать, бурмочуть, співають, гудять тощо («Prostituierte flöten und trällern zärtlich»; на сходах будинків чутно кроки дітей та удари м'яча; Франц, думаючи про тюрму «stöhnte und ächzte»; «der eine Viehhändler qualmte und grinste»; «auf dem Podium sprach ein Mann»; «der Rote und der Dicke zankten sich immer»; Franz «paffte in die Luft», «seufzte», «lachte», «schimpfte», «er kräht blind aus

seiner Kehle heraus»; «der atmet auf seinem Klappstuhl aus», «sie kreischte», «die Invalide krächzte», «der Wirt schnauft tief, während er liest»).

Окрім усіх інших домінант стиль роману має ще й домінанту живої народної мови. Літературна мова протиставляється в Дьобліна територіальним і соціальним берлінським діалектам, що надає мові твору, а відтак і його звуковому оформленню, неповторного колориту та особливої специфіки («Wat willst du denn bei uns», «Mir kann keener!», «Sie wollten noch ne Auskunft?», «Könnsen gleich haben bei mir», «... soll auch keen Vorwurf sein», «Fällt son Kerl über ein Mädchel her in der Stadtbahn, haut sie halbtot wegen fuffzich Mark», «Geist, das ist Kopf, nich bloß son Deetz», «Hab ick mal eine gehabt», «Bei mir biste abgemeldet», «Wat du? Wat is los?»). Різкий запах шнапсу, аромат свіжої запашної випічки та пилу, що переповнюють вулички Берліну, доповнюють її, відтворюючи національну картину міста.

Особливою стилістичною рисою мовної картини твору є звуконаслідувальні дієслова, за допомогою яких письменник відображає динаміку та експресивний характер столичного тексту. Наприклад, дієслова «brummen», «wimmeln», «grinsen», «paffen», «rauken», «rollen», «sausen», «toben», «brausen» використовуються на позначення міського бурхливого життя, швидкоплинності столичних подій та галасливості берлінського натовпу. Емоційність та палітру почуттів Дьоблін передає через такі звуконаслідувальні дієслова, як «trällern», «schlürfen», «flüstern», «zucken», «ächzen», «heulen», «sich zanken», «flöten» та інші, за допомогою яких його місто розсипається трелями, шепоче, дрижить, скрипить, ние, гризеться та співає тисячами флейт.

Описуючи скотобійню Берліна та прилеглий до неї м'ясний ринок, Альфред Дьоблін використовує всю красу зображальних засобів. Це не лише звуконаслідувальні дієслова, але й вигуки та іменники, утворені від них («über die Viehrampen mähen, blöken sie herunter», «die Schweine grunzen und schnüffeln am Boden», «schnarchen», «schnappen sich gegen die Hälsen», «röcheln», «die beiden plumpen herunter», «Quietschen, Röcheln, Klappen, Männerrufe, Fallen von Geräten, Schlagen von Deckeln» [15, с. 118], «der unten beklatscht das Pferd», «kikeriki» [Там само, с. 116]). Усі ці стилістичні засоби оживлюють картину скотобійни, передають метушливу атмосферу, де все переповнене ревом, криками, лясканням худоби, скрипом, хрюканням тощо. Усе це стає частиною звукового образу урбаністичного тексту Берліну, відбиваючи найменші приховані, глибинні рухи столичного життя.

Феномен міста полягає в розкритті його через соціум, загальнолюдські цінності, традиції духовності та культури. Йому притаманне звучання та, як і будь-якій іншій людині, специфічний аромат.

Отже, міський текст виконує ключову роль у розкритті авторського задуму роману, а відповідно й ольфакторного та звукового його аспектів; завдяки ритмомелодії та аромату міста, що органічно переплітаються з його настроями, створюється цілісна картина столичного життя того часу.

Література

1. **Абашев В. В.** Пермский текст в русской культуре и литературе 20 в. : дис. ... д-ра филол. наук : 10.01.01 / Абашев Владимир Васильевич. – Екатеринбург, 2000. – 404 с.
2. **Анциферов Н. П.** Книга о городе / Н. П. Анциферов. – Л., 1926. – 224 с.
3. **Возняк Т.** Семантические просторы міста [Електронний ресурс] / Возняк Т. – Режим доступу : <http://www.ji.lviv.ua/n42text/voznjak.htm>.
4. **Дёблин А.** Берлин, Александерплац / А. Дёблин. – СПб. : Амфора, 2000. – 569 с.
5. **Каган М.** Культура города и пути её изучения / М. Каган // Город и культура. – М., 2000. – С. 5 – 34.
6. **Кихней Л.** «Городской текст» в поэзии Осипа Мандельштама [Електронний ресурс] / Л. Кихней, М. Шмидт // Филологические чтения памяти Н. И. Великой. – Режим доступу : http://lemoi-www.dvgu.ru/1_05.pdf
7. **Линч К.** Образ города / К. Линч : пер. с

англ. В. Л. Глазычева ; сост. А. В. Иконников ; под ред А. В. Иконникова. – М. : Стройиздат, 2004. – 328 с. **8. Лотман Ю.** Структура художественного текста / Ю. Лотман. – М. : Искусство, 1979. – 384 с. **9. Меднис Н. Е.** Сверхтексты в русской литературе [Электронный ресурс] / Н. Е. Меднис. – Новосибирск, 1999. – Режим доступа : <http://www.megansk.ru/articles/111234>. **10. Николаев Т. М.** Текст как путь и как многомерное пространство/ Т. М. Николаев // Концепт движения в языке и культуре. – М. : Индрик, 1996. – С. 336 – 352. **11. Топоров В. Н.** Пространство и текст / В. Н. Топоров // Текст: семантика и структура. – М. : Наука, 1983. – С. 227 – 284. **12. Топоров В. Н.** Текст города-девы и города-блудницы в мифологическом аспекте/ В. Н. Топоров // Исследования по структуре текста. – М. : Наука, 1987. – С. 121 – 132. **13. Фоменко В. Г.** Місто і література: українська візія : монографія / В. Г. Фоменко. – Луганськ : Знання, 2007. – 312 с. **14. Эш Амин.** Внятность повседневного города / Эш Амин, Найгель Трифт // Логос. – 2002. – № 3 – 4. – С. 5 – 13. **15. Döblin Alfred.** Berlin – Alexanderplatz. Die Geschichte vom Franz Biberkopf / Alfred Döblin. – Düsseldorf : Walter Verlag, 1989. – 435 S. **16. Döblin Alfred.** Die drei Sprünge des Wang-Lun. Chinesischer Roman. Hg. von G. Sander und A. Solbach / Alfred Döblin. – Düsseldorf : Walter Verlag, 2007. – 671 S. **17. Gabriele Sander.** Tatsachenphantasie. Alfred Döblins Roman «Berlin Alexanderplatz» / Sander Gabriele. – Marbach am Neckar : Deutsche Schillergesellschaft, 2007. – 187 S. **18. Hans Dieter Schdffer.** Rückkehr ohne Ankunft. Alfred Döblin in Deutschland 1945 – 1957 / Hans Dieter Schdffer. – Warmbronn : Verlag Ulrich Keicher, 2007. – 46 S. **19. Moderne in den Metropolen:** Roberto Arlt und Alfred Döblin / Marily Martinez-Richter, ed. Würzburg: Königshaus & Neumann, 2007. **20. Oliver Bernhardt.** Alfred Döblin / Bernhardt Oliver. – München : Dtv, 2007. – 187 S. **21. Roth Joseph.** Lemberg, die Stadt // Roth, Joseph. Werke. Vol. 2: Das journalistische Werk, 1924 – 1928. – Cologne : Klaus Westermann comp., 1992.

У статті здійснено аналіз столичного тексту в романі А. Дьобліна «Берлін, Александерплатц» у його ольфакторному та звуковому аспектах.

Ключові слова: міський текст, столичний текст, ольфакторність, звуковий образ, топос, урбаністичний простір, ізотопія.

В статье проводится анализ столичного текста в романе А. Деблина «Берлин, Александерплатц» в его ольфакторном и звуковом аспектах.

Ключевые слова: городской текст, столичный текст, ольфакторность, звуковой образ, топос, урбанистическое пространство, изотопия.

The analysis of the capital text in the novel by Alfred Döblin «Berlin, Alexanderplatz» is given in the article in its olfactor and sound aspects.

Keywords: city text, capital text, sound image, image, topos, urbanistic space, isotopy.

Стаття надійшла до редакції 10.11.2013 р.

Прийнято до друку 23.11.2013 р.

Рецензент – к.філол.н., доц. Рудницька Н.М.

А. Б. Бушев

**АНГЛИЙСКИЙ ЯЗЫК, ВЛИЯЮЩИЙ НА ПРОФЕССИОНАЛЬНЫЙ
МЕНТАЛИТЕТ: МЕНЕДЖМЕНТ**

Настоящая статья освещает значение современной дидактической литературы, используемой в ходе подготовки по иностранному языку, в формировании профессионального менталитета менеджера, управленца, экономиста, предпринимателя. Здесь речь заходит прежде всего о профессиональном языке, который, как известно, составляют терминология, профессиональный говор, жаргон. Работ по профессионализации чтения, овладению основами языка для специальных целей, языка научной и технической литературы в лингводидактике достаточно. Несомненно, при профессионализации языкового обучения обсуждению должны подвергаться не только терминология и терминосистема как ядро профессионализации, но и особенности разговорной профессиональной речи, нередко и жаргонизмы.

Обращает на себя внимание принципиальная новизна современного экономического дискурса на русском языке, в устах русской языковой личности не имевшего аналогов до 70-х годов XX века. Так, в середине 70-х годов начали изучать в рамках Торговой палаты маркетинговые идеи. Были переведены на русский язык работы, ставшие библией маркетинга (например, Ф. Котлера). Маркетинг был институализирован, приняты его идеи – продавать то, что потребляется, а не потреблять то, что производится [1]. Сам маркетинговый подход был нов. Дальнейшее развитие характеризуют изменения в потреблении, развитие сервисной экономики, крушение социалистического планового хозяйства, отпуск цен и т. д., укоренение идеи потребителя, диктующего действия производителя, идея экономической свободы и частной собственности (бывшей табу, ее стыдливо заменяли *личной собственностью* еще при ныне живущих поколениях) [2].

В связи с этим обсуждению должны подвергаться и более тонкие инструменты, прежде всего язык как средство формирования профессиональной культуры. И здесь прекрасное поле для исследователя менеджмента, ибо именно профессиональная культура в этой сфере подверглась коренной перестройке. На рубеже 90-х годов в России происходит отказ от административно-командной экономики и переход к экономике рыночной, развитие отношений «производитель – потребитель», освоение маркетинга и т. д. Мы являемся свидетелями интенсивных заимствований языка, методов, психологии и философии организационной культуры бизнеса в нашем новейшем обучении, заимствований часто малоотрефлексированных.

Предметом настоящей статьи является связь языкового обучения с организационной культурой на основе анализа дидактических элементов в системе профессионального языкового обучения.

В связи с этим отметим, что дидактика методов организационной культуры – это прежде всего кардинальная смена материалов для чтения, «насаждение» нового языка, новых понятий, ценностей, сравнений. Так, например, хотя в американских изданиях появляются сравнения с японской организационной культурой, осознание неединственности рецепта, досадно, что в работах по теории управления сравнение в пользу той или иной страны часто зависит от того, насколько она вписывается в американскую систему менеджмента. Американцы за рубежом помогают «применять передовые (американские) управленческие технологии».

Овладевать социокультурной компетенцией, свойственной представителю глобализованного бизнеса, необходимо от транслитерированных заимствований (*бренддинг, мерчандайзинг, нейминг, копирайтинг*) до прецедентных текстов, до

восхождения к концептуальной системе (когнитивная система концептов – скажем, представлять, как иностранец вербализует свое отношение к бизнесу, сервису, маркетингу, конфликту). Культурные различия и их осознание в данном случае являются не барьером, а дополнительными возможностями развития.

При этом ясно, что национальная корпоративная культура имеет те же особенности, что и другие социальные культуры. Процесс аккультурации новых членов организации и есть усвоение ими норм корпоративной культуры. Вызывают интерес ее уровни, факторы, влияющие на ее становление, стадии формирования и поддержания, ее типологии. Классификация уровней корпоративной культуры представлена в современных исследованиях (Э. Шейн, Т. Дил и А. Кеннеди, Х. Трайс, Дж. Бейер, Ф. Тромпенаарс). Многие основополагающие понятия в управлении, такие как мотивация, власть, лидерство, контроль, взаимоотношения между начальником и подчиненным, уходят в культурные нормы и ценности, даже политические институты не всеобщие.

Необходимым представляется **обучение организационной коммуникации** – обмену сообщениями для достижения понимания внутри организации, между организациями, а также между организацией и окружающим миром на индивидуальном, групповом, публичном, массовом уровнях коммуникации. Отдача приказов и директив, консультации рабочих, собеседование с новыми сотрудниками, оценка работы персонала, повышение мотивации сотрудников, анализ проблем, разрешение конфликтов, создание рабочих групп и руководство ими – элементы оргкоммуникации.

Организация в современных условиях нередко и приравнивается к культуре. **Корпоративная культура** – это разделяемые всеми ценности, представления, ожидания, нормы, приобретенные по мере вхождения в компанию и за время работы в ней. При этом корпоративная культура развивается во времени подобно национальным или этническим культурам, вырабатывает свои ценности и поведенческие нормы. Критерии организационной культуры С. П. Роббинса следующие: личная инициатива, степень риска, направленность действий, согласованность действий, управленческая поддержка, контроль, идентичность, система вознаграждений, конфликтность, модели взаимодействия, отношение к конфликту, корпоративные ценности, символы, стиль управления, отношение к сотрудничеству, соревнованию и поддержке. Для преподавателей-лингвистов представляется важным, что среди **механизмов передачи корпоративной культуры** есть вербальные – как официальные, так и неофициальные. Роль вербальных механизмов корпоративной культуры весьма значима. Характерно само название работ, посвященных организационной культуре, типа *Acculturation in the Workplace: Newcomers as Lay Ethnographers*. В широком смысле надо предполагать, как принято думать, учиться, меняться.

Несомненна центральная **роль в новой экономике категории маркетинга**, роль потребителя, диктующего производство того или иного товара. Производство товаров и услуг начинает пониматься как важная сфера экономики. Известны диспропорция между индустриальной и сервисной экономикой в былые годы, товарный дефицит, непритязательность сферы услуг, отсутствие должной заинтересованности в покупателе, культуры обслуживания, неприхотливость сервиса, отсутствие гибкости и диверсификации услуг. Необходимо и понимание того, что сфера обслуживания уже сферы услуг. Последняя включает банковское, страховое дело, ИТ и различного рода тренинги.

Скажем, **присущая маркетингу философия** ориентированности на клиенте вербализуется соответствующим семантическим полем: *customer-oriented services, customer loyalty, customer care, code of practice*.

Оргкультура проявляет себя на уровне слогана, логотипа, ключевой фразы, описывающей философию компании, других, часто невербальных элементов

оржкультуры.

Обсудим особенности заявленной тематики на примере работы с учебником [1]. От обучаемого требуется овладеть прежде всего основами практической коммуникации на рабочем месте – важным элементом организационной культуры. В современных учебных пособиях дидактико-познавательный элемент – *case studies* – может демонстрировать, например, обыгрывание ситуации сервисного центра: удобный график, быстрота обслуживания клиента, надежность, дружелюбие, консультирование клиента, гибкость, скидки, услуги, приветливость, исполнительность, порядочность, политика стимулирования клиентов, философия «клиент – друг нашей фирмы», наличие helpline. При этом проводится «**объязыковление**» **соответствующих ситуаций общения** типа *Would you like to see the menu now? Hold on the line please* и т. д.

Сама работа в условиях рынка, моделирование коммуникации в рыночных условиях, моделирование деятельности менеджера, фирмы должны учитываться лингводидактикой и обучением языку специальности. Скажем, несомненно важна **вербализация идеального представления о персонале** – *friendly, courteous, helpful, quick, professional, well-dressed, co-operative, loyal to the company*. От таких описаний можем подниматься к **концептам оргпсихологии современной экономики** – например, «лояльность». Или, скажем, развитие творческого воображения, выработка психологии работника рыночной экономики преследуются в заданиях типа *What examples of good customer care can you think of?*

Современные дидактические пособия [3; 4] приводят примеры из практики работ крупнейших компаний – British Airways, First Direct, Marks and Spencers, Reuters, EMI Group, McDonald's, BMW, Coca-Cola, Nike, Levi Strauss, Microsoft, Virgin, Sony, Daimler Chrysler, Benetton. Попутно изучаются известные бренды, классы товаров (up-market, middle-market, down-market). Необходимо стимулирование навыков аудирования, говорения (и монологического, и диалогического характера), и чтения, письма, и элементарных навыков правильного построения высказывания. Тренировке подвергается переписка с просьбой выслать прайс-лист, каталог, сделать заказ, бронировать вариант размещения.

Посильным оказывается **типичное краткое выступление о деятельности фирмы** типа нижеследующего выступления менеджера ИКЕА:

We are proud of our home furnishing range and every one of our products has three important dimensions. Functional design, good quality materials and, most important of all, amazingly low prices. We call it Democratic design.

Характерна «спаянность» обсуждаемого с профессиональными знаниями – реактивируются профессиональные представления по таким темам, как «мультинациональная компания», «форма собственности», «особенности конкуренции по продукту», «структура компании», «холдинг». Одновременно изучается и закрепляется актуальная для международной торговли соответствующая ходовая лексика типа *multinational, parent or holding company, subsidiary*.

Навык репродуктивного воспроизведения материала важен лишь на первом этапе. На втором этапе переходим к **самостоятельному поиску информации** – поиск в специализированной литературе, сети Интернет. Большое значение имеет творческий отбор информации. Например, обсуждение в формате *case-studies* отдельных эффективных субъектов рыночной экономики. Разрабатывается **примерный план презентации компании** – история компании (в двух словах, с опорой на ключевые даты), описание товаров и услуг, описание рынков, структуры компании. Ставится задача снять психологический барьер перед презентацией компании, наделять обучаемого минимальными навыками публичной деловой коммуникации, необходимыми в деловом общении, помочь профессиональной коммуникации и социализации. В языковом аспекте это, например, вербализация деятельности компании – *to develop, to manufacture, to prepare, to launch, to provide, to expand*. Важной

является сама риторика презентации со словами, структурирующими устное выступление: *first, second, after that*. План, манера выступления – элементы дидактики устного выступления на профессиональную тему.

Предлагается осуществлять обратную связь вопросами типа *Is that clear any questions, should any questions arise? I'll be pleased to deal with them?*

Представления об оценке устного выступления осуществляются по известным параметрам *How clear was the message? How fluent was your partner? How accurate was the speaker? How confident was the speaker?* Подобные критерии оценки публичного выступления разработаны, например, Американской риторической ассоциацией.

На ряде семинаров обсуждаются **специфика рынка труда**, работы с трудовыми ресурсами, специфика объявлений о рекрутинге, переписки с потенциальным работодателем. Очевидна практическая прикладная направленность вырабатываемых умений и навыков. Одновременно обсуждаются требования к персоналу на рынке труда – *ability to think innovatively and practically, a high degree of business awareness, good communication skills, ambition, a wide range of interests and experience*. Обучаемый еще раз нацеливается на определенные знания, умения, навыки, черты характера, учится понимать объявления международного рынка трудовых ресурсов типа нижеприведенного:

Due to expansion we are looking for a finance manager with finance experience, good communication skills and the ability to work under pressure. The successful applicant will report to the Controller of finance and will form an integral part of a closely knit team.

В тематическом плане по деловой коммуникации предусмотрены весьма актуальные для профессиональной социализации на глобально рынке труда темы типа «Особенности человеческих ресурсов рыночной экономики», «Особенности мотивации». Обсуждаются возможные **факторы мотивации трудовых ресурсов** – удовлетворение от работы, общение, статус, достижения, зарплата, возможность профессионального роста, престижность работодателя, самооценка и оценка окружающих, социальные гарантии. Всегда возникает живая дискуссия, так как мотивация к трудовой деятельности (так же, как и контроль работников) – один из вопросов, где ярко проявляются особенности рыночной экономики. Современные работодатели склонны подчеркивать отсутствие дискриминации по признаку пола, расы, известна политика квот для инвалидов. Таким образом, обсуждению подвергаются вопросы трудовой этики.

На проверке исходного уровня знаний по теме «**Стили менеджмента**» мы видим порой недоумение. Иногда отсутствуют элементарные представления о менеджменте, различных его стилях – демократический стиль управления, либеральный или авторитарный. После занятий (темы *Management styles, Workplace culture*) обучаемые способны характеризовать либеральный и авторитарный стили, мужской и женский стили менеджмента – обсуждается значение таких факторов, как сотрудничество или конфронтация, личные или коллективные достижения, жесткий контроль и иерархия, равный статус работников, дискуссия, игнорирование вклада подчиненных, доверие, безальтернативность руководства, креативность.

Тема «Структура организации» вызывает обсуждение модных ныне концептов типа *сетевые организации, flatter organizations, empowerment, managing by consensus, lateral thinking*.

Обсуждению подвергается **понимание специфики локальных культур** – в международном бизнесе актуальное в связи с путешествиями и с работой персонала различных национальностей (тема «*Cultural Differences*»). Затруднения могут представлять сами иноязычные написания и произношение названий мест, культуронимов и т. д. На преодоление этого блока в глобальном туризме нацелены задания, в какой-то мере имитирующие работу турагента, менеджера по рекламе.

На это же работает представление статей из современной прессы по темам типа

«Японцы в Британии». Обсуждаются японская оргкультура и европейская оргкультура (характер менеджмента, индивидуальные установки, гендерная специфика, отдых, подчиненность корпорации, патернализм). Затрагиваются особенности менталитета японцев (любовь к зелени, особенности украшения дома), трудность работы в чужой стране (специфика языкового барьера). От примитивных поведенческих различий – что можно, а чего нельзя в разных культурах (принято ли обсуждать зарплату, смотреть в глаза, выражать свое несогласие, обнимать малознакомых людей, не подавать визитку, называть по имени, приветствовать рукопожатием) мы осуществляем восхождение к полноценному общению. Навыки общения вырабатываются в типичных ситуациях типа «*Socializing in a restaurant*».

«**Стратегия разрешения проблем**» – еще одна из тем курса. Реактивируется представление о качественном анализе сильных и слабых сторон фирмы (**SWOT analysis**). Обсуждаются элементы организационной культуры руководителя и исполнителя. Акцентируются современные постулаты оргкультуры: лучше предотвращать проблемы (*anticipate problems*), чья это обязанность, стратегия признания ошибок, избегание временных решений, идентификация проблемы. Здесь же останавливаемся на современных методах контроля работников фирм – фокус-группы, тайные покупатели.

Тема «Розничная торговля и обслуживание клиентов» предполагает, например, примитивные соцопросы и маркетинговые исследования – удовлетворенность сетью розничной торговли, нарекания (толпы, очереди, парковка и изобилие товаров, упаковки, благоприятное рабочее время). Осваивается представление о прямых продажах – заказ по почте, телемаркет, электронная коммерция, торговля со склада (*cash and carry*), работа торгового агента на улице. Немаловажно, что представление розничной торговли в супермаркетах реализуется в современных английских терминах (*a shop's computer recognizes the whole shape of a bar code when it passes across the scanner at a shop's checkout counter. It reads the bar code and the price of the product appears on the till display*).

Предлагаются творческие задания, например, написание эссе о преимуществах традиционных розничных продаж и покупок по каталогам, рынках и т. д.

Большое значение имеет реактивация профессиональных представлений из курса «**Маркетинг**». Товар, услуга – то, вокруг чего вращается рыночная экономика. Характеристики товара, категория покупателей, маркетинговые характеристики, уникальность товара, овладение маркетинговым мышлением, инновационность, приносящая прибыль, бренды, особенности сравнения товаров, рекламы товаров – эти и другие ключевые концепты являются предметом дискуссии.

При этом ряд тем предполагает реактивацию и других дисциплин общепрофессионального цикла. Скажем, тема «**Типичная среда рыночной экономики**» вызывает реактивацию представлений о макроэкономических факторах, представлений о потребительской корзине. Вопрос разности цен на одни и те же бренды и факторов, вызывающих эту разность, индекс Биг Мака стимулирует развитие элементы профессионального мышления. На это же нацелен и анализ графиков, круговых диаграмм (*graphs, pie charts*).

Некоторые темы требуют реактивации представлений по финансовому менеджменту. Концептуальное поле обсуждения – финансы, проценты, освобождение от налогов, формы бизнеса (*public limited company*), акционеры. Обучаемся вербализации соответствующих профессиональных знаний: *annual reports include profit and loss account which show turnover*. Подготовка к чтению годового отчета компаний, категории бюджетирования осуществляется и в специализированных курсах – например, в известном учебнике по менеджменту И. Н. Герчиковой. Немаловажно, что это обсуждается в условиях, когда большинство банков иностранного происхождения ограничены в своей активности на территории РФ, ведется борьба с финансированием

терроризма, ощутима невозможность проследить финансовые транзакции, существует запрет на открытие оффшоров.

Ряд тем связан с **социальной ответственностью и этикой корпорации**. Этика корпорации на рынке, вопросы корпоративной ответственности подвергаются обсуждению – в частности, идея установить адекватные цены на продукцию стран третьего мира. Ответственность перед клиентами, перед работниками, вопросы детского труда, охраны окружающей среды, оплаты труда, перквизитов, работа с местными сообществами, коммуникация между персоналом и руководством, социальные приоритеты – в числе обсуждаемых проблем.

Среди вопросов собственно лингводидактики языка для специальных целей определенное место занимают вопросы овладения лексикографическими пособиями (Longman Business English Dictionary, англо-английским словарями). Не только то, что учебник не нацелен строго на рынок России, позволяет не применять двуязычный словарь. Это установка авторов. Повторение необходимых грамматических конструкций, овладение вокабуляром, ситуациями общения увязаны в курсе с профессиональным менталитетом и навыками (скажем, уметь осуществлять элементарные операции с депозитом, заполнить счет-фактуру, коносамент).

На втором этапе обучения к работе подключаются книга Г. Туллиса и Т. Трэпп «New Insights into Business» [4]. Учебник развивает многое из уже обсужденного. Так, реактивируется представление о структуре компании, об органограмме (organization chart = organigram). Заучивается **ходовая номенклатура** *Board of Directors, chairperson, CEO, Managing Director, PR, HR, IT, Brand Director*.

Ключевые понятия бизнеса – вновь в центре спаянного комплекса языковых и профессиональных знаний: *организация дела, франшизинг, franchise agreement, front end fee, royalty, management services fee, advertising fee, master franchisee*. Обсуждаются плюсы и минусы франчайзинга для двух сторон соглашения. Исподволь формируется современная деловая культура, характерная для субъектов рыночной экономики.

Исследователи организационной культуры видят специфику в национальной культуре бизнеса как виде национальной культуры. Соответственно варьируется национальная подготовка менеджеров. Образование в американских бизнес-школах отлично от европейского. Значимыми дифференцирующими факторами являются процесс принятия решений (единоличный versus коллективный), консенсус, роль инициативы, отношения в коллективе, подготовка в разности в бизнес-культурах разных стран, конфликты национальных организационных культур (*corporate culture clashes*).

В процессе дальнейшего обучения подвергается совершенствованию деловая коммуникация и корреспонденция – скажем, изучаются особенности стандартной служебной записки а мето, обсуждаются **стандарты счета-фактуры, коносамента, годового отчета**.

Расширяется обсуждаемая тематика – экология и бизнес, фондовые биржи, банковское дело (с соответствующим ключевым вокабуляром *stock, shares, bonds, dividends, securities*), импортно-экспортные операции (соответственно *duties, quotas, tariffs*), проводится знакомство с Евросоюзом. Обсуждаются формы организации бизнеса в других странах – филиалы, работа с местными представителями, СП. Привлекают внимание не только формы организации бизнеса, но и формы объединения корпоративных субъектов – *JV, merger, acquisition or takeover*. Ряд заданий необычен, они стимулируют самопознание, выходят за рамки лингводидактики специального языка – например, вопросник, позволяющий оценить свой потенциал как предпринимателя. Шире и в соответствии со стандартами западных маркетинговых тренингов представлено ключевое понятие рынка **маркетинг** – четыре *P (product, price, place, promotion)*. Обсуждаются элементы рекламы и промоушена, работа со СМИ.

На заключительном этапе со студентами туристической специализации

обсуждаются особенности менеджмента в сфере международного туризма. Студенческая активность при работе с данным учебником [5] движется профессиональным интересом: интересно, каковы эффекты туризма на дестинации, в том числе экологические эффекты туризма, как управляют отелями, как туроператоры устанавливают цены, как осуществляется промоушен дестинаций. Привлекает внимание различного рода коммуникативная деятельность – как проводить презентацию, как договариваться, как давать советы и информацию, как реагировать на жалобы, обсуждать ключевые положения и т. д. Обсуждаемая тематика затрагивает виды отдыха, маршруты, типы туризма. Характерен практический акцент на моделировании работы в сфере международного туризма – заполнение писем с просьбами прислать описания туристских маршрутов. Обсуждаются виды работ в туризме, достигается возможность прочитать тексты с описанием работ и должностей, обсуждаются тенденции в туризме со ссылками на ВТО, что дает возможность рассуждать о туристической привлекательности того или иного региона, тенденциях в туризме, опыте туризма. Попутно курс позволяет проводить прослушивание различных акцентов, внедрять в повседневную практику образцы работы с английскими лексикографическими пособиями. Обучаемые выводятся к вопросам маркетинга и менеджмента международного туристического рынка: привлекательность того или иного вида туризма (пляжный туризм, экотуризм, агротуризм, регионы, цены, государственная политика промоушена туризма). Характерны практические навыки, вырабатываемые в курсе: описание диаграмм с самыми расхожими туристическими данными о потоках туристов, представление статистики ценности туризма для того или иного региона. Обсуждаются навыки работы турагента и туроператора, бронирование, страхование, закупка билетов, туристские формальности.

Настоящая публикация обобщает и некоторые элементы опыта при преподавании английского языка в инженерно-экономическом вузе. От экономиста-менеджера в отрасли промышленности требуется как владение достаточным словарем для чтения и перевода профессионального текста, так и возможность устной и – что немаловажно – письменной деловой коммуникации в рамках специальности и трудовой деятельности. На это и нацелена подготовка по иностранному языку в вузе.

Проблеме разграничения особенностей письменного и устного текста делового стиля посвящены многие методические и лингвистические труды. Устный текст тоже неоднороден. Существенно разделение устного текста на функциональные стили, жанры, сферы общения. Неоднороден и устный текст в пределах одной сферы общения, одного функционального стиля. Здесь представляется необходимым вводить более тонкое деление и демонстрировать его в процессе развития навыка языковой и риторической компетенции – спонтанности/ неспонтанности устной речи. Очевидно, что обсуждение спонтанных устноречевых текстов, не имеющих элементов коллоквиальности в своем лексическом массиве (научная дискуссия, деловая речь, продуманная заранее, но предлагаемая слушателям *impromptu*), должно проводиться с позиций риторики.

Переговоры (официальная беседа с целью достижения консенсуса) и примыкающая к ним **дискуссия** (беседа специалистов) характеризуются непредсказуемостью текста, свободным общением, где могут возникнуть конфликтные ситуации. В переводе переговоров важно твердое знание формально-делового этикета и стиля нормативного официального общения. Часто важным оказывается знание юридической и финансовой лексики. При переводе языка **декларации, манифеста** привлекает внимание сложная текстовая организация, компрессия материала риторического жанра коллективно выработанного итога. Сложен может оказаться и перевод **официальной публичной речи**.

Необходимым представляется дать характеристику основных черт официально-канцелярской речи. Официально-канцелярская речь изобилует особой, закрепленной

фразеологией, известными речевыми штампами, придающими деловому сообщению официальный характер. Для речевого общения в сфере администрации и коммерции очень характерен такой **автоматизм выражений** (Н. Н. Амосова):

Gentlemen,

We hereby certify that the equipment supplied against this Order is in accordance with description, technical conditions and specifications given in the above Order and conforms to our highest standards. Should the equipment prove to be...

Для перевода научного и технического текста необходимо знание предмета. Филологическая образованность, знание корневых связей, анализ возможных значений термина в контексте не могут заменить реального знания тех вещей и явлений, о которых говорится в подлиннике. **Техническая документация, патентная документация** требует знания сферы перевода и справедливо представляется одним из наиболее сложных видов переводческой деятельности. Переводчик должен представлять специфику употребления языка и стилевую норму в таких произведениях, как **спецификация поставки, каталог**.

Умение перевести несложное заявление требует овладения основами переводческой эквивалентности в данном жанре. **Письмо-просьба** может содержать элементы и личного письма, что необходимо учитывать при передаче жанрового своеобразия документа. **Личное письмо** тоже привлекает внимание как особый жанр, с особой спецификой языка, своими целями, своим этикетом.

Совершенством стиля неделового письма нижеприведенное заслуживает быть опубликованным в настоящей работе:

Dear Mr. Bushev,

You probably don't remember me, but I am one of the Canadian students who visited your classroom last May.

At that time you asked me if I could send you an English Bible, and I said I would. I was only able to purchase it in September, and it has sat on my desk ever since.

I apologize for taking so long to fulfill my promise. I hope you will accept my apologies along with the book. It is the New International version in modern English. Many Christians in Canada and the United States use it.

May you have many happy hours of reading! It is my most precious book, and I hope it may be yours as well.

Thank you for your patience.

Очень приятно!

(имя и фамилия канадской студентки, когда-то случайно оказавшейся в российском университете)

Жанрово-стилевое качество письма высокое, полагаем, можно избежать при переводе канцеляризмов типа *настоящим высылаю, в ответ на вашу просьбу*, вполне уместных в деловом письме. Вместе с тем зададимся вопросом, с каким отношением написано письмо, каким видится автор письма, владеет ли автор письма языком и жанром неделовой корреспонденции, каково его отношение к просьбе адресата и предмету просьбы. Все эти операции в сжатом виде протекают в сознании переводчика при выборе им нужного стилистического регистра (тона).

Деловые документы данного стиля нуждаются в серьезном изучении ввиду важности описания и использования юридической техники их составления, серьезности сферы, необходимости переводческого тренинга в этой сфере.

Еще одним аспектом, важным для экономистов, специализирующихся на проблемах глобальной экономики, является представленность современных аутентичных газетных текстов при занятиях по экономическому переводу.

Язык экономики динамично развивается. Это касается как собственно терминологии, так и всего корпуса текстов, всей лексики, языка наиболее привычных суждений об экономической жизни. Когда заводят речь об экономическом переводе,

часто забывают отметить, что перевод внутри данной тематической сферы может иметь разный характер – перевод устных переговоров, несложного делового письма, перевод устного выступления на экономическую тематику, перевод рекламы товара, перевод статьи на экономическую тему, учебника, разработки, научных трудов, суждений-комментариев и т. д.

Одной из возможностей овладения нужной компетенцией для экономиста, анализирующего мировую экономику, частью его способностей перевода в данной сфере является чтение новостей на Yahoo.com. Универсален формат news story – элементы газетного функционального стиля плюс тематика и терминология экономической сферы. Гибриден сам функциональный язык экономической газеты.

Типичен вокабуляр статьи *Stocks Eke Out Gains After Seesaw Session* (автор – Elizabeth Lazarowitz).

NEW YORK (Reuters) – Stocks eked out gains after a seesaw session on Tuesday, as signs of resilience in retail sales shored up investors' confidence in an economic rebound and overshadowed worries about sliding corporate profits.

"We had retail sales this morning, which at least gave an early indication that the economy was stronger," said Peter Gottlieb, portfolio manager at First Albany Asset Management, adding that investors were nervously awaiting earnings forecasts from Corporate America.

The market flipped back and forth, in and out of positive territory throughout the day, as wall Street braced for earnings reports from technology bellwethers like semiconductor giant Intel Corp. Stocks ended the session higher, breaking a six-day losing streak for the Dow Jones Industrial Average.

Приведенный пример достаточно иллюстративен: он опровергает все представления о роли частотности терминов в понимании текста и задает координаты при подготовке специалиста, компетентного в анализе мировой экономики.

В заключение обсудим лексикографические источники, которые представляется совершенно необходимым использовать при работе по обучению, и – что немаловажно – самообучению переводу и экономико-управленческому дискурсу.

- Для овладения административным языком важен Англо-русский словарь С. Н. Андрианова и соавт¹. Для переводчика из многих сфер права, охватываемых словарем, интерес могут представлять административное, международное публичное, государственное право. Аналогична функция Англо-русского юридического словаря с транскрипцией (СПб., 2000).

- В качестве пособия для перевода административных терминов на английский язык рекомендуем Русско-английский юридический словарь И. И. Борисенко и В. В. Саенко.

- В дипломатической сфере применяется Англо-русский дипломатический словарь под ред. В. С. Шахназаровой. Для обратного перевода рекомендуется Русско-английский дипломатический словарь под руководством К. В. Журавченко.

- Представляется необходимым отметить существование внешнеэкономического словаря под ред. Е. Е. Израилевича, отдельных пособий по переписке.

- Среди современных бизнес-словарей авторитетен словарь по рекламе и маркетингу В. Б. Боброва. Он может быть интересен переводчику в аспекте деловой практики и маркетинга, масс-медиа.

- Англо-русский экономический словарь И. Ф. Ждановой охватывает термины экономической деятельности, менеджмента (лексика типа *государственное*

¹ Все указанные словари и учебные пособия вышли многочисленными изданиями, поэтому выходные данные не представлены.

регулирование, продажа лицензии, техническое руководство, подведение итога, баланс, наладчик оборудования, разработка проекта, разница в ценах).

- Для обратного перевода предлагается использование русско-английского внешнеторгового и внешнеэкономического словаря тех же авторов. Термины вполне актуальны для делового общения – *груз, инвестиция, комплексный подход к управлению...* Заслуживает упоминания и русско-английский разговорник по внешнеэкономическим связям (ред. Л. Г. Памухина) – в него входят маркетинговые термины, контракты: *условия платежей, маркировка, упаковка, инжиниринг, деловая переписка...*

- Из традиционно применяемых при переводе текстов официально-делового стиля укажем Англо-русский словарь по экономике и финансам под ред. д-ра экон. наук А. В. Аникина, представляющий лексику в области деловой практики, хозяйственных отношений. Безусловно, окажут определенную помощь при необходимости словари по экономике и финансам англо-английского варианта, отраслевые словари проф. Федорова, банковско-биржевой словарь К. С. Гавришиной.

- Актуальным для переводчика может оказаться и англо-русский экологический словарь под руководством проф. Г. Н. Акжигитова (вопросы мониторинга окружающей среды, тератогенов, хозяйственных отходов).

- Из учебников, вышедших в последние годы и освещающих систему лексики делового языка, отметим широко известные пособия И. И. Воронцовой, С. И. Сущинского, С. Н. Любимцевой, Н. А. Лукьяновой (и одноименный словарь), А. П. Андрюшкина и многие другие.

- По обучению переписке существуют многочисленные книги иностранных и российских авторов, учебник И. И. Богацкого.

- В последние годы на рынке литературы представлены английские одноязычные толковые словари (типа Longman Business Dictionary, Oxford Dictionary of Finance and Banking, An Oxford Dictionary of Accounting, A Dictionary of Business, An Oxford Dictionary of Law). Использование этих и других пособий уместно на профессиональном этапе работы переводчика.

- Из словарей по психологии отметим англо-русский словарь Е. В. Никошковой, освещающий материалы по эргономике и инженерной психологии, профессиональное тестирование, математический и статистический аппарат психологических исследований.

В последние годы появилось много глоссариев в Интернете, в том числе по узко специализированной тематике (типа ипотеки, биржевого дела, инвестиций в отдельных сферах промышленности, медиа и т. д.).

Все вышеуказанные пособия хорошо зарекомендовали себя в работе профессиональных переводчиков, служат современному лексикографическому описанию динамичной сферы современной экономики, решают задачу описания сферы профессионального менталитета. Незнакомый с нюансами терминологии переводчик, даже и специалист, неизбежно сделает множество ошибок, станет жертвой собственной самонадеянности. Преподаватели же профессионального перевода должны прежде всего руководствоваться идеей широкого применения различных лексикографических источников в обучении переводу.

Подводя итог исследованию, отметим: вышеприведенные примеры лингводидактической работы позволяют говорить не только о решении локальных задач обучения иностранному языку на материале специальности, но и о формировании современной организационной культуры у обучаемых в целом, достигаемой в унисон со специальными дисциплинами.

Література

1. **История** экономических учений / под ред. В. Автономова и др. – М. : ИНФРА-М, 2006. – 784 с. 2. **Кеворков В. В.** Практикум по маркетингу / В. В. Кеворков, Д. В. Кеворков. – М. : КНОРУС, 2008. – 544 с. 3. **First Insights Into Business.** Sue Robbins. Student's Book. – Longman, 2004. – 175 p. 4. **New Insights Into Business.** Graham Tullis and Tonys Trappe. Longman. 5. **English** for International Tourism. Course Book. Miriam Jacob and Peter Strutt. – Longman, 2007. – 127 p.

Автор статті, аналізуючи сучасні матеріали з викладання англійської мови для менеджерів-економістів, розглядає міжнародну англійську як спосіб індоктринації нових концептів професійного менталітету. Обговорено вербальні основи організаційної культури, засіб збагнення відмінностей між організаційними культурами й менталітетами. Розглянуто лінгводидактичні основи формування професійного мислення економіста-менеджера в нових умовах.

Ключові слова: мова для спеціальних цілей, міжнародна англійська, концепти, менталітет, менеджмент.

Автор статьи, анализируя современные материалы по преподаванию английского языка для менеджеров-экономистов, рассматривает международный английский как способ индоктринации новых концептов профессионального менталитета. Обсуждаются вербальные основы организационной культуры, средство постижения различий между организационными культурами и менталитетами. Рассматриваются лингводидактические основы формирования профессионального мышления экономиста-менеджера в новых условиях.

Ключевые слова: язык для специальных целей, международный английский, концепты, менталитет, менеджмент.

The article discusses modern materials used to improve the level of language competence of the students specializing in management and economics. The language under study – English – is regarded as the means of formation of professional culture. The relevant verbal aspects of organization culture are discussed. The topics are enumerated, the differences of discourses are looked at in connection with translation and interpretation skills. Also discussed are the professional dictionaries containing units of professional discourse. All these materials and ideas underlying the concept of professional foreign language training for the economist help create new business culture in our society and assess the differences between national organization cultures.

Keywords: language for professional purposes, international English, concepts, mentality, management.

Стаття надійшла до редакції 15.11.2013 р.

Прийнято до друку 23.11.2013 р.

Рецензент – к.філол.н., доц. Унукович В. В.

УДК 821.112.2'366(09)

Н. В. Володіна

ЗВУКОНАСЛІДУВАЛЬНІ ДІЄСЛОВА СЕРЕДНЬОВЕРХНЬО-НІМЕЦЬКОГО ТА НОВОВЕРХНЬОНІМЕЦЬКОГО ПЕРІОДІВ

Фоносемантика є однією з найактуальніших проблем сучасної психолінгвістики, що стверджує себе на стику фонетики, семантики й лексикології. Предметом вивчення фоносемантики є звукозображальна система мови, що підкреслює зв'язок між звуком і значенням. Як складне, багатопланове, комплексне явище, фоносемантика

розглядається з найрізноманітніших позицій та в найрізноманітніших аспектах. Так, фоносемантичні явища досліджуються в процесах звуконаслідування, звукосимволізму та в поєднанні із синестезією.

Об'єктом нашої розвідки є функціонування структурно-семантичних одиниць у процесі формування мовленнєвої компетенції.

Предметом дослідження є аналіз звуконаслідувальних дієслів (далі – ЗД) в ономастичному та семасіологічному планах німецької мови.

Мета полягає в комплексному і всебічному аналізі ЗД у німецькій мові (у різні періоди його існування, а саме в середньовіснійнімецькому (СВН) і в нововіснійнімецькому (НВН)).

Середньовіснійнімецькою мовою (СВН) є мова населення Південної і Середньої частин Німеччини, що існувала у формі територіальних діалектів. Вони датуються по-різному, в основному з 1050 по 1500 р., а за періодизацією, прийнятою в останні десятиліття, – з 1050 по 1350 р. Середньовіснійнімецька мова цікава не тільки своєю лексикою, що відображає нову ідеологію і культуру, але й тим, що багато процесів словотворення було зафіксовано саме в цей період [1, с. 75].

Вивченням проблем фоносемантики, явища звукового символізму займалися такі зарубіжні науковці (лінгвісти, філософи, психологи, психолінгвісти): Г. Лейбніц, Й. Гердер, В. Гумбольдт, В. Вундт, Г. Пауль, К. Бюлер, Д. Вестерман, Ш. Баллі, В. Скалічка, О. Есперсен, Б. Малмберг, Д. Ферс, С. Ульман, Е. Партрідж, Х. Марчанд, Е. Сепір, І. і М. Тейлори, Л. Блумфілд, Д. Болінджер, Р. Якобсон, З. Ертель, Г. Германн, Г. Мюллер, А. Зіберер, А. Дебруннер, В. Мюс, Ж. Петерфальві.

Вітчизняна психолінгвістика у сфері дослідження й вивчення фоносемантичних явищ представлена іменами М. Панова, А. Штерн, О. Журавльова, О. Леонтьєва, Б. Журковського, О. Журинського, Є. Поливанова, В. Солнцева, Д. Шмельова, О. Газова-Гінзберга, В. Левицького, В. Шаховського, В. Вороніна, В. Панфілова, В. Русанівського, О. Пузирьова, О. Михальова.

Поряд з лексичним і граматичним значенням ученими визначається фонетичне значення, що вказує на змістовність мовної форми на фонетичному рівні, де змістом, значеннєвістю фонетичної форми є символіка звуків мови. Як відомо, фоносемантика – наука, що вивчає зв'язок між звуком і значенням. Нами досліджується семантичне значення звукових одиниць у німецькій мові і тим самим вивчається взаємозв'язок між формою і змістом мовного знака [2, с. 12].

Ми розглядаємо звукозображувальний процес у комплексі, включаючи звуконаслідувальні і звукосимволічні явища. Цю роботу присвячено розвідці деяких питань фоносемантичних властивостей мовних одиниць німецької мови, зокрема звуконаслідувальних дієслів.

Під ЗД розуміють особливі номінативні мовні одиниці, що утворюються в процесі пізнання навколишньої дійсності, але на відміну від інших знаків, що включають чуттєвий елемент пізнання, який знаходить безпосередній вираз у їх фонетичній формі. Наприклад: нім. *'klacken'*, 'клатати'.

Упродовж усієї історії лінгвістики простежується існування ідеї про те, що звуки мови змістовні самі по собі, і ця змістовність відповідає значенням слів [3, с. 2]. Будь-яка форма містить у собі деяку інформацію, і в цьому сенсі беззмістовних форм взагалі немає. Але коли говорять про змістовність форми знаку, то мають на увазі таку її змістовність, що порівнюється зі значенням знаку. Найбільш повний і послідовний вираз ідеї змістовності звукової форми мовного знаку знайшла в розгляді психолінгвістичного феномена символіки звуків мови. На цей час накопичено безліч спостережень, які дозволяють розглянути ще один аспект семантики мовного знаку, а саме: фонетичне значення.

Звук, який вимовляється, – це не тільки коливання повітря, але й результат руху органів мовлення. У поєднанні з іншими звуками він виступає як матеріальний,

чуттєво-сприймальний засіб закріплення й вираження думки. Саме значення забезпечує слову єдине розуміння його всіма членами конкретного мовного колективу, що відносять це слово до одного й того самого денотата (об'єкта позначення). Значення є зазвичай «відношення знака до того, чим він є, що існує в нашій свідомості» [4, с. 10].

За літературною енциклопедією, звуконаслідування (ономатопея) – це слова, основою яких є спроба передачі будь-якого не членованого звукового комплексу, імітуючи немовний звук, фонетичними засобами даної мови.

Природні звуки навколишнього середовища, до яких належать крики тварин, птахів, звуки фізіологічного характеру, які вимовляє людина, можуть бути зображені за допомогою слів. Вони будуються на основі фонетичної системи кожної даної мови, за інвентарем фонем, який йому властивий. Але звуконаслідування не є абсолютною копією позамовного звучання. Звуконаслідування відтворює денотат певною мірою приблизно. Дослідник В. С. Скалічка зазначає, що переважну більшість звуконаслідувальних слів можна звести до так званої «ономатопейтичної одиниці», яка є «фіктивним відтворенням звуків реального світу» [5].

Психологи відзначають, що за останні півстоліття в людини сформувалося якісно нове акустичне середовище. Людина, яка живе на межі ХХ і ХХІ століть, чує не тільки звук грому, шелест листя і шум дощу – її оточує цілий світ нових звуків, народжених сучасною цивілізацією.

Як відомо, про багатство навколишнього світу людина дізнається завдяки п'яти зовнішнім органам чуття. Для опису даних відчуттів у мові є спеціальні лексичні одиниці. Значне місце в цій групі займають дієслівні лексеми, що передають процес звучання. Вивчення лексики, що позначає звуки, представляє значний інтерес, оскільки звук є важливим елементом об'єктивної реальності, даної нам у відчуттях, а вживання слів, що позначають різні звуки, характеризується високою частотністю в мові й мовленні.

Дослідження лексики ЗД є важливим як у практичному, так і в теоретичному планах, оскільки воно ставить низку проблем у сфері мовної номінації, вмотивованості лінгвістичного знака і його функціонування в процесі мовленнєвого спілкування. ЗД як особлива мікросистема в мовній системі німецької мови відрізняється структурно-семантичними особливостями й своєрідністю, що зумовлені їх денотативною співвіднесеністю й вмотивованістю. Питання вивчення структурно-семантичних особливостей ЗД набуває значення у зв'язку з необхідністю обґрунтування їх внутрішньосистемних відносин.

Матеріалом для дослідження ЗД у СВН слугувала суцільна вибірка в кількості 233 одиниць зі словників М. Лексера «Mittelhochdeutsches Handwörterbuch» у трьох томах і одностомного «Mittelhochdeutsches Taschenwörterbuch».

Аналіз структури ЗД у цей період розвитку мови дозволяє виділити такі моделі:

- 1) кореневі;
- 2) суфіксальні;
- 3) префіксальні.

Кореневі ЗД представлені 183 одиницями, що складає 55,6%. Наприклад: *bullen* <*bellen*> 'гавкати'; *klaffen* <*klappern*> 'гуркотити, гриміти'.

Суфіксальні моделі представлені такими суфіксами: -el(n), -z(en), -er(n), -s(en), -ier(en). Кількісна характеристика даних суфіксів розподілилася в цей період таким чином:

- el(n): 10,6% (35 ЗД) типу *zwiseipeln* <*flüstern*> 'шепотіти';
- z(en): 8,8% (29 ЗД) типу *phächzen* <*fauchen*> 'фиркати';
- er(n): 8,2% (27 ЗД) типу *kittern* <*kichern*> 'хихикати';
- s(en): 4% (13 ЗД) типу *phnausen* <*schnauben*> 'сопіти';
- ier(en): 3,3% (11 ЗД) типу *zwitzieren* <*zwitschern*> 'цвірчати'.

Префіксальні ЗД утворюються за участю наступних префіксів:

er-: 6,7% (22 ЗД) типу *erbellen* <brüllen> ‘бурчати’;
be-: 2,1% (7 ЗД) типу *bemurmeln* <murren> ‘бурчати’;
ver-: 0,3% (один ЗД) типу *vergellen* <Ausklungen lassen> ‘відбриніти’.

Найбільш продуктивними виявилися кореневі ЗД, оскільки редукція голосних цього періоду в ненаголошеній позиції призвела до усунення відмінностей між окремими класами дієслів не тільки в плані виразу семантики, але і в плані зникнення суфіксальних ознак взагалі, оскільки всі дієслова в цей період отримують закінчення *-en* [1, с. 75]. Але це водночас сприяло активізації процесів, що призвели до виникнення й подальшого розвитку нових суфіксів, що були чіткіше структурованими.

Дієслівний суфікс **-el(n)** сходить до давньоверхньонімецького (ДВН) **-alphn**. У середньоверхньонімецький період суфікс **-el(n)** стає продуктивнішим. Але найбільшої продуктивності він набуває лише в кінці давньоверхньонімецького і середньоверхньонімецького періодів. Дієслова на **-el(n)** були вмотивовані дієсловами на **-en**. Наприклад:

СВН. *klingelen* <einen Klang geben> ← <klingen> ‘дзвеніти’.

Цей період також представлений ЗД з ізольованими лексемами типу: *hiulen* <heulen> ‘вити’; *wispeln* <lispeln> ‘шепотіти’; *ratteln* <lärmen> ‘шуміти’.

Можна порівняти ЗД з аналогічними ізольованими суфіксами у нововірхньонімецькому періоді (НВН): *bammeln* ‘дзвонити (як дзвін)’; *bimmeln* ‘бринкати’; *pladdern* ‘лити (про дощ)’. У семантичному відношенні дієслова на **-el(n)** позначають повторювану дію.

Слід зазначити, що серед ЗД (СВН періоду) зустрілося лише одне дієслово з суфіксом **-ch**: *snarchen* <schnarchen, schnauben> сопіти.

У зазначений період існували лише поодинокі дієслова з цим суфіксом.

Дієслівний суфікс **-z(en)** сходить до ДВН **-azzen**, який розвинувся з готського **-atjan**. Середньоверхньонімецька редукція призводить до ослаблення голосного, і до кінця СВН суфікс набуває форми **-z(en)**. Умотивованою основою можуть іноді виступати вигуки: *achzen* <ächzen> ‘стогнати’ ← *ach*; *juchezen* <jauchzen> ‘тріумфувати’ ← *juch*; *wächzen* <schreien> ‘кричати’ ← *woch*.

До ізольованих лексем зараховуються ЗД, що позначають голоси птахів, тварин: *gagzen* <gackern> ‘кудкудакати’; *grogezen* <heulen> ‘вити’.

Деякі ЗД придбали суфікс **-s** лише в НВН. Порівняйте: СВН *klecken* ‘забруднювати’; НВН *kleck-s-en* ‘забруднювати’; СВН *kneipen* ‘клацати’; НВН *klip-s-en* ‘клацати’; СВН *mucken* ‘бурчати’; НВН *muck-s-en* ‘бурчати’; СВН *plumpfen* ‘бултихнутися’; НВН *plump-s-en* ‘бултихнутися’.

У деяких випадках свн суфікс **-z** перейшов у нововірхньонімецький у суфікс **-tsch**: СВН *klackezen* ‘плескати’; НВН *klatschen* ‘ляскати’.

Суфікс **-er(n)** як словотворчий формант існував уже у ДВН у формі **-arph**. Дієслова з цим суфіксом у СВН є найуживанішими. У цьому сенсі слова суфіксальні ЗД позбавлені бази деривату, оскільки їх умотивованість пов'язана з акустичними характеристиками. Як у СВН, так і в НВН дієслова із суфіксом **-er(n)** позначають повторювані рухи або шуми: СВН *smetern* ‘гуркотіти’; НВН *klappern* ‘гуркотіти’; СВН *gegern* ‘кудкудакати’; НВН *gackern* ‘кудкудакати’; СВН *kittern* ‘хихикати’; НВН *kichern* ‘хихикати’; СВН *snatern* ‘крякати’; НВН *schnattern* ‘крякати’.

Дієслова на **-ier(en)** потрапляють у німецьку мову у XII столітті. У СВН період цей суфікс мав кілька графічних варіантів: *-iren*, *-eren*, *-eiren*, *-eeiren*. Але наприкінці цього періоду форма *-ieiren* стає домінуючою. Серед ЗД із таким суфіксом було зафіксовано 11 одиниць. Наприклад: СВН *timpelieren* <klingen> ‘дзвеніти’; СВН *zwitzieren* <zwitschern> ‘цвірчати’.

Семантична характеристика ЗД середньоверхньонімецького періоду визначається широким різноманіттям. Серед них виокремлюються такі смислові групи ЗД:

- 1) ЗД, що позначають звуки, які з'явилися в результаті взаємодії предметів, субстанцій тощо;
- 2) ЗД, що позначають звучання;
- 3) артикуляційно-емоційні ЗД;
- 4) ЗД, що позначають мовленнєву діяльність людини;
- 5) ЗД, що позначають звуки тваринного світу.

Кожна з цих груп має певні типові значення.

До **першої групи** увійшли 149 одиниць (43,5%). Типовими значеннями ЗД цієї змістової групи є: 'стукати', у словнику М. Лексера ЗД з цією семантикою зазвичай тлумачаться через дієслово <klopfen>. Сюди увійшли, зокрема, такі дієслова: *bozeln, klocken (klucken), tupteln, tummern (tumern)*; 'гуркотіти', 'гриміти' зі словарним тлумаченням <klappern>. Наприклад: *kleppern, klepfern, raffeln, swatern*; 'скребти' <scharren> типу *schaben, scherfeln, zaspenn*; 'тріщати, потріскувати' <knistern> типу *knellen, krecken, sungeln (sunkeln)*.

Другу групу склали 10,8% (37 ЗД). Для цих ЗД характерними є такі значення: 'звучати' <schallen> типу *guften (guffen), hellen, klaffen, klönzen, tiuten, tösen*; 'гриміти (про грім)' <donnern> типу *dönen (dunen), doneren*; 'дзвеніти' <klingen> типу *gellen, klenken, lomen, timpelieren*.

Третя група налічує 23% (79 ЗД). Серед них типовими лексичними значеннями є: 'тріумфувати' <jauchzen> типу *jächezen, jäwen, jäwezen*; 'стогнати' <stöhnen> типу *achen (achzen)*.

Четверта група ЗД, що позначає мовленнєву діяльність людини, виявилася нечисленною – 3,8% (13 ЗД). У ній зустрічаються такі типові значення: 'шепотіти' <flüstern, zischeln> типу *lispen, siflen, zispezen*; 'базікати' <plappern> типу *quitteln, smetern, snarren, snateren, trateren*.

П'ята група цього періоду представлена ЗД, що відтворюють звуки тваринного світу. У кількісному відношенні цю групу представляють 17,8% (61 ЗД). Типові дифініції ЗД цієї групи репрезентовані такими значеннями: 'гавкати' <bellen> типу *baffen, bullen (bällen), grinden*; 'кудкудакати' <gackeln, gackern> типу *gagen (gagern), ganzen*; 'іржати' <wiehern> типу *renschen, weien (weigen), wihlen*.

Шоста група представлена ЗД, семантика яких не дозволяє віднести їх до жодної з них. Ця остання група ЗД склала 0,8% (4 ЗД): *ballen* <zu einem Laut werden> 'ставати звуком'; *kroieren* <schreien, den Schlachtruf erheben> 'підіймати войовничий клич'; *schnodelen* <durch die verstopfte Nase den Atem einziehen oder ausstoßen> 'сопіти'; *löten* <laute von sich geben> 'видавати звуки'.

Поділ за семантичними значеннями ЗД не завжди чіткий, оскільки деякі з них за своїм значенням можуть бути віднесені водночас до кількох груп. Наприклад, дієслово *hönen* <heulen> можна віднести як до третьої групи 'вити (про людину)', так і до п'ятої 'вити (про тварин)'.

Згідно з проаналізованим фактичним матеріалом за методом суцільної вибірки загальна кількість ЗД з урахуванням лексико-семантичних варіантів склала 343 одиниці.

Аналізуючи середньовісньонімецький та нововісньонімецький періоди, можна констатувати, що найбільш продуктивним способом словотворення у СВН є кореневий, він становить 55,4%. Суфіксальний спосіб найбільш продуктивно представлений у НВН – 40,6%. За префіксальним способом ЗД найбільш поширені у НВН. Він становить 16,3%.

Отже, явище фоносемантизму – одне з найскладніших явищ сучасної психолінгвістики, що знаходить експериментальне підтвердження й психолінгвістичне, статистичне обґрунтування. Значущість звука розглядається від утворення звуку в природі до значеннєвої функції звуків музики, поезії, літератури та встановлення існування значеннєвого мовного звука (звукосимволізму).

Фоносемантичні явища досліджуються в процесах звуконаслідування, звукосимволізму та в поєднанні із синестезією. Поряд з лексичним і граматичним значеннями визначається фонетичне значення, що вказує на змістовність мовної форми на фонетичному рівні, де змістом, значеннєвістю фонетичної форми є символіка звуків мови.

ЗД є однією з найскладніших у лексико-семантичному відношенні груп слів німецької мови (251 од.).

На відміну від інших номінативних знаків мови ЗД включають чуттєвий, а саме слуховий, елемент пізнання, що знаходить своє безпосереднє вираження у фонетичній структурі слова. Таким чином, поняття «звуконаслідувальний» для ЗД зумовлене наявністю фонетичної вмотивованості, яка характеризується різними способами імітації.

ЗД існували вже в середньовіснійнімецькій мові й налічували 329 одиниць. Кількісна перевага ЗД цього періоду над ЗД в нововіснійнімецькій мові пояснюється, зокрема, тим, що німецька мова в СВН період ще повністю не сформувалася як єдина літературна національна мова й тому представлена різноманіттям форм написання одного й того самого слова.

У структурному відношенні середньовіснійнімецькій та нововіснійнімецькій звуконаслідувальні дієслова мають такі способи утворення: кореневі ЗД; суфіксальні ЗД; префіксальні ЗД. Як у середньовіснійнімецькій, так і в нововіснійнімецькій мові за кількістю переважають кореневі ЗД. Необхідно наголосити, що у НВН періоді зареєстрована більша кількість префіксальних ЗД порівняно з СВН. У середньовіснійнімецькій мові, яка характеризується, зокрема, становленням системи словотворення, у дериваційному процесі ЗД були презентовані лише 3 префікси (be-, er-, ver-). У нововіснійнімецькій мові набір префіксів у ЗД набагато ширше (7 префіксів: ab-, an-, auf-, - be-, be-, er-, um-, ver-).

Основними способами словотворення ЗД німецької мови є: суфіксальний, префіксальний, конфіксальний (префіксально-суфіксальний). Але найбільш уживаними були суфіксальний і префіксальний способи. Крім того, сучасні німецькі ЗД утворюються від корневих компонентів (так звані кореневі ЗД). У німецькій мові найпродуктивнішими є кореневі ЗД.

За семантичною характеристикою німецькі ЗД нараховують п'ять загальних змістовних груп. У сучасній німецькій мові найбільш продуктивними виявилися ЗД, що позначають звуки, утворені в результаті взаємодії предметів, субстанцій (понад 34% або 85 од.) типу *klopfen* 'стукати'. Малопродуктивними виявилися ЗД, що позначають мовленнєву діяльність людини типу *plappern* 'базікати'.

Серед німецьких ЗД зафіксовано три змістовні групи, а саме:

- ЗД, що характеризують абстрагування об'єкта або самого суб'єкта за допомогою дії, указаної кореневим дієсловом (*abdonnern* 'з гуркотом від'їжджати');
- ЗД, що позначають імперативну діяльність однієї людини на іншу (*anheulen* 'накинутися на когось з ревом');
- ЗД, що характеризують спосіб наближення до чогось, когось (*anrattern* 'наближатися з великим шумом, тріском').

Здійснюється об'єктивне й суб'єктивне вивчення звукозображальності (або фонетичної вмотивованості) корневих приголосних фонем.

Таким чином, можна стверджувати, що середньовіснійнімецький період є важливим етапом у розвитку структури дієслівної лексики звуконаслідувальних дієслів. **Тематика подальших досліджень** буде присвячена аналізу залежності цих слів від частотного, морфологічного, стилістичного і семантичного потенціалів

Література

1. Юханов А. С. Глагольная суффиксация в средневерхненемецком языке /

А. С. Юханов // ТЯЗ. – 1998. – С. 75. **2. Винокур Р. М.** Избранные работы по русскому языку / Р. М. Винокур. – М. : Наука, 1959. – С. 129 – 145. **3. Аванесов Н. П.** Русская литературная и диалектальная фонетика / Н. П. Аванесов. – М. : Просвещение, 1974. – С. 98 – 102. **4. Степанов Ю. С.** Основы общего языкознания / Ю. С. Степанов. – М. : Наука, 1975. – С. 49 – 58. **5. Скаличка В. С.** Исследование звукоподражательных выражений / В. С. Скаличка. – М. : Наука, 1967. – 296 с. **6. Lexner M.** *Mittelhochdeutsches Handwörterbuch* / M. Lexner. – 3Bde. S.Hirzel Wissenschaftliche Verlagsgesellschaft. – Stuttgart, 1992. **7. Lexner M.** *Mittelhochdeutsches Taschenwörterbuch* / M. Lexner. – S. Hirzel Verlag, Leipzig, 1956.

Статтю присвячено дослідженню фоносемантичних явищ німецької мови в процесах звуконаслідування та звукосимволізму, зокрема аналізуються звуконаслідувальні дієслова в ономастичному та семасіологічному аспектах у середньовіснійнімецькому та нововіснійнімецькому періодах.

Ключові слова: звукосимволізм, звуконаслідувальні дієслова, фоносемантика, фонетичні засоби, сигніфікат, денотат.

Статья посвящена исследованию фоносемантических явлений немецкого языка в процессах звукоподражания и звукосимволизма, в частности анализируются звукоподражательные глаголы в ономастическом и семасиологическом аспектах в средневерхненемецком и нововверхненемецком периодах.

Ключевые слова: звукосимволизм, звукоподражательные глаголы, фоносемантика, фонетические средства, сигнификат, денотат.

This article is devoted to research of phonosemantic phenomena in German language in processes of sound succession and sound symbolism. It analyses sound succession verbs in onomastic and semasiological aspects in Middle High German and New High German periods.

Keywords: sound symbolism, sound succession verbs, phonosemantic, phonetic methods, significate, denotate.

Стаття надійшла до редакції 08.11.2013 р.

Прийнято до друку 23.11.2013 р.

Рецензент – д.філол.н., проф. Будівський П. О.

УДК 659.3:4;1+3+80;801;803.0;803.1;808.2;155.5:4;80:84+71

М. Р. Желтухина

КУЛЬТИВИРОВАНИЕ ФОБИЙ В МЕЖКУЛЬТУРНОМ ПРОСТРАНСТВЕ ЧЕРЕЗ СМИ

Проблема изучения феномена страха является одной из актуальных проблем современности. В XX – XXI веках она рассматривается в междисциплинарном аспекте с привлечением наработок в различных областях научного знания: в лингвистике, литературоведении, психологии, психиатрии, физиологии, социологии, политологии, философии, религиоведении и др. Страх как эмоция, проявляющаяся в ситуациях угрозы биологическому или социальному существованию человека, направлен на источник действительной или воображаемой опасности, т.е. появляется при ее предвосхищении. От характера угрозы зависит вариативность интенсивности и специфики переживания страха (фобии) от опасения, боязни, испуга до ужаса. Страх, достигая силы аффекта (панический страх, ужас), способен навязывать стереотипы поведения, в т. ч. речевого (бегство, оцепенение, вербальная и невербальная защитная агрессия). Фактический материал наглядно демонстрирует, что современный медиа-

дискурс [3] активно эксплуатирует эмоцию страха для манипулирования сознанием адресата, его поведением. В данной статье рассмотрим, каким образом масс-медиа культивируют фобии в межкультурном пространстве.

В социокультурном развитии человека страх выступает как предупреждение о предстоящей опасности, фокусирует внимание на ее источнике, вызывает поиск путей ее избегания [1]. Например, сформированный СМИ страх осуждения, т. н. общественное мнение, используется в воспитательных целях как регулятор поведения. Страх, связанный с общественной жизнью, называется социофобией. Общество оценивает повышенную боязнь человека, находящегося под защитой социальных институтов, отрицательно. Сказанное подтверждает так называемая линия отражения реальности в кино: фильмы Ролана Быкова «Чучело» (по повести В. Железникова), Валерии Гай Германики «Школа», Ильмара Раага «Класс» и т. п. Эти фильмы называют страшными, жестокими, опасными, но злободневными, вскрывающими реальное положение дел, поднимающими актуальные проблемы образования и человеческих взаимоотношений. Масс-медиа мультиплицируют в сознании адресата негативные эмоции, порождают и укореняют различные фобии, что не только отражается в лексико-грамматических структурах, стилистических приемах, но и реализуется в контекстах, подтекстах, интертекстах и гипертекстах. Например,

«Класс»: Фильм-шок про насилие в школе

Убивать, пока они маленькие

В российский прокат выходит «Класс» – кровавая версия нашумевшей «Школы»

25 марта 2010, 20:28

«Класс» впечатляет... будничностью тона, с которым режиссер Ильмар Рааг рассказывает о школьном насилии и подростковой жестокости. Эстонские учителя специально водили свои классы на этот фильм, хотя иногда от происходящего на экране хочется отвернуться не только ребенку, но и взрослому.

Меж тем удвоение поголовья изгоев увеличивает и раж гонимых. В конце концов, одной детской страшилке («Дети в подвале играли в Гестапо...») суждено будет перетечь в другую – «Маленький мальчик нашел пулемет...»

Это не спойлер. Просто потому, что о перестрелках над учебниками и ошметках плоти на школьных завтраках уже снимали кино и Майкл Мур (документальный «Боулинг»), и Гас Ван Сент (философский «Слон»), оба – в попытках осознать первопричины трагедии. Но «Класс» снят совсем про другое.

Еще в начальных титрах указано, что «фильм основан на реальных событиях», однако подобной бойни в эстонских школах не было никогда. Принято считать, что картина снята по мотивам известных кровавых событий в «Колумбайне», хотя там стрельбу открыли отнюдь не затравленные зверьки, а перезревшие социопаты – поклонники Гитлера, на что есть материалы следствия. Таким образом, слова режиссера, что он де, как Мур или Ван Сент, хотел пофантазировать насчет мотивов двоих убийц из далекой Америки, можно считать отговоркой: Рааг снял фильм не о стрельбе в средней школе как громком общественном событии (эта часть сценария откровенно побочна), а о будничном, скрытом от глаз взрослых насилии и издевательствах в её стенах. Про то, что милостивые подростки даже не превращаются в подонков, а уже являются ими на определенном этапе своей жизни...

Спорить с теми, кто ультимативно утверждает, будто подобного «в наших школах» быть не может, по большому счету, бесполезно: лично с вами не случилось, и слава Богу. Но собственного школьного опыта (да и не только собственного) автору данного текста достаточно, чтобы констатировать поразительную точность, с которой режиссер описал нравы, типажи, «понятия» и схему террора внутри одного класса...

Примечательно, что в картине подробно расписаны семь объектов травли (в

одном случае это добрая, но недалекая бабушка, в другом – мать-домохозяйка и папа из «Кайтселийта», дополнительными тумачами поучающий отпрыска давать сдачи), но не субъектов. Юные садисты изображены фактическим и неизбежным злом – с характером (он на поверхности), но без биографии и бэкграунда. Причем относится это как к непосредственным экзекуторам – «кругу доверия», что образуется вокруг главного заводилы, так и к наблюдателям, в первую очередь, девочкам, хихикающим над унижениями слабого – кто ввиду привычки (в фильме неоднократно подчеркивается, что подобное отношение к изгоям – норма), кто из мещанского чувства самосохранения.

Апропо, в этом кроется очевидный, но простительный минус фильма: психология детей-«охотников», в отличие от психологии их «жертв», в очередной раз остается нераскрытой. Ранее прямую попытку понять, что щелкает в мозгу самоутверждающегося школьника-экзекутора, предприняли шведы в фильме «Зло» (2003 год)...

Другое дело – жертва, эмоциональный фон которой побогаче будет. Тут Рааг со знанием дела расставил в финале все знаки препинания. Затравленный изгой, у которого с младых ногтей отбивали чувство собственного достоинства, пойдет до конца – ему терять нечего. Тот же, кого вынудила на вендетту уязвленная гордость (гордость, понятие чести и заступничество за слабых вообще взаимосвязаны), – скорее нет, чем да.

Стоит отметить, что до российского проката фильм дошел спустя три года после премьеры. С тех пор «Класс» уже был выдвинут на «Оскар», а бойня, аналогичная событиям в «Колумбайне», успела дважды повториться в Финляндии (в Йокела и – позднее – в Каухайоки), что вызвало в маленькой Эстонии настоящую панику, так как финны не только соседи, но и близкие родственники. В адрес Раага посыпались обвинения в провоцировании злодейств, и ответить ему было нечем: «Класс», как предполагалось изначально, должен был стать терапией просто по факту просмотра, никаких конкретных рецептов режиссер не давал. Лишь констатировал, что коллектив одноклассников, внутри которого процветает насилие, социум очень закрытый. Что вмешательство родителей или школьного персонала в некоторых случаях может только усугубить ситуацию, а то и довести её до крайности, так как «доносчиков» не прощают.

Эхо того скандала до сих пор не отшумело, но участие еще одного произведения о школьном терроре – романа «Ярость» (Стивен Кинг запретил его переиздавать под нажимом, вызванным все теми же событиями в «Колумбайне»), фильм «Класс» все-таки не разделил. Напротив, даже заинтересовал российских прокатчиков. И интерес этот, надо думать, обусловлен не тем, что картину наконец-то распробовали, а истерикой вокруг сериала «Школа», который можно назвать «Классом»-light.

Скорее всего, без этого телемыла, прогневившего Госдуму и «небезразличную общественность», «Класс» остался бы событием разве что для киногурманов (которые, к слову, его давно уже посмотрели), так как ленты из Прибалтики и Скандинавии в наших палестинах – известная экзотика. Теперь же частный случай «эстонского фашизма» в средней школе может проканать у широкой публики как кино «на злобу». Но, скорее всего, только на злобу Валерии Гай Германики. Поклонников же стиля, в котором снята «Школа», неизбежно ждет когнитивный диссонанс... Её проблема кроется не только в области художественных достоинств, но и в том, что принципиальное нежелание Германики выдерживать баланс между темным и светлым, которое так шокирует домохозяйек и оскорбляет депутатов, не имеет ровным счетом никакого отношения к «вскрытию нарывов общества», что бы там ни утверждали люди с Первого канала.

«Класс» же не только остросоциален (да, краска в фильме, как и в сериале, всего одна – черная, зато не акварельная), но и действительно способен шокировать,

причем не домохозяек и депутатов, а кого угодно. И дело тут не в количестве крови, а во вселяющей ужас будничности происходящего, что мастерски удалось передать Раагу.

Другой вопрос, что соблюсти баланс он тоже не смог, от спекуляций не удержался. Вложил в одних персонажей столько ненависти, а в других столько сочувствия, что кровавое, чудовищное, невозможное преступление ни чудовищным, ни невозможным уже не выглядит. Когда иной шестнадцатилетка – еще дитя – счастливо уворачивается от пули, зритель готов испытать досаду.

(<http://www.vz.ru/culture/2010/3/25/386943.html>)

Масс-медиа воспитывают устойчивость через привыкание к различного рода страхам, в т. ч. социофобиям. При этом так называемая устойчивость обычно направлена не на избавление от фобий, а на выработку умений владеть собой (страх публичных выступлений, страх покраснеть, страх противостоять слухам, страх межличностного конфликта, страх экономического кризиса, страх терактов, страх катастроф, страх насилия и т. д.): «*Не боюсь!*», «*Не страшно!*». Сказанное иллюстрирует статья, сообщающая о фильме «Фобос. Клуб страха».

Фобос. Комната смеха

В прокат выходит еще один неудачный образчик русского хоррора «Фобос. Клуб страха»: Нас пугают, а нам смешно

Создатели фильма «Фобос. Клуб страха», который стартовал в кинотеатрах 25 марта, очевидно, хотели напугать молодежь скелетами советских диссидентов, клаустро- и другими фобиями, визгом, кровью и темными силами, но оказались подняты на смех. Публика хохотала на самых страшных моментах. Из хоррора получилась пародия на хоррор. Впрочем, когда со времен «Господина оформителя» русские ужасы получались удачно?

Одна из возможных причин того, что в России не получается снимать жанровое кино: никто не хочет блюсти чистоту собственно жанра, все норовят «тарковщины» подпустить. Здесь это – важная психологическая особенность: все герои оказываются параноиками, у каждого обнаруживается какая-нибудь фобия. Кто-то боится огня, кто-то – утонуть, одна – крыс, другой – инфекций, ну а главный положительный герой – внимание! – испытывает страх перед влюбленностью. Последняя фобия, конечно, просто обязана обостриться в военном бункере. Перед лицом смерти особенно страшно влюбиться, какие уж там мины. В общем, всем героям как-то не по себе.

(<http://vz.ru/culture/2010/3/24/386460.html>)

В кризисные времена особенно важна разработка психолингвистических техник устойчивости к социальным страхам, спровоцированным фактором риска, т. е. возникшим в результате изменения условий существования, характеризующихся наличием угрозы для жизни человека, переданным по различным каналам связи. Например, потеря работы, невозможность выплачивать кредиты, оплачивать жилье, содержать семью, кормить, одевать, обучать детей, спокойно передвигаться в пространстве и т. п. Аффективные состояния человека обусловлены его неподготовленностью к деятельности в условиях угрозы для жизни, астенизацией нервной системы, а также неожиданностью возникновения аварийной ситуации. Фактор риска обуславливает переживание человеком экстремальной ситуации. Масс-медиа усугубляют ситуацию угрозы. Нарастающая при этом психическая напряженность проявляется в мимике адресата, его речевой активности, глубине сна, изменениях основных физиологических функций. Отмечаются неуверенность в надежности технических систем, когнитивное проигрывание вероятности возможных критических ситуаций. У человека, попадающего в измененные условия впервые, сразу же при преодолении психологического барьера психическая напряженность сменяется повышенным настроением, доходящим до эйфории и психомоторного возбуждения [1].

Смена эмоционального состояния регулируется психологическими (снятие информационной неопределенности) и физиологическими (эмоциональное разрешение) механизмами. Неустойчивая психическая деятельность в условиях кризисных ситуаций обуславливает необычные психические состояния, проявляющиеся в форме ажитации (чрезмерно сильного возбуждения) и кратковременного ступора (резкой угнетенности, выражающейся в неподвижности и молчании). Глубокие психические изменения порождают аффективные неврозы в форме фобий, выраженных двигательных возбуждений и длительного ступора, которые могут приводить к неадекватным реакциям. Следствием этого является увеличение вероятности неблагоприятного исхода, в частности катастроф и крупных аварий.

Особенно важно изучение динамики и массовости социофобий, порожденных и распространяемых в СМИ. Яркой иллюстрацией является серия вербальных сообщений в Интернете об одних и тех же терактах, взрывах с акцентированием какого-либо аспекта события (место, время, количество жертв, исполнители, дети и т. п.), а также дополнительные сообщения о схожих событиях во времени и пространстве, сопровождающиеся невербальными графическими текстами-фотографиями с изображением жертв, раненых, трупов, спасателей, милиции, властей, военных, лиц определенной национальности, женщин в черном, оружия, техники, пожаров, огня и дыма и т. п. Например,

На станции «Лубянка» найдены тела 2 шахидок

26 человек погибло во время первого взрыва, который прогремел в 7.30 утра на станции метро «Лубянка». В Московском метро в утренний час пик в 7.50 29 марта прогремел мощный взрыв, погибло около 30 человек, еще столько же ранены.

29.03.2010

ГУВД: взрыва на Проспекте мира не было >

29.03.2010

Глава метро: Мы работаем в штатном режиме >

29.03.2010

На Парке культуры взорвали при открытии дверей >

27.03.2010

Боевики в Колумбии привлекают детей к терактам >

26.03.2010

Двойной теракт унес жизни 42 человек в Ираке >

13.03.2010

30 человек погибли после 4 взрывов в Кандагаре >

12.03.2010

Поезда в Дагестане снова пошли >

10.02.2010

Террорист-смертник взорвался на шоссе >

26.01.2010

Произошел взрыв около центра судмедэкспертизы >
(<http://lifenews.ru/news/18745>, 29.03.2010)

В процессе заражения массовый страх перед реальной или воображаемой опасностью способен нарастать и блокировать волю, рациональную оценку ситуации и выработку противодействия. Взаимодействующая социогруппа тем легче превращается в паническую толпу [2], чем менее ясны или субъективно значимы общие цели, чем ниже ее сплоченность и авторитет ее лидеров. В общей обстановке социопсихической напряженности выделяются следующие *условия возникновения массовой паники* (от греч. *panikon* – безотчетный ужас) [1]:

1) *социально-ситуативные* связаны с общей обстановкой психической напряженности (паника сопровождается ощущением общего дискомфорта, тревоги, иногда страха, однако, в отличие от тревоги, включает в себя готовность овладеть ситуацией, действовать в ней определенным образом), вызывающей состояние тревоги, ожидания тяжелых событий (землетрясение, война, военный переворот, теракт и т. д.);

2) *общепсихологические* – неожиданность, испуг, связанный с недостатком сведений о конкретном источнике опасности, времени ее возникновения и способах противодействия;

3) *физиологические* – усталость, голод, опьянение и т. д.

Именно возможность возникновения массовой паники, спровоцированной масс-медиа, порождение и распространение фобий, в т. ч. социофобий, в межкультурном пространстве через СМИ требует сегодня проведение социо- и психолингвистического изучения лингвокультурных условий и механизмов возникновения фобий, их динамики и массовости для разработки специальных мер профилактики и борьбы с ними.

Литература

1. Психология : словарь / под общ. ред. А. В. Петровского, М. Г. Ярошевского. – 2-е изд., испр. и доп. – М. : Политиздат, 1990. – 494 с. **2. Ле Бон Г.** Психология народов и масс / Г. Ле Бон. – СПб. : Макет, 1995. – 311 с. **3. Желтухина М. Р.** Тропологическая суггестивность массмедиального дискурса: О проблеме речевого воздействия тропов в языке СМИ : монография / М. Р. Желтухина. – М. : ИЯ РАН ; Волгоград : Изд-во ВФ МУПК, 2003. – 656 с.

Сучасний медіа-дискурс активно експлуатує емоцію страху для маніпулювання свідомістю й поведінкою адресата. У цій статті розглядаються різні прийоми культивування фобій у міжкультурному просторі через ЗМІ.

Ключові слова: фобії, паніка, жах, агресія, фактор ризику, стереотипи, міжкультурний простір, медіа-дискурс.

Современный медиа-дискурс активно эксплуатирует эмоцию страха для манипулирования сознанием и поведением адресата. В данной статье рассматриваются различные приемы культивирования фобий в межкультурном пространстве через СМИ.

Ключевые слова: фобии, паника, ужас, агрессия, фактор риска, стереотипы, межкультурное пространство, медиа-дискурс.

The modern media discourse actively maintains an emotion of fear for a manipulation of consciousness and behaviour of the addressee. In given article various methods of cultivating of phobias in intercultural space through mass-media are considered.

Keywords: phobias, panic, horror, aggression, risk factor, stereotypes, intercultural space, media discourse.

Стаття надійшла до редакції 10.11.2013 р.

Прийнято до друку 23.11.2013 р.

Рецензент – д.філол.н., проф. Зайцева І. П.

К. В. Западная

О НЕКОТОРЫХ ОСОБЕННОСТЯХ АДАПТАЦИИ ИНОЯЗЫЧНОЙ ЛЕКСИКИ В РУССКОЙ РОК-ПОЭЗИИ

В современной лингвистике в центре внимания ученых все чаще оказывается не объект познания, а познающий субъект. Такой антропоцентрический подход и предопределил обращение многих исследователей к текстовой составляющей рока. Однако изучение иноязычных лексем в современной русской рок-поэзии в лингвистической науке до сих пор не предпринималось.

Таким образом, **целью** данной работы является исследование заимствованных единиц на материале стихотворений отечественных рок-поэтов конца XX – начала XXI в. с точки зрения их адаптационного механизма, что позволит установить специфику данного объектного пространства.

В адаптационном механизме русского языка различают два основных аспекта: формальный и семантический. Под формальной адаптацией, по определению Е. В. Мариновой, понимают приспособление нового слова к фонетике, грамматике, графике и орфографии принимающего языка, т. е. такую его обработку, которая не затрагивает смысловую сторону слова [1, с. 14].

Прежде всего, выделяют такие типы формальной адаптации, как фонетическая и графическая адаптация. Отметим, что основным направлением в русском литературном языке является ориентация на звучание этимона заимствуемого слова в языке-источнике, т. е. практическая транскрипция. Число заимствований, являющихся результатом практической транскрипции, в рок-текстах составляет 52% от общего количества исследованных единиц, например: *И поджег меня. Ариведерчи.* («Ариведерчи», «Земфира»). «**Ариведерчи**, [ит. *arrivederci* до свидания]. межд. До свидания» [2].

Отмечено, что транслитерация как способ передачи внешнего облика иноязычия в литературном языке используется в чистом виде нерегулярно [1, с. 15]. Однако в рок-поэзии транслитерация, напротив, регулярна, составляет 44% от общего количества исследуемых единиц. Например, в названии композиции группы «Земфира» «**Трафик**». «**Трафик**, (англ. *traffic* движение, сообщение)» [3, с. 544].

В процессе освоения некоторые иноязычные слова в рок-текстах приобретают несколько вариантов своего оформления (морфемный, графический, орфографический). Так, прилагательное *сюрреалистичный* вступает в вариантные отношения с прилагательными *сюрреалистический* и *сюрреальный*, которые различаются морфемным составом: *Детям рок-н-ролла хватит димедрола, чтоб/ Погрузиться в сюрреалистичное кино...* («Мышка», «Чиж & Со»). «**Сюр/реал/ист/ичн/ый**, (фр. *Surrealisme* сверхреализм). **Сюр/реал/ист/ическ/ий**, по своим свойствам напоминающий сюрреализм (причудливо-искаженное сочетание и сращение реальных и нереальных предметов)» [4, с. 679]; «**сюр/реал/ь/н/ый**, выходящий за пределы естественных представлений; нереальный» [5, с. 1301].

Употребление третьего варианта *сюрреалистичный* в данном тексте, возможно, является оправданным. Контекстуальное окружение данного прилагательного позволяет неоднозначно воспринимать это прилагательное. Можно говорить о сплетении в нем значений других двух вариантов. Определяя существительное *кино*, прилагательное *сюрреалистичный* реализует относительное значение, которое также принадлежит прилагательному *сюрреалистический*, т. е. «по своим свойствам напоминающий сюрреализм» – «кино, снятое в стиле сюрреализма». Более пристальное рассмотрение поэтического текста, а также некоторые фоновые знания о

лекарственных препаратах (*детям рок-н-ролла хватит димедрола*) позволяют выделить значение, присущее парониму *сюрреальный* «выходящий за пределы естественных представлений; нереальный». В этом случае словосочетание *сюрреалистичное кино* приобретает переносное метафорическое значение «галлюцинации». Таким образом, использование такого морфемного гибрида, вызывающего в сознании реципиента разные ассоциативные ряды, можно рассматривать как особый стилистический прием в рок-поэзии.

Чаще формальные варианты иноязычных слов в рок-поэзии носят графический характер, например: *Но он танцует этот твист, когда я пою rap*. («Атеист», «Алиса»). *Тоталитарный рэп* – это абстрактный пряник... («Тоталитарный рэп», «Алиса»).

Также частотны фонематические варианты иноязычных лексем, например: *Танцуй в душе брейк-дэнс* («Козлы», «БГ»). *Тоталитарный рэп* – это .../ *Этакий брейк-данс*. («Тоталитарный рэп», «Алиса»).

Общее число вариативных иноязычных лексем в рок-текстах составляет 1,5% исследуемых единиц, объясняется это и тем, что при передаче одного и того же иноязычного прототипа использованы разные способы – транскрипция и транслитерация (ср.: *дэнс* – *данс* от англ. dance), и частной задачей поэтического рок-текста – стремлением к особой выразительности.

В целом регулируемое внутриязыковыми причинами варьирование иноязычного слова в процессе адаптации не только является показателем новизны слова, но и свидетельствует об активности освоения этого слова носителями языка. Под внутренними причинами, вслед за Б. А. Серебренниковым, мы понимаем тенденции к устранению избыточных свойств выражения, к устранению чрезмерной полисемии слов и др. [6, с. 156]. Следовательно, устранение вариантности является характерным признаком прочного вхождения иноязычного слова в лексическую систему русского языка.

Однако наличие и отсутствие избыточных форм выражения определяется также и экстралингвистическим фактором, который заключается в постоянно действующей тенденции приспособления языкового механизма к потребностям человеческого организма. Язык рок-поэзии ярко демонстрирует такую социальную природу языка. Вариативность в рок-поэзии подчас имеет намеренный характер, служит приемом создания дополнительной выразительности и обусловлена стремлением рок-поэтов максимально четко отразить действительность, а значит, не является чрезмерной.

Грамматическая адаптация нового иноязычного слова связана с внешним обликом слова, а также с его семантикой. Чаще всего иноязычное слово и его прототип в языке-источнике совпадают с точки зрения их языкового статуса и морфологической принадлежности. В 15% случаев в рок-текстах такими единицами являются иноязычные существительные, представляющие собой экзотизмы, например: *Спи. Я – твой Пер Ноэль* («Новый год», «Сплин»). «**Пер Ноэль**, [фр. Pere Noel]. Дед Мороз» [2].

Менее продуктивны, в 8% случаев, лексемы, морфологически оформленные аффиксами заимствующего языка, или слова с замещением части иноязычного образца русским элементом, например: *Неуемная свежесть в мозгах./ Папироса летит в пустоту./ Электро-попс в ногах!* («Сен симилья», «Чиж & Со»). «**Папироса**, (польск. papieros). Бумажная трубочка, набитая табаком» [4, с. 560].

Грамматически оформленное иноязычное имя существительное в процессе заимствования приобретает грамматическую категорию рода. Отметим, что род имён существительных оформляется в соответствии с их семантикой. Особенно эта тенденция проявляется при заимствовании неодушевленных существительных из английского языка, не имеющего грамматической категории рода (м. р. *хит* – ср. р. *hit*), например: *Хочется напиться ... и выдать пару старых хитов*. («Такие дела», «Чиж & Со»). «**Хит**, (англ. Hit гвоздь сезона). муз., разг. Музыкальное произведение,

имеющее наибольшую популярность в течение какого-н. промежутка времени [4, с. 751].

Адаптация заимствований-существительных происходит следующим образом: склоняемые в большинстве своём существительные с консонантным исходом, а несклоняемые существительные с вокальным исходом, сравните: *Когда кидает любовь, начинается блюз* («Перекресток», «Чиж & Со») и *Свои буги орать* («Реклама каратэ», «ДДТ»). Число таких несклоняемых заимствований незначительно — 1,7% от общего количества иноязычных имен существительных в рок-текстах.

Грамматическое поведение новых иноязычных существительных по отношению к категории числа также зависит от семантики слова. Так, форму множественного числа получают все одушевлённые существительные и подавляющее большинство неодушевлённых конкретных существительных. Незначительное число слов конкретной лексики пополняет разряд имён существительных *pluralia tantum*, например: *Когда падал снег, он использовал мех, / Если шел дождь – снимал мокасины*. («Форест Гамп», «Чиж & Со»). **Мокасины**, (англ. moccasin). 1. У индейцев Сев. Америки: мягкая обувь без твердой подошвы. 2. Обувь без шнуровки из мягкой кожи» [4, с. 449].

Особенностью грамматического освоения иноязычных имен существительных является использование субстантивов в роли других частей речи. Так, на рубеже XX – XXI вв. становится регулярным функционирование имён существительных в роли аналитических, прилагательных. В рок-текстах активно функционирует модель «аналит + существительное», где первым элементом является заимствование из английского языка, например: *Ироничная модная повесть, рок-революция, кости братков* («В этот великий день», «ДДТ»).

Е. В. Маринова отмечает, что порождение словосочетаний по данной модели ограничивается рамками книжной, кодифицированной речи, они не образуются в разговорной речи и редко создаются в жаргоне [1, с. 24]. Однако язык рок-поэзии активно создает новые сочетания этого типа: *Rock-n-Roll-мама, Rock-n-Roll-дева, R-n-R-крест, секс-бюрократка, поп-менестрели* и т. д. Такое наблюдение доказывает положение о том, что рок-поэзия представляет собой специфическое сочетание кодифицированной речи и субстандарта. Продуктивность иноязычных аналитических прилагательных в рок-текстах обусловлена такой их особенностью, как свободная сочетаемость, а значит, и бесконечная возможность создавать новые словесные образы.

Иноязычные существительные могут употребляться и в роли наречий. Образование наречий от имен существительных представлено малым количеством лексем, около 2% от общего числа иноязычных существительных в рок-текстах, например: *Я в до-мажоре жарю блюз* («Я в домажо!», «Машина времени»). **Мажор**, (итал. Maggiore большой). Музыкальный лад, звуки которого образуют аккорд, состоящий из большой и малой терции (характеризуется бодрой, радостной звуковой окраской)» [5, с. 513].

Количество заимствованных имён прилагательных в рок-текстах составляет около 6% слов от общего количества иноязычных в рок-поэзии. Необходимо отметить, что при заимствовании склоняемые иноязычные прилагательные приобретают адъективный суффикс и систему флексий. Функцию оформления заимствуемого прилагательного в рок-текстах выполняют суффиксы *-н-* (*камуфляжный* < фр. camouflage «маскировка»); *-ов-* (*попсовый* < англ. pop «эстрадный, популярный»).

Современные заимствования, пополняющие класс глаголов, немногочисленны, всего 2% иноязычных. Из молодежного жаргона проникают в разговорную речь эквивалентные глаголы *аскать* «просить» (< англ. to ask), *найтовать* «ночевать» (< англ. night), *фузить* «курить» (< англ. to fuse). В целом в современных рок-текстах количество заимствованных глаголов из субстандарта превосходит количество заимствованных глаголов из литературного языка.

Что касается заимствованных наречий, то употребление таких лексем в рок-текстах наблюдается редко, менее 1% слов. Оформление наречий иноязычного происхождения реализуется двумя способами. Наречия могут или оформляться аналогично русским наречиям на *-о* (*сексуально, кайфово*), или оставаться неизменяемыми, например: *Но я знаю: мы еще сыграем/ На удачу и в который раз ва-банк!* («Не говори мне прощай», «Секрет»). «**Ва-банк**, (фр. *va banque* < *va* – 3 л. ед. от *aller* идти + *banque* банк). Идти ва-банк — действовать, рискуя всем» [4, с. 136].

Особо отметим, что в рок-текстах частеречный состав иноязычной лексики представлен очень широко (*эквилибр, поллюционный, политкорректно, протезировать, Zero* «ноль», *майн* «мой», *нихт* «не»). Активно используются коммуникемы, в том числе и этикетные формулы (приветствия, прощания и т.п.): *Viva* «да здравствует», *Ахтунг* «внимание», *Доннер веттер* «чёрт возьми», *Силь ву пле* «пожалуйста».

Семантическое освоение иноязычных слов происходит в процессе постепенного их включения в синтагматические и парадигматические связи со словами принимающего языка. Семантические изменения, которые претерпевает слово чужого языка в момент заимствования, во многом обусловлены общими процессами, происходящими в русской лексике на современном этапе развития языка. К ним относятся активная ассимиляция иноязычных лексических средств, актуализация слов, находившихся ранее на периферии языка, трансформация семантики и стремительное развитие полисемии слов некоторых тематических групп, обновление сочетаемости слов, формирование новых тематических групп лексики [1, с. 33]. Таким образом, в современной русской рок-поэзии иноязычия активно участвуют в процессах метафоризации, семантической деривации, детерминологизации. Более того, такое вовлечение способствует быстрому закреплению слова в речи носителей заимствующего языка. В семантическом освоении иноязычий можно выделить несколько адаптационных этапов. Начальный этап характеризуется семантической диффузностью слова, расплывчатостью его значения, причём варьирование смысла происходит в пределах одного значения, т. к. слово заимствуется из чужого языка как моносемичная единица. Следовательно, вновь пришедшее заимствование на первых порах ограничено в употреблении и в рок-текстах может поддерживаться особыми метатекстовыми приёмами (перевод, дефиниция, синтаксическая фигура приложения, нанизывание синонимов и др.), цель которых – пояснить читателю значение: *Да возможно, Пуркуа Па, мы войдем в историю* («Новый год», «Агата Кристи»).

Другой пример: *А-а-а в твоих же зрачках страх,/ И в них же чужая боль. / Девять – ноль,/ Zero* («Zero», «Земфира»).

Семантическая диффузность и, как следствие, широкая сочетаемость неологизмов иноязычного происхождения в рок-поэзии являются не только средством создания особой экспрессии, но и тем самым источником запутанных ассоциативных связей, отличающих рок-поэзию как жанр. Поэтому с точки зрения восприятия говорящими любая новая иноязычная лексема на начальном этапе воспринимается реципиентами по-разному. Нередко то или иное иноязычное слово становится на какое-то время своеобразным «тестом», выявляющим уровень образования человека, а именно знание им чужого языка, его возрастную, социальную и профессиональную принадлежность.

Следующим этапом является адаптация лексического значения нового иноязычного слова. На этой стадии новая звуковая оболочка заполняется конкретным смыслом. При этом начальное значение и стилевая принадлежность заимствования дифференцируются, например: *мажор* мол., неодобр. «молодой человек — представитель элиты, материально обеспеченный и ставящий материальные интересы превыше всего» [7, с. 328]. Затем восприятие слова говорящими разных социальных и возрастных групп выравнивается.

Важную роль в формировании лексического значения нового иноязычного слова играет способ семантического заимствования: копирование значения слова-этимона (ср. англ. *shoes* и рус. *шуз* «обувь, ботинки, туфли») или трансформация значения (ср. фр. *sortir* «выходить» и рус. *сортир* «уборная»).

Условием копирования значения является совпадение частеречной принадлежности слова-этимона и заимствуемого слова. Если же при заимствовании меняется частеречная принадлежность слова (рус. сущ. *бутафория* и ит. гл. *Buttafuori* «выбрасывай – команда режиссера актеру выходить на сцену» [4, с. 133]), обязательной становится трансформация лексического значения слова-этимона. В некоторых случаях в рок-текстах трансформации подвергаются заимствования, частеречная принадлежность которых совпадает с одной у слова-этимона (ср. рус. *брифинг* «краткая пресс-конференция» и англ. *briefing* «инструктаж» [5, с. 97]).

Также необходимо отметить, что язык рок-поэзии активно заимствует иноязычные лексемы, которые в первую очередь пополняют субстандарт, см.: *шуз*, *роллинг*, *диджей* и др. При этом семантическая адаптация таких единиц отличается тем, что впоследствии жаргонизмы претерпевают стилистическую нейтрализацию.

Последний этап семантического освоения сопровождается процессом семантической деривации, в результате чего семантическая структура иноязычной лексемы пополняется новым значением, расширяется сфера употребления слова, его сочетаемость. Некоторые наиболее употребительные иноязычные неологизмы развивают в рок-поэзии вторичные значения, например: *День прошел, за собой/ Приведа негатив* («Я подобно собаке», «Чиж & Со»). «**Негатив**, (лат. *negativus* отрицательный). Разг. Информация отрицательного свойства» [5, с. 617].

В данном отрывке лексема *негатив* реализует свое новое вторичное значение «плохое настроение, отрицательные эмоции», которое соответствует и выводится из контекста. Необходимо отметить, что частотность употребления иноязычной единицы *негатив* в новом значении, хотя оно еще не зафиксировано словарем, велика. В таком значении слово функционирует преимущественно в разговорной речи.

Таким образом, особенности адаптации слова как на начальной, так и на последующих стадиях зависят от того, к какому типу иноязычной лексики оно относится. При заимствовании слов, не имеющих эквивалентов в русском языке или экзотизмов, происходит копирование лексического значения слова-этимона (*пироман*, *сенсимилья*, *кайсяку*); при заимствовании эквивалентных лексем – трансформация слова-этимона (*кайф*, *хайр*, *минор*).

А. И. Дьяков отмечает, что большую часть заимствованных англицизмов составляют лексемы, появившиеся в русском языке как результат удовлетворения потребности в наименовании новой вещи или понятия [8, с. 37]. В целом такое положение характерно и для рок-текстов, где количество безэквивалентных единиц превышает эквивалентные. Следует отметить, что эквивалентные единицы не являются избыточными по сравнению с исконными в рок-лирике, так как чаще всего они или являются результатом, по формулировке Л. П. Крысина, «необходимости специализации понятия» в языке-рецепторе, или получают особую стилистическую окрашенность [9, с. 158]. Например: *Спустив в сортир фотографии всех, кто не понял/ Как движется лед* («Как движется лед», «Аквариум»). «**Сортир**, (< фр. *Sortir* выходить). Уборная» [4, с. 655]; «Уборная, отхожее место» [5, с. 1239].

Несмотря на то, что толкование лексемы *сортир* дается без стилистических помет, в рок-тексте ее значение приобретает пренебрежительный оттенок.

Ранее отмечалось, что особенностью рок-текстов является активное употребление эквивалентных иноязычий с терминологическим значением: *Африканку тревожит Луна/ Но дрожит перед ней исполкома стена/ Когда потрясает она/ Своей сексуальной дотацией* («Африканка», «Агата Кристи»). «**Дотация**, (фр., нем. *Dotation* дар, пожертвование). Государственное пособие для покрытия каких-н. расходов» [4,

с. 244].

Таким образом, в рок-текстах активно функционируют иноязычные единицы, которые прошли фонетическую адаптацию, пишутся кириллицей, имеют своё строго индивидуальное значение, имеют производные.

Очевидно, что в рок-текстах процесс освоения иноязычной лексики характеризуется стремлением поэтов к множественности обозначений одного и того же фрагмента действительности. Эта тенденция проявляется в одновременном существовании нескольких формальных вариантов иноязычной единицы, наиболее частотными из которых являются орфографический и графический типы. Это позволяет рок-поэтам использовать такой большой запас номинаций в разных стилистических, образных и коммуникативных целях.

Происходит заимствование эквивалентных единиц, которые впоследствии вступают в синонимические отношения, а также приобретают новую стилистическую окрашенность. Связи иноязычных слов с уже существующими в русском языке словами оказываются решающими в процессе их семантического освоения. Процесс заимствования и освоения эквивалентных единиц отражает тенденцию к устранению межъязыковых лакун (отсутствие в русском языке переводного элемента той или иной номинации в иностранном языке), а также тенденцию к устранению полисемичности исконных слов.

Наблюдается активное участие нового слова в деривационных процессах. Некоторые заимствования уже на русской почве развили новое значение.

Таким образом, вариативность заимствований в рок-текстах не представляется избыточной, а напротив – оправданным явлением, так как расширяет стилистические возможности языковой системы. Более того, язык рок-текстов отражает общую для русского языка рубежа XX – XXI веков тенденцию к множественности наименований, активному накоплению обозначений одного и того же денотата, фрагмента действительности, в результате чего современный человек получает огромный запас номинаций, необходимых ему в постоянно усложняющейся жизни, связанной с дальнейшей дифференциацией сфер человеческой деятельности.

Литература

- 1. Маринова Е. В.** Иноязычные слова в русской речи конца XX – начала XXI в.: проблемы освоения и функционирования : автореф. дис. на соискание учёного степеней. Д-р филол. наук : спец. 10.02.01 «Русский язык» / Е. В. Маринова. – М., 2008. – 44 с.
- 2. Яндекс. Словари** [Электронный ресурс] Электрон. дан., 2009. – Режим доступа : <http://lingvo.yandex.ru>, свободный, яз. рус.
- 3. Новый** большой англо-русский словарь : в 3 т. ; под общ. рук. Ю. Д. Апресяна и Э. М. Медниковой. – М. : Рус. яз., 2000. – 832 с.
- 4. Крысин Л. П.** Толковый словарь иноязычных слов / Л. П. Крысин. – М. : Рус. яз., 2001. – 856 с.
- 5. Кузнецов С. А.** Большой толковый словарь русского языка / С. А. Кузнецов. – СПб. : Норинт, 2001. – 1536 с.
- 6. Серебренников Б. А.** О материалистическом подходе к явлениям языка / Б. А. Серебренников. – М. : Наука, 1983. – 318 с.
- 7. Мокиенко В. М.** Большой словарь русского жаргона / В. М. Мокиенко, Т. Г. Никитина. – СПб. : Норинт, 2001. – 720 с.
- 8. Дьяков А. И.** Причины интенсивного заимствования англицизмов в современном русском языке / А. И. Дьяков // Язык и культура. – Новосибирск : Изд-во НГТУ, 2003. – С. 35 – 43.
- 9. Крысин Л. П.** Иноязычные слова в современной жизни / Л. П. Крысин // Русский язык конца XX столетия. – М. : Языки русской культуры, 1996. – С. 142 – 161.

У цій статті здійснено дослідження запозичених одиниць на матеріалі віршів вітчизняних рок-поетів кінця XX – початку XXI ст. з точки зору їх адаптаційного механізму.

Ключові слова: рок-поезія, іншомовна лексика, адаптація, запозичення.

В данной статье предпринято исследование заимствованных единиц на материале стихотворений отечественных рок-поэтов конца XX – начала XXI в. с точки зрения их адаптационного механизма.

Ключевые слова: рок-поэзия, иноязычная лексика, адаптация, заимствование.

In this article, the research of the borrowed units is made on the material of poems of domestic rock-poets of the end of the 20 – beginning of the 21 century from the point of view of their adaptation mechanism.

Keywords: rock-poetry, foreign-language vocabulary, adaptation, borrowing.

Стаття надійшла до редакції 14.11.2013 р.

Прийнято до друку 23.11.2013 р.

Рецензент – д.філол.н., проф. Петренко О. Д.

УДК 81-13

Г. В. Звездава, Гоу Сюэгао

**СЛОВООБРАЗОВАТЕЛЬНАЯ ДИНАМИКА
В ГРУППЕ ПРИЛАГАТЕЛЬНЫХ НА -ТЕЛЬН-
(на материале словарей современного русского языка)**

Наибольшей продуктивностью в обозначении лица уже в древнерусском языке обладал формант -НИКЪ, что было вызвано способностью суффикса -ЪН- присоединяться к любой части речи (глаголу или имени), а, с другой стороны, производные с суф. -ИКЪ-, вследствие транскатегориальной функции -ЪН-, от соответствующих прилагательных имели множество значений. «Поэтому с ним начинает конкурировать моносемантический дериват – -И-ТЕЛЬ» [1, с. 8]. Многозначность суффикса -НИКЪ становится причиной утраты наивысшей продуктивности его в кругу обозначения лица [2, с. 88], тем более что ему противостоит в этом отношении другой суффикс – -ТЕЛЬ/-ИТЕЛЬ. В словообразовании известно положение, что если два суффикса имеют одинаковые значения, то один из них либо приобретает новое, утрачивая продуктивность в обычном своем значении, либо просто уступает место более активному с отчетливой семантикой суффиксу.

Имена с суффиксом -ТЕЛЬ/-ИТЕЛЬ имели в древнерусском языке четкую соотношенность с глаголом, который как класс в словообразовании обладает признаком закрытости. К тому же, как показывают отдельные исследования, построенные на разном материале, он в основном взаимодействовал с глагольными основами на -А и -И(і) [2, с. 339]. Соответственно этому существовали суффиксальные последовательности -ИТЕЛЬ/-АТЕЛЬ, которые представляли собой сочетание показателя основы глагола с суф. -ТЕЛЬ. Г. В. Агапова насчитывает свыше 200 имен на -ТЕЛЬ: *заступитель, похвалитель, соблюдатель* и т. д., из которых 60 имеют СП -А-ТЕЛЬ: *поругати – поруг-а-тель, полагаати – полаг-а-тель* и т. д., а свыше 110 образований имеют СП -И-ТЕЛЬ: *осудити – осуд-и-тель*. Из них 8 слов вообще не имеют соотносительных глаголов на -И-ТЬ, что делает невозможным членение форманта -ИТЕЛЬ. На основании этого Г. В. Агапова делает вывод: «на базе суффиксальных последовательностей возникает единый формант -ИТЕЛЬ, который вступает с суффиксом -ТЕЛЬ в отношения дополнительного распределения: -ТЕЛЬ соединяется с корнями и основами на гласные (*обучати – обучатель, искушати – искушатель* и т. д.), -ИТЕЛЬ – с корнями на согласный (*погрести – погребитель, спасти – спаситель* и др.)» [1, с. 60 – 61].

Имена на -ТЕЛЬ не образуются от эмоциональных глаголов, что подчеркивает отчетливость их семантики называть деятеля как такового.

Имена прилагательные с последовательностью -ТЕЛbН- (в древнерусском языке их насчитывается чуть больше 50) генетически связаны с именами деятеля на -ТЕЛb, и многие из них в древнерусском языке имеют параллели среди них: *датель* – *дательный*, *судити* – *судительный* и др. Однако уже в XI – XIV вв. они обнаруживают тесную связь с соответствующими глаголами. Поэтому «можно говорить о сложном форманте -ТЕЛbН- в прилагательных *разрешительный*, *чуительный*, для которых нет соответствующих имен на -ТЕЛb, но которые можно соотнести с глаголами: *разрешити*, *чуити* [1, с. 17]. Далее отмечено, что из 50 образований на -ТЕЛbН- 33 имени имеют структурную соотнесенность с соответствующими существительными (*вниматель* – *внимательный*), а 22 образования на -ТЕЛbН- имеют и семантическую и структурную соотнесенность с соответствующими именами существительными: *святити* «освятить; посвятить в священный сан» – *святитель* «священнослужитель», *святительный* «святительский»; *зижеть* «создавать, строить» – *зижитель* «строитель, творец», *зижительный* «строительный» и т. д. С. Б. Бернштейн говорит о суффиксе -ТЕЛb как о праславянском индоевропейского происхождения, который еще в праславянский период стал активным средством образования девербативов, характеризующих действующее лицо.

Связь этих прилагательных с действием, процессом различна, однако в какой-то мере все они передают процесс. Но уже в этот период древнерусского языка намечается тенденция развития качественных значений у этих прилагательных, что затем станет характерным для них: *ослабительный* «распущенный, испорченный», *рассудительный* «разумный, мудрый».

Узкое наполнение суффикса -ТЕЛbН-, некоторый автоматизм в образовании имен на -ТЕЛb, способность его взаимодействовать со всеми видами глагольных основ содействовали активному процессу переразложения в структуре этой группы образований и возможности функционирования суффиксальных последовательностей -ТЕЛbН- как единого сложного форманта [1, с. 82].

В современном русском языке прилагательные на -ТЕЛbН- составляют довольно значительную группу (в отличие от древнерусского языка – немногим больше 50 – впоследствии насчитывается около 700 образований в словаре В. И. Даля и не менее 600 – 700 в других словарях современного русского языка), которая, тем не менее, уступает образованию существительных на -НИК не менее, чем в 2 – 3 три раза.

Это можно объяснить следующими причинами. Тип прилагательных на -ТЕЛbН- образовался, во-первых, значительно позже существительных с суф. -НИК (XVI – XVII вв.), так как существительные с суф. -ТЕЛb стали конкурировать с -НИКb после того, как последний окончательно утвердился в русском языке как сложный суффикс; во-вторых, этот тип прилагательных ограничен способом словообразования (главным образом, глагольным, что отмечено и в современном русском языке), в-третьих, появление новых прилагательных на -ТЕЛbН- ограничено и нормами современного русского литературного языка (далеко не от каждого глагола можно образовать существительное с -ТЕЛb и прилагательное с -ТЕЛbН-). Сближает существительные с суф. -НИК и -ТЕЛb, называющих деятеля, и прилагательные с суф. -ТЕЛbН- процессуальный признак, так как и те, и другие имеют значение (или включают его в значение слова) динамичности, процессуальности.

В словаре В. И. Даля из 691 прилагательного на -ТЕЛbН- не менее 200 мотивировано отглагольными существительными с суф. -ТЕЛb (*зажигать* – *зажигатель* – *зажигательный* [3, т. I, с. 578]; *восклищать* – *восклицатель* – *восклицательный*; *восхитить* – *восхититель* – *восхитительный*; *вручить* – *вручитель* – *вручительный* [Там же, с. 247, 252, 262]), чего не наблюдается уже в словарях современного русского языка, начиная со словаря Д. И. Ушакова.

В современном русском языке прилагательные на -ТЕЛЬН- мотивированы в основном глаголами, а в отдельных случаях отглагольными существительными на -АНИЕ/-ЯНИЕ (см. табл. 1).

Таблица 1

Мотивированные глаголами			Непроизводные	Мотивированные существительными		Омонимы -ТЕЛЬН-	Всего
от глаг. на -ИТЬ, с -ТЕЛЬН-	от глаг. на -АТЬ, с -ТЕЛЬН-	от др. глаг., с -И/ТЕЛЬН-		с -ТЕЛЬ	другими		
379 (117 сложн.)	245 (74 сложн.)	29 (4 сложн.)	42 (3 сложн.)	6 (2 сложн.)	3	17	721

Например: *назида-ние* (устар.) – *назида-тельн-ый*, *обая-ние* – *обая-тельн-ый* [4, т. 1, с. 650, 680; 5, т. 26, с. 148]; *образовать* – *образова-ниѐ* – *образова-тельн-ый*, *основ-а* – *основа-ниѐ* – *основа-тельн-ый*, *состояниѐ* – *состоя-тельн-ый* [4, т. 1, с. 684 – 685, 704 – 705; т. 2, с. 148] (25 слов); с -ТЕЛЬН-/-И/ТЕЛЬН- мотивированы существительными на -ЕНИЕ: *впечатлять* – *впечатле-ниѐ* – *впечатл-и/тельн-ый*, *нрав* – *нрав-о-учение* – *нрав-о-учи-тельн-ый*, *умозре-ниѐ* – *умозр-и/тельн-ый*, *упоить* – *упое-ниѐ* – *упои-тельн-ый* [4, т. 1, с. 196, 678; т. 2, с. 290 – 291] (15 с -ТЕЛЬН- и 2 с -И/ТЕЛЬН-), а также *вопрос* – *вопрос-и/тельн-ый*, *польз-а* – *польз-и/тельн-ый* (прост. устар.) [4, т. 1, с. 191, 794] (3 слова). (Все подчеркнутые слова, согласно сведениям словаря А. Н. Тихонова, считаются непроизводными и находятся в вершине словообразовательного гнезда, т. е. служат мотивирующей основой для образования других слов, хотя в «Русской грамматике» 1980 г. в этих словах выделяется суффикс -ТЕЛЬН-). «Прилагательные данного типа с морфами -ТЕЛЬН- и -И/ТЕЛЬН- либо не имеют в современном языке однокоренных глаголов, либо по структуре или семантике не могут рассматриваться как мотивированные ими. Их следует отличать от прилагательных с суф. -ТЕЛЬН-/-И/ТЕЛЬН-, мотивированных глаголами» [8, т. 1, с. 274, 276].

Таких слов, по нашим наблюдениям, в современном русском языке оказалось 17: *действительный*, *неукоснительный*, *осмотрительный*, *подозрительный*, *положительный*, *представительный* [4, т. 1, с. 280, 668, 704, 777, 791, 811] и др. Нужно отметить, что названные прилагательные на -ТЕЛЬН- практически утратили свою смысловую связь с глаголами, а также и с отглагольными существительными на -ТЕЛЬ (многие из которых уже вышли из употребления) и поэтому почти не сохранили признака процессуальности (т. е. признака по действию).

Как это ни парадоксально в сравнении с древнерусским словообразовательным процессом, где от существительных на -ТЕЛЬ (мотивированных глаголами) образуются прилагательные на -ТЕЛЬН-, Русская грамматика 1980 г. такие образования не описывает. Поэтому, если основываться на данных РГ 1980 г. и современных словарей, то можно сделать вывод, что образования прилагательных на -ТЕЛЬН- от существительных на -ТЕЛЬ для современного русского языка не характерны. Отмечено всего 3 прилагательных, и то их образование от существительных на -ТЕЛЬ спорно, т. к. они могут быть образованы и от глаголов: *владельческий* – *владелец* и *владеть*; *москательный* – *москатель*, *мстительный* – *мститель* и *мстить* [5, т. 2, с. 432; т. 6, с. 1285, 1332].

В прилагательных *артельный*, *в`ертельный*, *картельный*, *отельный* (*отель*), *пастельный*, *постельный*, *петельный*, *смертельный*, *тельный*, образованных от существительных *в`ертел*, *картель*, *пастель*, *петля*, *постель*, *смерть*, *тело*, суффиксы -ЕЛЬН-/-Н-, а -ТЕЛЬН- можно считать омонимичным образованием, т. к. совпадает звучание и написание, но не совпадает словообразовательный суффикс и его значение.

Это скорее всего связано с тем, что существительные на -ТЕЛЬ в структурно-смысловом отношении существенно разошлись с прилагательными на -ТЕЛЬН-. И этот процесс начался еще в древнерусском языке, когда от существительного с суф. -ТЕЛЬ можно было образовать прилагательное как с -ТЕЛЬН-, так и с -(ТЕЛЬ)СК-. И предпочтение нередко отдавалось второму типу образования прилагательных как более конкретному, более точному, ср.: *родити – родитель – родительный и родительский*. Уже в древнерусском языке наблюдается смысловое расхождение между вышеназванными прилагательными, в современном же языке *родительный* сочетается в основном со словом *надеж*, а *родительский (-ая/-ое)* имеет более широкий круг лексем – *дом, забота, опека, тепло* и т. д., его сочетаемость не ограничена.

Ядро словообразовательной динамики прилагательных на -ТЕЛЬН- в древнерусском языке, таким образом, составляла множественная мотивация словообразовательной структуры рассматриваемых образований. Имена прилагательные с суф. -ТЕЛЬН- в древнерусском языке, имея четкую соотнесенность с глаголами, преимущественно образовывались от отглагольных существительных на -ТЕЛЬ/-ИТЕЛЬ: *мучити – мучитель – мучительный, судити – судитель – судительный* и т. д. Такая связь между глаголами, отглагольными существительными и образованными от них прилагательными зафиксирована и в словаре В. И. Даля. Однако здесь уже наблюдаются и образования прилагательных на -ТЕЛЬН- сразу от глаголов, без образования от них существительных на -ТЕЛЬ: *блистать – блистательный, бросать – бросательный, включить – включительный, глотать – глотательный, глумить, глумиться – глумительный* [3, т. I, с. 96, 130, 216, 356, 357] и др.

В современном русском языке, в силу того, что существительные на -ТЕЛЬ семантически разошлись с глаголами, от которых были произведены, прилагательные на -ТЕЛЬН- образуются непосредственно от глаголов.

Надо отметить, что это самая большая группа образования прилагательных на -ТЕЛЬН- (см. данные таблицы). В этой группе мы выделили 3 подгруппы:

а) прилагательные, мотивированные глаголами совершенного вида на -ИТЬ: (простые, сложные и сложносоставные – самая большая подгруппа): *вин-а – вин-и-ть – из-винить – извини-тельн-ый, изъ-ясн-и-ть – изъясни-тельн-ый, о-долж-и-ть – одолжи-тельн-ый, пронзить – пронзи-тельн-ый, совместить – совмести-тельн-ый, травить – о-травить – отрави-тельн-ый; земл-я – земл-е-устрои-тельн-ый, искр-а – искр-о-гаси-тельн-ый, песок – песк-о-укрепи-тельн-ый* и т. д. [4, т. 1, с. 172, 307, 828; т. 2, с. 138, 251, 435; т. 1, с. 368, 398, 740] (223 простых + 29 (с префиксами) + 82 сложных + 45 новых слов: 10 простых и 35 сложных и сложносоставных слов);

б) прилагательные, мотивированные глаголами несовершенного вида на -АТЬ/-ЯТЬ: *бросать – броса-тельн-ый, влиять – влия-тельн-ый, вращать – враща-тельн-ый, гадать – гада-тельн-ый, греть – на-греть – нагр-е-вать – нагр-е-ва-тельн-ый, дышать – дыша-тельн-ый, летать – лета-тельн-ый, порицать – порица-тельн-ый, стараться – стара-тельн-ый, спасать – спаса-тельн-ый, стоять – на-стоять – настоя-тельн-ый; вод-а – вод-о-черпа-тельн-ый, гроб – гроб-о-копа-тельн-ый, душ-а – душ-е-щипа-тельн-ый, кирпич – кирпич-е-обжига-тельн-ый* и др. [4, т. 1, с. 122, 179, 197, 207, 253, 326, 535, 797; т. 2, с. 151, 162, 175; т. 1, с. 180, 256, 324, 430] (140 простых + 28 с префиксами + 59 сложных + 18 (3 простых + 15 сложных) новых слов);

в) прилагательные, мотивированные глаголами с -ЕТЬ/-ОВА-ТЬ/-ЕВА-ТЬ и др. совершенного и несовершенного вида, на -И/ТЕЛЬН-: *власть – власт-вова-ть – власт-и/тельн-ый, волн-а – волн-ова-ть – волн-и/тельн-ый, подозревать – подозр-и/тельн-ый, предпочесть – предпочт-и/тельн-ый, смотреть – у-смотреть – пред-усмотреть – предусмотр-и/тельн-ый, сожалеть – сожжал-и/тельн-ый, сомневаться – сомн-и/тельн-ый* и т. д. [4, т. 1, с. 178, 186, 777, 811; т. 2, с. 131, 139, 144] (25 простых + 4 сложных = 29 слов).

Авторы «Русской Грамматики 1980 г. приводят в качестве примеров следующие образования прилагательных с суф. -ТЕЛЬН-/-ИТЕЛЬН- от глаголов на -И-ТЬ/-А-ТЬ/-Е-ТЬ: *удовлетвори-тельн-ый, утеши-тельн-ый, освежи-тельн-ый, оправда-тельн-ый, привлека-тельн-ый, оскорби-тельн-ый; жела-тельн-ый, доказа-тельн-ый, осяза-тельн-ый, употреби-тельн-ый, извини-тельн-ый, позволи-тельн-ый, опознава-тельн-ый, кури-тельн-ый, измери-тельн-ый; окисли-тельн-ый, глота-тельн-ый, затрудни-тельн-ый, отопи-тельн-ый, произноси-тельн-ый, плава-тельн-ый, требова-тельн-ый, очарова-тельн-ый, владе-тельн-ый, раде-тельн-ый, изнури-тельн-ый, выжида-тельн-ый, нагрева-тельн-ый, разведыва-тельн-ый, всасыва-тельн-ый, живи-тельн-ый, умили-тельн-ый, воспали-тельн-ый* [8, т. 1, с. 293]. Мотивирующими в этих случаях являются глаголы обоих видов с инф. суффиксами: -И-/-А-/-Е-, в ряде случаев: -ОВА-/-ВА-/-ИВА-, иногда с постфиксом -СЯ (*воспалиться*). По данным Грамматики-80 и нашим наблюдениям, морф -ИТЕЛЬ- выступает после согласных с финалью инф. основы -Е- (*повелеть – повел-и/тельн-ый, осмотреть – осмотр-и/тельн-ый, предусмотреть – предусмотр-и/тельн-ый*), с основой на согласную (*пренебречь – пренебреж-и/тельн-ый, предпочесть – предпочт-и/тельн-ый, расти – раст-и/тельн-ый, спасти – спас-и/тельн-ый*), с отсекаемой финалью основы -А-/-ОВА- (*общаться – общ-и/тельн-ый, увольнять – увольн-и/тельн-ый, уравнивать – уравни-и/тельн-ый, действовать – действ-и/тельн-ый, чувствовать – чувств-и/тельн-ый, волноваться – волн-и/тельн-ый. (разг.), подозревать – подозр-и/тельн-ый, сомневаться – сомн-и/тельн-ый*). Перед -ИТЕЛЬН- парно-твердые согласные смягчаются: Г чередуется с Ж и т. д.: *пренебрежительный* [Там же, с. 293].

В современном русском словообразовании предпочтение отдается суффиксу -ТЕЛЬН- в сравнении с -ИТЕЛЬН-: 450 прилагательных с суф. -ТЕЛЬН- и 30 – с -И/ТЕЛЬН-: *бдеть – бдительный, властвовать – властительный, волновать – волнительный, общаться – общительный, польза, пользоваться – пользительный* и др. [5, т. 1, с. 305; 441; т. 2, с. 205; т. 8, с. 118; т. 10, с. 1139].

К новым прилагательным авторы словарей последних лет отнесли образования с суф. -ТЕЛЬН- *вычислительный, исполнительный, исправительный, представительный, примирительный, принудительный, распределительный, сберегательный, учредительный, облучательный* [6, с. 166, 278, 279, 499, 507, 508, 537, 565, 646; 7, с. 430].

Исследователи не говорят об образовании префиксальных и префиксально-суффиксальных прилагательных в древнерусском языке. Согласно данным словаря В. И. Даля, одними из наиболее употребительных префиксов в образовании прилагательных на -ТЕЛЬН- были БЕЗ-/-НЕ-: *относительный – безотносительный, сознательный – безсознательный, доказательный – бездоказательный* [3, т. I, с. 68, 74, 61]; *окончательный – неокончательный, продолжительный – непродолжительный, стяжательный – нестяжательный, уважительный – неуважительный* [3, т. II, с. 525, 531, 538, 540]. При этом из 21 прилагательного с преф. НЕ- 16 слов выделено в отдельные словарные статьи, и ни одно из них не объясняется мотивацией ни соответствующим глаголом, ни существительным на -ТЕЛЬ: *неодолжительный, неокончательный, неосмотрительный, непогрешительный, непозволительный, непознательный, непродолжительный, непростительный, неразумительный, несостоятельный, нестяжательный, неуважительный, неукоснительный, неупотребительный, неуравнительный, нечувствительный* [3, т. II, с. 519 – 543]. Видимо, здесь можно уже говорить об отрыве семантики перечисленных прилагательных от глаголов и существительных, способствовавших в свое время их образованию.

В современном русском языке самая большая группа префиксальных прилагательных на -ТЕЛЬН- – это прилагательные с преф. НЕ-: 57 из 77; с БЕЗ- – 8, с ПРЕ- – 9, с ПОЛУ- – 3, остальные преф.- : ПОД-, СВЕРХ-, ПРИ-, ПРОТИВО-

встречаются по 1 – 2 раза: *невнушительный, непозволительный, непривлекательный, непростительный, бездоказательный, бессознательный, превнимательный, презамечательный, противовоспалительный* [5, т. 7, с. 750, 1056, 1092, 1117; т. 1, с. 338, 430; 11, с. 72, 204, 1455] и т. д. Русская грамматика 1980 г. отмечает прилагательные с преф. НЕБЕЗ-: *небезосновательный*, ПРОТИВО-: *противоокислительный*, с преф. БЕЗ- и суф. -ТЕЛ'Н- – *бездоказательный, безотлагательный*, а также *незамедлительный* [8, т. I, с. 308, 310, 317].

Как новые образования на -ТЕЛ'Н- отмечены и единичные случаи префиксальных образований с преф. НЕ-: *неистошительный, непоказательный, нестроительный* [7, с. 404, 410, 415].

Литература

1. Агапова Г. В. К проблеме становления сложных суффиксов : дис. ... канд. филол. наук / Г. В. Агапова (Звездова). – Саратов, 1974. – 200 с. **2. Воронцова В. Л.** Словообразование существительных со значением действующего лица в древнерусском языке : дис. ... канд. филол. наук / В. Л. Воронцова. – М., 1953. **3. Даль В. И.** Толковый словарь живого великорусского языка : в 4 т. / В. И. Даль. – М. : Рус. яз. ; Дрофа, Русский язык Медиа, 2008. **4. Тихонов А. Н.** Словообразовательный словарь русского языка : в 2 т. / А. Н. Тихонов. – М. : Рус. яз., 1985. – Т. 1. – 856 с. ; Т. 2. – 888 с. **5. Словарь** современного русского литературного языка. – Т. 1 – 17. – М. : Наука, 1950 – 1965. **6. Толковый словарь** русского языка конца XX века. Языковые изменения / гл. ред. Г. Н. Складчиков. – СПб. : Фолио-Пресс, 1998. – 700 с. **7. Новые слова** и значения : словарь-справочник по материалам прессы и литературы 70-х годов / под ред. Н. З. Котеловой. – М. : Рус. яз., 1984. – 805 с. **8. Русская грамматика** : в 2 т. / Акад. наук СССР ; ИРЯ. – М. : Наука, 1980.

Автори на матеріалі словників сучасної російської мови аналізують словотвірну динаміку в групі прикметників на -ТЕЛ'Н-, проводячи паралелі із словотвірним процесом у давньоруській мові.

Ключові слова: словотворення, давньоруська мова, сучасна російська мова, прикметник, дієслово, суфікс.

Авторы на материале словарей современного русского языка анализируют словообразовательную динамику в группе прилагательных на -ТЕЛ'Н-, проводя параллели со словообразовательным процессом в древнерусском языке.

Ключевые слова: словообразование, древнерусский язык, современный русский язык, прилагательное, глагол, суффикс.

On the material of dictionaries of the modern Russian language authors analyze word-formation dynamics in the group of adjectives on -TEL'N-, comparing with a word-formation process in the Old Russian language.

Keywords: word-formation, Old Russian language, modern Russian language, adjective, verb, suffix.

Стаття надійшла до редакції 16.11.2013 р.

Прийнято до друку 23.11.2013 р.

Рецензент – д.філол.н., проф. Зайцева І. П.

С. Н. Землякова

**ОСОБЕННОСТИ ОТРАЖЕНИЯ ПРАГМАТИЧЕСКОЙ ИНФОРМАЦИИ
В СЛОВАРЯХ СИНОНИМОВ В АСПЕКТЕ УЧЕБНОЙ ЛЕКСИКОГРАФИИ**

Современный этап развития лингвистики (конец XX – начало XXI века) характеризуется антропоцентричностью, т. е. смещением исследовательских интересов к проблеме языковой личности, поскольку нельзя глубоко познать язык, не обратившись к его создателю и пользователю во всем многообразии его социальных, национальных, культурных, исторических и других особенностей. При этом не отрицается существование и других парадигм: коммуникативной, когнитивной, функциональной, текстоцентрической, этимологической и др. [1, с. 75]. Такое состояние языкознания, по мнению ряда исследователей, можно охарактеризовать как полипарадигмальное, что, без сомнения, является показателем зрелости этой науки [2, с. 4]. Тем не менее антропоцентрическая парадигма в лингвистике – это то, с чем нельзя не считаться, даже если исследователь работает в традиционных парадигмах.

Актуальность статьи обусловлена необходимостью сопоставительного анализа современных лексикографических источников в рамках активно разрабатываемого направления по созданию теоретических и практических основ антропоцентрической лексикографии, ориентированной на отражение динамических процессов, которые характеризуют современную языковую ситуацию и определяют портрет языковой личности.

Цель нашей публикации – проанализировать особенности отражения прагматической информации в словарях синонимов русского, украинского и английского языков.

Задача нашей публикации: сопоставить особенности подачи прагматической информации, отраженной в описаниях синонимических рядов прилагательных русского, украинского и английского языков в прикладном аспекте, ориентированном на методику преподавания этих языков.

В рамках антропоцентрической парадигмы человеку возвратился статус «меры всех вещей», а языку придан статус конституирующей характеристики человека. М. Хайдеггер считал первосущностью человека не природу и окружающий мир, а именно язык, что не только отражает, но и создает ту реальность, в которой живет человек [3, с. 26].

Антропоцентрический характер современной лингвистики обусловил ее теснейшую связь с прагматикой. Под языковой прагматикой, вслед за Ю. Д. Апресяном, понимается закрепленное в знаке (лексеме, аффиксе, граммеме, синтаксической конструкции) отношение говорящего к действительности, к содержанию сообщения, к адресату, к самому себе [4, с. 140].

Каждый язык по-своему членит мир и самым непосредственным образом связан с выражением личностных качеств человека. Понятие «языковая личность» образовано проекцией в область языкознания соответствующего междисциплинарного термина, в значении которого преломляются философские, социальные и психологические взгляды на общественно значимую совокупность физических и духовных свойств человека, составляющих его качественную определенность [5, с. 65].

Параметры языковой личности активно разрабатываются в лингвистике такими учеными, как Т. И. Богин, Ю. Н. Караулов, В. П. Нерознак, Т. В. Кочеткова, В. И. Карасик, В. И. Шаховский и др.

В разработанной Ю. Н. Карауловым уровневой модели языковой личности выделяются три уровня: вербально-семантический, отражающий степень владения

обыденным языком; когнитивный, на котором происходит актуализация и идентификация релевантных знаний и представлений, присущих языковой личности, ее тезауруса, культуры; высший уровень – прагматический, включающий в себя выявление и характеристику мотивов и целей, движущих развитием языковой личности [6, с. 66]. Описание языка в русле антропоцентрической парадигмы сделало практически необходимым лексикографировать в том числе и прагматическую информацию, закрепленную в слове на уровне системы, чтобы словари могли дать максимально полные сведения о языке для формирования всех трех уровней современной языковой личности.

Особенно ярко черты языковой личности проявляются в процессе лексического выбора, последний непосредственно соотносится прежде всего с синонимией. Осуществить вербальный отбор – значит отдать предпочтение тому языковому средству, которое поможет говорящему адекватно выразить свои интенции, а слушающему адекватно воспринять информацию. Без учета особенностей языковой личности, типов языковой личности, отношений между говорящим и слушающим невозможно говорить об эффективности общения, а «выбор синонимов воплощает стратегию поведения говорящего, отражает важнейшие особенности индивидуального лексикона» [7, с. 68].

Введение в лексикографию категории «языковая личность» позволяет не только фиксировать, описывать и оценивать имеющиеся языковые факты (что делают лингвоцентрические словари), но и помочь человеку, во-первых, в формировании языка как принадлежности сознания, а во-вторых, в эффективном использовании этого языка [8, с. 132], что входит в задачу антропоцентрических словарей.

Большой вклад в разработку теории и практики составления антропоцентрических словарей внесли такие ученые, как В. В. Морковкин, Ю. Д. Апресян, Ю. Н. Караулов, Л. П. Крысин, В. М. Мокиенко, Г. Н. Складаревская, В. Н. Телия и др.

На современном этапе русская лексикография располагает пока только одним синонимическим словарем с ярко выраженной антропоцентрической ориентацией, позволяющей соотнести системные параметры лексической синонимии с реальной речевой практикой носителей языка. Это «Новый объяснительный словарь синонимов русского языка» под редакцией академика Ю. Д. Апресяна (далее – НОСС) [9].

Этот словарь относится к серии так называемых «интегральных» словарей, в которых представлена согласованная картина словаря языка и грамматики (т. е. любых типов достаточно общих правил). В этом словаре каждое слово синонимического ряда рассматривается как многосторонняя сущность, у которой выделены следующие семиотически значимые аспекты: означающее, морфология, семантика, прагматика, коммуникативные свойства, синтактика.

На примере синонимического ряда с доминантой *чуткий* – *отзывчивый, участливый, заботливый, внимательный* – проанализируем особенности отражения в НОСС прагматической информации. Общее значение ряда – «замечающий или понимающий потребности или желания другого человека и старающийся сделать так, чтобы они были удовлетворены» [9, с. 471]. В общем значении ряда отражена положительная денотативная оценка, характерная для всех синонимов. В разделе *Лексикографические речения*, где обычно показывается употребление каждого синонима в наиболее типичном для него контекстном окружении, иллюстрацией семантики прилагательного *участливый* служит фраза: «Когда хочется побыть одному, нет ничего хуже участливых доброжелателей» [Там же].

В зоне *Значение* показано, что прагматическая информация тесно сплетена с семантической и потому лексикографически неотделима от нее. Так, указано на возможное отсутствие такта у субъекта в случае *участливый*. Выделены иллюкутивные функции прилагательных: *чуткий* – психологическая поддержка, *отзывчивый* –

помощь действием, *заботливый* – удовлетворение физических потребностей. Детально описан один из языковых прагматических аспектов значения: отношение субъекта ситуации к объекту, например: прилагательное *чуткий* указывает на то, что субъект стремится *не оскорбить* чьих-либо чувств, старается *оградить* окружающих от отрицательных эмоций или *сгладить* неприятное ощущение от уже происшедших событий.

В зоне *Сочетаемость* описана закрепленная в языке у прилагательного *заботливый* эмоционально-оценочная энантиосемия, которая проявляется в выражениях: *заботливый по-матерински* – максимальное проявление положительного качества; и *слишком, чересчур заботливый* – проявление этого же качества как отрицательного, поскольку объект не нуждается в действиях субъекта и они воспринимаются как немотивированные, а потому вызывают неприятные эмоции.

Иллюстрации в словарной статье показывают, каким образом описанные особенности синонимов реализуются в разных стилях и жанрах языка художественной литературы и живой речи, например: «Чуткая Люся подсунула мне стакан горячего молока» (А. Сахаров, Горький, Москва, далее везде). «Он [Бездомный] широко размахнулся и ударил участливое лицо по уху» (М. Булгаков, Мастер и Маргарита) [9, с. 473].

Непосредственным прототипом НОСС послужил «Англо-русский синонимический словарь» Ю. Д. Апресяна, А. И. Розенмана и других авторов (2004) (далее – АРСС) [10]. Данный словарь двуязычный и по способу описания синонимических рядов относится к объяснительным словарям. Предметом описания в нем являются английские синонимы (более 350), а выполнено описание на русском языке. Словарь предназначен для активного овладения лексикой английского языка. Активное владение лексикой любого языка проявляется в смысловой адекватности речи, т. е. в умении выбрать в словаре и грамматике данного языка именно те средства, которые в точности выражают его мысль [10, с. 503]. Каждая словарная статья этого словаря содержит подробный анализ одного синонимического ряда и состоит из восьми зон: вход, толкование, перевод, значение, примечание, конструкции, сочетаемость, иллюстрации.

На примере синонимического ряда прилагательных с доминантным словом *common* – *ordinary, popular, vulgar, familiar* – проанализируем особенности отражения прагматической информации в АРСС. Общее значение ряда – «ничем не выделяющийся среди большинства объектов данного класса, обычный, обыкновенный, привычный, простой, широко распространенный» [Там же, с. 105]. У слова *ordinary* в зоне *Значение* выделено прагматическое значение: «идея среднего уровня легко сопрягается с идеей обыденности, неинтересности, серости», – выражающее неодобрительное отношение к действительности. Слова *popular, vulgar* содержат «впрессованную» в лексическое значение прагматическую информацию о социальных статусах людей, среди которых распространены объекты, характеризующиеся этими словами: «...обычно предполагают распространенность данного явления, свойства и т. п. среди простых людей». При этом отмечается, что *popular* больше тяготеет к положительной оценке, подчеркивая общее признание или одобрение характеризуемого объекта, а *vulgar* – к отрицательной. Эта информация подтверждается иллюстративным материалом, например: *popular aphorism* – известный афоризм; *vulgar architecture* – обычная / неоригинальная, грубая / архитектура [Там же]. В семантическое описание структуры прилагательного *familiar* включены прагматические ассоциации, что закрепляют слово за теми свойствами объектов и социальных явлений, которые привычны, хорошо знакомы большинству людей, а потому традиционно необходимы в повседневной жизни, например: *the practice of visiting each other is quite familiar here*/ здесь принято ходить друг к другу в гости [10, с. 106]. В зоне *Примечание* указывается, что синоним *vulgar* имеет близкое к

рассмотренному значению «вульгарный, пошлый, грубый»: *vulgar manners* вульгарные манеры [Там же].

Информация, данная в *Примечании*, указывает на тот языковой факт, что слово *vulgar* в определенных контекстах может выражать более сильные отрицательные эмоции. Эмоционально-оценочный компонент, выражающий резкое неодобрение, пренебрежение, входит в денотативную часть семантической структуры слова и в этом значении не имеет синонимических связей внутри ряда. Также в *Примечании* у слова *familiar* отмечено явление оценочной энантиосемии, возникающей под влиянием отрицательного в эмоционально-оценочном плане контекста, т. е. слово сочетается с названиями таких понятий, которые в обществе принято оценивать отрицательно, например: *If she had killed him – that was a familiar grief ...* (E. L. Voynieh) – «Мысль о том, что она убила его, сделалась для нее уже привычным страданием». Поскольку это явление отмечено в словаре, значит, оно имеет регулярный, языковой характер.

В зоне *Иллюстрации* используется материал из художественных произведений XIX и начала XX века, который расходится с материалом, описывающим особенности синонимов в разных зонах словарной статьи. На этот недостаток, впрочем, указывают и сами составители словаря.

«Словник синонімів української мови» (составители: А. А. Бурячок, Г. Н. Гнатюк, С. И. Головащук и др.) (далее – ССУМ) [11]. Это словарь-инвентарь, который содержит около 9200 синонимических рядов. На примере синонимического ряда с доминантным словом *грубий* – нечемный, неввічливий, негречний, некультурний, різкий, брутальний, дикунський підсил., хамовитий зневажл., свинуватий зневажл., мужикуватий заст., зневажл., хамський зневажл. – рассмотрим особенности отражения прагматической информации в этом словаре.

Толкование значений и взаимосвязь членов синонимического ряда осуществляется с помощью кратких пояснений и ремарок. Прагматическая информация в анализируемой словарной статье даётся только в виде помет: *зневажл., підсил.,* – а также иллюстрируется примерами из художественной литературы. Например: «Хамовитий хлопець. Доведеться скрутити» (Ю. Бедзик) [Там же, т. 1, с. 15].

Таким образом, анализ словарных статей показал, что ССУМ мало отражает динамические процессы, происходящие в лексике. Несмотря на то что словарь содержит более 9000 тыс. синонимических рядов, а каждая словарная статья содержит весьма богатый иллюстративный материал, лексикографическое описание не даёт представления о структурных компонентах значения украинских синонимов, в нём почти нет информации для продуцирования речи: прагматическая информация, например, даётся только в виде помет. Лексикографическое описание синонимов в ССУМ не отражает структурных уровней современной языковой личности. НОСС и АРСС представляют собой попытку наиболее полного лексикографического описания синонимической ценности слова, нюансов употребления синонимов в современной речи. Это особенно важно при рассмотрении проблемы синонимии в прикладном аспекте, ориентированном на то, чтобы научить не только понимать, но и правильно употреблять синонимы в речи.

Функционирование современного языка характеризуется усилением личностного начала, расширением состава участников массовой коммуникации, ослаблением и разрушением цензуры и автоцензуры, изменением отношения между говорящими субъектами в сфере личностного общения, стремлением выработать новые средства выражения. Эти и многие другие социопсихологические факторы влияют на особенности языка современной эпохи и, как следствие, на формирование современной языковой личности. Актуальны выводы, сделанные М. В. Пановым при сравнении предшествующих десятилетий развития языка с новым временем: если для 30 – 60-х годов норма – это запрет, то для языка конца XX столетия – это выбор. Последнее оказывается особенно значимым при определении роли синонимов в современной

коммуникации. Широкие возможности для осуществления эффективной коммуникации дают лексические синонимические средства. Они используются для контроля за содержательно-прагматической стороной коммуникации. Синонимия изначально запрограммирована на наиболее точное воплощение коммуникативных намерений говорящего.

Языковая личность, осуществляя свой лексический выбор, стремится максимально самовыразиться, с одной стороны, а с другой – учитывает права конкретного адресата. А это возможно благодаря знанию прагматической информации, которая закреплена за словами в языке.

Учебная лексикография формирует языковую личность, а антропоцентрическая лексикография должна словарными средствами обеспечить развитие языковой личности [12, с. 47]. Антропоцентризм в лексикографическом описании синонимов предполагает максимально полное отражение их коммуникативных прагматических свойств, т. е. независимо от того, является ли язык для говорящего родным или иностранным, дать возможность выбрать в словаре данного языка именно те средства, которые в точности выражают его мысль.

Литература

1. Кун Т. Структура научных революций / Т. Кун. – М. : Наука, 1977. – 268 с.
2. Кубрякова Е. С. Парадигмы научного знания в лингвистике и ее современный статус / Е. С. Кубрякова // Изв. РАН. СЛЯ. – 1994. – Т. 53. – № 2. – С. 4 – 10.
3. Маслова В. А. Лингвокультурология : учеб. пособие для студ. высш. учеб. заведений / В. А. Маслова. – М. : Изд. центр «Академия», 2001. – 208 с.
4. Апресян Ю. Д. Избранные труды / Ю. Д. Апресян. – М. : Языки русской культуры, 1995. – Т. 2 : Интегральное описание языка и системная лексикография. – 767 с.
5. Воркачев С. Г. Лингвокультурология, языковая личность, концепт: становление антропоцентрической парадигмы языкознания / С. Г. Воркачев // Филол. науки. – 2001. – № 1. – С. 64 – 72.
6. Караулов Ю. Н. Русский язык и языковая личность / Ю. Н. Караулов. – М. : Наука, 1987. – 262 с.
7. Черняк В. Д. Синонимические ресурсы в словаре и лексиконе современной языковой личности / В. Д. Черняк // Глагол и имя русской лексикографии: вопросы теории и практики. – Екатеринбург, 1996. – С. 62 – 71.
8. Морковкин В. В. Антропоцентрический versus лингвоцентрический подход к лексикографированию / В. В. Морковкин // Национальная специфика языка и ее отражение в словаре. – М. : Наука, 1988. – С. 132 – 136.
9. Новый объяснительный словарь синонимов русского языка / под ред. Ю. Д. Апресяна. – 2-е изд., испр. – Вып. 1. – М. : Языки русской культуры, 1999. – 552 с.
10. Англо-русский синонимический словарь / Ю. Д. Апресян, В. В. Ботякова, Т. Э. Латышева и др. ; под рук. А. И. Розенмана и Ю. Д. Апресяна. – М. : Рус. яз. – Медиа, 2004. – 544 с.
11. Словник синонімів української мови : в 2 т. / А. А. Бурячок, Г. М. Гнатюк, С. І. Головащук та ін. – К. : Наук. думка, 1999 – 2000. – Т. 1. – 1040 с. ; Т. 2. – 960 с.
12. Цой А. С. Антропоцентрическая лексикография: теоретическое обоснование и перспективы развития / А. С. Цой // Рус. яз. за рубежом. – 2008. – № 1. – С. 43 – 48.

У статті розглянуто особливості відображення прагматичної інформації в синонімічних словниках російської, української та англійської мов. Антропоцентричні словники не тільки формують, але й розвивають мовну особистість.

Ключові слова: прагматичне значення, антропоцентрична парадигма, синонімічний ряд, мовна особистість.

В статье рассматриваются особенности отражения прагматической информации в синонимических словарях русского, украинского и английского языков. Антропоцентрические словари не только формируют, но и развивают языковую личность.

Ключевые слова: прагматическое значение, антропоцентрическая парадигма,

синонимический ряд, языковая личность.

The article deals with peculiarities of reflection of pragmatic information in synonymous dictionaries of the Russian, Ukrainian and English languages. Integral dictionaries not only form but also develop a linguistic personality.

Keywords: pragmatic meaning, synonymous number, linguistic personality, anthropocentric paradigm, integral dictionaries.

Стаття надійшла до редакції 01.11.2013 р.

Прийнято до друку 23.11.2013 р.

Рецензент – к.філол.н., доц. Рудницька Н. М.

УДК 81.2англ.5

Е. В. Зимич

ВЛИЯНИЕ ГЕНДЕРНОГО ФАКТОРА НА РЕЧЕВУЮ ДЕЯТЕЛЬНОСТЬ СУПРУГОВ В МАТРИМОНИАЛЬНОМ ДИАЛОГИЧЕСКОМ ДИСКУРСЕ

Смена научной парадигмы в лингвистике последней четверти XX века и обращение к теме человеческого фактора в языке, переход от лингвистики «имманентной» к лингвистике антропологической обозначили необходимость изучения системы языка в сфере общения, организации и форм межличностного взаимодействия в различных типах диалогического дискурса, среди которых одно из важных мест занимает семейный дискурс. В рамках семейного дискурса изучаются типовые семейные коммуникации [1; 2]: коммуникация родителей и детей [3; 4], взаимоотношения между женщиной и мужчиной [5; 6], детский дискурс [7]. Отдельным видом семейного дискурса является матримониальный диалогический дискурс, который является неформальным по характеру. Участники (муж и жена) принадлежат к ядерной зоне дискурсивного окружения, то есть хорошо осведомлены о характерных особенностях и привычках друг друга практически на всех уровнях семейной деятельности, об особенностях коммуникативной активности включительно [8]. Результаты исследований некоторых аспектов матримониального диалогического дискурса изложены в работах Д. Л. Колоян [9], Я. Т. Рытниковой [10], А. Г. Смирновой [11], В. В. Якуба [12], N. Quinn [13].

Актуальным является исследование гендерных аспектов речевого общения супругов в матримониальном диалогическом дискурсе. Речевое поведение супругов, как показали исследования отечественных и зарубежных лингвистов, может различаться в зависимости от норм соответствующей культуры. Определение гендерных особенностей функционирования вербальных компонентов (ВК) и невербальных компонентов (НВК) в речи мужа и жены, таким образом, стало одной из основополагающих **целей** настоящей работы.

Объектом исследования является речевая деятельность супругов в матримониальном диалогическом дискурсе, а **предметом** – исследование гендерных особенностей функционирования ВК и НВК в английской лингвокультуре.

Коммуникативно значимой в матримониальном диалогическом дискурсе становится категория гендера, которая рассматривается как проявление психологических, социальных, культурных особенностей, которые люди принимают как стереотипные модели поведения мужчин и женщин [8].

Совокупность эксплицитных гендерных ВК позволяет судить о стереотипах, зафиксированных женским мировидением в рамках матримониального диалогического

дискурса. Например, и мужчины и женщины в английской лингвокультуре сходятся в вопросе о том, что современные женщины разительно отличаются от женщин предыдущих поколений. Так, гендерные ВК: *"Women's lives have changed, and we're all more independent now, with careers..."* [Rendell, p. 23] произносятся женой. Высказывание же: *"Nowadays the women do be the bosses everywhere"* [Sallis, p. 6] произносится мужем. На основании совпадения гендерно-специфичных стереотипов мы делаем вывод о существовании в женском мировидении общекультурного стереотипа о том, что современные женщины обладают значительной степенью власти и влияния.

В гендерных ВК, направленных на представителей противоположной гендерной идентичности, характеристика всегда реализуется как оценка. Этот вывод подкрепляется большим количеством интенсификаторов и других языковых способов усиления экспрессивности и эмотивности высказываний, которые свидетельствуют о сдвиге от дескриптивного к оценочному смыслу. Например, в гендерных ВК жены: *"We are not saying that **all** men cheat. But **all** men **do** think about it"* [Cussler, p. 56] наличие показателя всеобщности, выраженного местоимением *all*, подчеркивает экспрессивность высказывания, эмфатическая конструкция с глаголом *do* также усиливает «эмотивную» сторону оценки.

При характеристике представителей противоположной гендерной идентичности женщины эксплицитно дают им негативную оценку: *"All men are untrustworthy"* [Worboeys, p. 49]. Мужчины, характеризуя представительниц противоположной гендерной идентичности эксплицитно, дают им положительную оценку: *"Women nowadays are always in great shape"* [Darcy, p. 79].

В эксплицитных ВК супругов, направленных одновременно на представителей своей и противоположной гендерной идентичности, присутствует сравнительная оценочность, причем представители своей гендерной идентичности характеризуются с положительной оценочностью, а противоположной – с негативной. Например, гендерные ВК жены: *"I think women understand women better than men"* [Sallis, p. 86]; гендерные ВК мужа: *"Men get more attractive when they get older and women get less attractive"* [Rendell, p. 28].

Еще одной гранью вопроса явилось значение гендерной принадлежности супругов для формирования синтаксической структуры гендерных ВК и способов их языковой подачи. Было установлено, что для речи женщин характерна сложноподчиненная структура предложений, а для речи мужчин более характерными оказались простые предложения. На основании данных результатов было показано, что точка зрения О. Есперсена о том, что для женской речи характерен паратаксис, а для мужской – гипотаксис [14], не распространяется на гендерные ВК. Также тот факт, что гендерные ВК в речи женщин более линейно распространены, дает основание заключить, что область гендерных высказываний подтверждает мнение Д. Таннен [2] и многих других исследователей о том, что повышенная речевая активность характерна для женщин именно в ситуации личного общения между супругами.

В имплицитных ВК как мужа, так и жены, направленных одновременно на представителей своей и противоположной гендерной идентичности, присутствует сравнительная оценочность, причем представители своей гендерной идентичности характеризуются с положительной оценочностью, а противоположной – с негативной. Например, гендерное высказывание жены: *"But you don't go round wearing your commitment problem on your sleeve like every bloody man over the age of twenty does these days"* [Worboeys, p. 42]; гендерные ВК мужа: *"It was so much easier to be idiotic and flirtatious and coy and have no brain when you were supposed to be a woman"* [Cussler, p. 57]. Та же картина наблюдается и в эксплицитных высказываниях.

Выяснилось, что импликация в гендерных ВК в основном вводится с помощью сопоставительной конструкции (*like...*), риторического вопроса с *how many*: *"You know,*

you put up those shelves in my room the other day without even asking! How many men would do that?” [Darcy, p. 65] и часто присутствует в придаточных предложениях полипредикативных единиц: *“It’s time that man, as a species, grew up”* [Sallis, p. 42].

На основании выявленных гендерно-специфичных и общекультурных стереотипов, зафиксированных женским мировидением в рамках английской лингвокультуры, было установлено, что в репрезентации образа женственности в матримониальном диалогическом дискурсе наблюдается динамика изменения представлений о женщинах от патриархальных к эгалитарным.

В репрезентации образа женственности в матримониальном диалогическом дискурсе наблюдается тенденция андрогинии – проявления у женщин «мужских» черт характера. Образ жены в большинстве гендерных ВК несет в себе положительную оценку и ассоциируется с независимостью и самостоятельностью, что свидетельствует об изменении гендерных ролей женщин.

В репрезентации же образа мужественности подобной динамики не было зафиксировано в рассмотренном корпусе примеров. Мужской образ в большинстве гендерных ВК ассоциируется с такими архетипическими характеристиками, как склонность преследовать «дичь», бороться за свою «добычу», испытывать азарт от «погони»: *“You (men) want you to be unavailable so they can pursue you...”* [Rendell, p. 79], преодоления препятствий и преград, как полигамность, агрессивность и т. д.

Было также установлено, что экспрессивность речи при характеристике представителей противоположной гендерной идентичности как в эксплицитных, так и в имплицитных высказываниях свойственна и женщинам, и мужчинам. В этой связи особую актуальность приобретает изучение НВК, отражающих эмоциональные реакции (ЭР) человека.

Данные исследования позволяют утверждать, что для выражения ЭР как мужа, так и жены используются самые различные виды НВК: просодические, кинесические, проксемические.

К общим чертам употребления различных видов НВК супругов относятся следующие. Для выражения отрицательных ЭР (превалирующих над позитивными) характерно использование мимических НВК (языковые корреляты (ЯК): глагол *to frown* и фразы с опорным существительным *frown*), а также пантомимических (ЯК: *to shake one’s head, to shrug one’s shoulders*), просодических (ЯК: *cry, scream, whisper*), выражения взгляда (ЯК: дериваты и словосочетания существительного *eyes*).

Для передачи положительных ЭР выявлено преобладание мимических (наиболее характерна улыбка; ЯК: *to smile, a + Adj + smile*) и просодических видов НВК (наиболее часто используется смех; ЯК: глагол и существительное *laugh*).

Вместе с тем можно отметить, что в коммуникативном поведении мужчин отрицательные ЭР выражаются главным образом с помощью просодических, мимических НВК, а также НВК выражения взгляда.

Было замечено, что смех супруга в бытовых ситуациях используется с целью маскировки таких отрицательных ЭР, как раздражение, испуг, смущение. НВК выражения взгляда характерны для ситуаций, когда супруг испытывают ЭР смущения, замешательства перед женой.

Отрицательные ЭР жены чаще передаются через НВК выражения взгляда, а также с помощью различных жестов. Просодические НВК для передачи отрицательных ЭР манифестируют изменение высоты тона голоса (ЯК: интенсификаторы *angrily, sharply*).

При выражении положительных эмоций у мужа было выявлено преобладание мимических и просодических видов НВК. Типичен и тактильный вид НВК.

К типичным НВК, передающим положительные ЭР жены, относится улыбка, разновидности которой эксплицированы семантикой препозитивных прилагательных к *smile*. Улыбки у женщин сочетаются в основном с просодическими либо с тактильными

НБК [15, с. 55 – 56].

В интонационном плане отмечается, что наличие вокализации типа *mm* чаще употребляется в речи женщин, обозначает «я с вами согласна», в то время как у мужчин оно обозначает только «я вас слушаю». Даже невербальные средства коммуникации, кинесика и мимика, выражают больше покорности у жен и настойчивости, в некоторой степени агрессивности у мужей. Социолингвисты полагают, что это обусловлено принципом власти и влияния в обществе. Основным типом социальных отношений, влияющим на речевое поведение коммуникантов в англоязычном обществе, в том числе на их интонацию, является отношение превосходства и подчиненности.

Женщинам свойственна изменчивость, использование сочетаний элементов различных типов шкал (скользящая + ровная, нисходящая с нарушенной постепенностью + скользящая и т. п.). Перцептивно создается впечатление большего разнообразия, вариативности за счет изрезанности мелодического рисунка. Таким образом, подтверждается одно из устойчивых мнений относительно повышенной эмоциональности женщин, которая в интонационной форме имеет характер нюансов, тонких различий в реализациях.

В отношении высотного диапазона, однако, обнаруживается разногласие с мнением о том, что диапазон голоса у женщин шире, чем у мужчин. Высотный уровень в речи женщин, естественно, выше, но диапазон, тем не менее, более узкий, чем у мужчин. В целом, поскольку тоны в женском исполнении, как и весь мелодический контур, реализуются в относительно узком диапазоне, женщины «уступают» мужчинам по реализации акустического параметра. Речь мужа в коммуникативных ситуациях, таким образом, звучит весомее, категоричнее. Созданию этого впечатления в некоторой степени содействуют темп и паузация: в мужском исполнении, как правило, темп несколько медленнее, в основном за счет увеличения длительности пауз и синтагм. У женщин длина синтагм несколько короче, в результате чего при идентичности текста увеличивается количество синтагм и пауз, но общая длительность пауз у женщин меньше, чем у мужчин, в результате чего текст прочитывается быстрее, темп несколько ускоряется [16, с. 84 – 92].

Таким образом, гендерные отношения оценки в матримониальном диалогическом дискурсе формируются под влиянием гендерной идентичности супругов и фиксируются в гендерных ВК и НБК. Информация, содержащаяся в ВК и НБК, может быть выражена как эксплицитно, так и имплицитно. При этом существует определенная дистрибуция выражения положительной и отрицательной оценочности в зависимости от эксплицитного или имплицитного выражения информации. Гендерные ВК и НБК тяготеют к выражению оценочности, что особенно отчетливо проявляется при характеристике представителей противоположной гендерной идентичности. Совпадение гендерно-специфичных стереотипов в матримониальном диалогическом дискурсе, актуализованных в гендерных ВК и НБК, свидетельствует о существовании данного стереотипа в английской лингвокультуре в целом, то есть о наличии общекультурного стереотипа. Перспективным является исследование взаимодействия между характерными особенностями ВК и НБК и спецификой процесса конструирования гендерной идентичности супругов в социолого-психологическом пространстве матримониального диалогического дискурса.

Литература

1. Бігарі А. А. Дискурс сучасної англомовної сім'ї : автореф. дис. на здобуття наук. ступ. канд. філол. наук : спец. 10.02.04 «Германські мови» / А. А. Бігарі. – К., 2006. – 21 с.
2. Таннен Д. Ты меня не понимаешь. (Почему мужчины и женщины не понимают друг друга) / Д. Таннен. – М. : Вече Персей АСТ, 1996. – 353 с.
3. Солощук Л. В. Конфликтно-направленный парентальный диалог как тип дискурса / Л. В. Солощук // Вісн ХНУ ім. В.Н. Каразіна. – 2000. – № 500. – С. 115 – 123.
4. Blain J.

Discourses of Agency and Domestic Labour: Family Discourse and Gendered Practice in Dual-Earner Families / J. Blain // *Journal of Family Issues*. – 1994. – № 4, Vol. 15. – P. 515 – 549. **5. Антонюк Б. В.** Представления супругов о распределении ролей и становление ролевой структуры молодой семьи / Б. В. Антонюк. – М. : Знание, 1992. – 216 с. **6. Basow S. A.** Gender: stereotypes and roles / S. A. Basow. – Pacific Grove, California, 1992. **7. Моїсеєнко О. Ю.** Дискурсивно-прагматичні особливості дитячого мовлення (на матеріалі сучасної англійської мови) : автореф. дис. на здобуття наук. ступ. канд. філол. наук : спец. 10.02.04 «Германські мови» / О. Ю. Моїсеєнко. – К., 1999. – 19 с. **8. Солощук Л. В.** Вербальні і невербальні компоненти комунікації в англійськомовному дискурсі / Л. В. Солощук. – Х. : Константа, 2006. – 300 с. **9. Колоян Д. Л.** Ухаживание как тип коммуникативного поведения : автореф. дис. на соиск. учен. степ. канд. фил. наук : спец. 10.02.19 «Теория языка» / Д. Л. Колоян. – Волгоград, 2006. – 19 с. **10. Рытникова Я. Т.** Семейная беседа как жанр повседневного речевого общения / Я. Т. Рытникова // *Жанры речи*. – Саратов, 1997. – С. 177 – 188. **11. Смирнова А. Г.** Функционально-стилистическое своеобразие семейной речи (на материале немецкого языка) : автореф. дис. на соиск. учен. степ. канд. фил. наук : спец. 10.02.04 «Германские языки» / А. Г. Смирнова. – М., 2008. – 19 с. **12. Якуба В. В.** Мовні засоби відображення ситуації зміни матримоніального стану в англійській художній прозі ХХ століття (лінгвокогнітивний та комунікативно-прагматичний аспекти) : автореф. дис. на здобуття наук. ступ. канд. філол. наук : спец. 10.02.04 «Германські мови» / В. В. Якуба. – К., 2006. – 19 с. **13. Quinn N.** Commitment in Marriage: A Cultural Analysis / Naomi Quinn // *Directions in Cognitive Anthropology*. – Champaign : University of Illinois Press, 1985. – P. 121 – 186. **14. Есперсен О.** Философия грамматики / О. Есперсен. – М. : Изд-во иностр. лит., 1958. – 404 с. **15. Карташкова Ф. И.** Невербальные компоненты коммуникации, отражающие эмоции мужчин и женщин / Ф. И. Карташкова, В. В. Ганина, О. Н. Гудкова // *Гендер: язык, культура, коммуникация : доклады Второй междунар. конф. 22 – 23 нояб. 2001 г.* – М. : МГЛУ, 2002. – С. 55 – 56. **16. Потапов В. В.** Попытки пересмотра гендерного признака в английском языке // *Гендер как интрига познания : сб. ст. / Моск. гос. лингв. ун-т. Лаборатория гендерных исследований*. – М. : Рудомино, 2000. – С.151 – 167.

Источники

1. Darcy E. A wedding to remember / E. Darcy. – London — Sydney : Harlequin Enterprises II B. V., 2001. – 256 p. **2. Rendell R.** Blood Lines / R. Rendell. – London : Arrow, 1996. – 212 p. **3. Cussler C.** Inca gold / C. Cussler. – N. Y. : Rockefeller center, 1994. – 537 p. **4. Sallis S.** Sea of dreams / S Sallis. – Berlin : Corgi books, 2001. – 413 p. **5. Worboyes S.** Over Bethnal Green / S. Worboyes. – London : Hodder & Stoughton, 2000. – 442 p.

У статті проаналізовано матримоніальний діалогічний дискурс. Розглянуто мовленнєву діяльність супругів. Досліджено гендерні особливості функціонування вербальних та невербальних компонентів в англійськомовній лінгвокультурі.

Ключові слова: матримоніальний діалогічний дискурс, вербальні та невербальні компоненти, гендер, емоційна реакція, мовленнєвий корелят.

В статье анализируется матримониальный диалогический дискурс. Рассматривается речевая деятельность супругов. Исследуются гендерные особенности функционирования вербальных и невербальных компонентов в английской лингвокультуре.

Ключевые слова: матримониальный диалогический дискурс, вербальные и невербальные компоненты, гендер, эмоциональная реакция, языковой коррелят.

In this article matrimonial dialogue discourse is analyzed. Verbal activity of spouses is considered. Gender peculiarities of verbal and nonverbal functioning in English-speaking

linguoculture are investigated.

Keywords: matrimonial dialogue discourse, verbal and nonverbal components, gender, emotional reaction, language correlate.

Стаття надійшла до редакції 17.11.2013 р.

Прийнято до друку 23.11.2013 р.

Рецензент – д.філол.н., проф. Будівський П. О.

УДК [81.411.21]’34’37

О. В. Казакова

ЯВИЩЕ ФОНОСЕМАНТИЗМУ В АРАБСЬКІЙ МОВІ В КОНТЕКСТІ СУЧАСНОГО МОВОЗНАВСТВА

Вивчення звукової мови є одним з актуальних напрямків сучасної лінгвістики. Це зумовлене, з одного боку, недостатньою кількістю системних досліджень, проведених у різних мовах, а з іншого – постійно зростаючими практичними потребами в галузі перекладу, викладання іноземних мов, створення рекламних та інших текстів впливу.

Вплив на слухача, як на свідомому, так і на підсвідомому рівні, базується на здатності звуків викликати первинні асоціативні зв'язки й сприйматися людиною ще до логічного аналізу лексичного змісту висловлювання [1, с. 3]. Існування зв'язку між звуком та значенням у мові, поряд із наявністю фонетично мотивованих слів, складає основу звукового символізму та звукового наслідування, які, у свою чергу, складають звукообразальну систему мови.

Вагомий внесок у розвиток вчення про звукообразальну систему мови й створення нової лінгвістичної дисципліни – фоносемантики, що вивчає звуковий символізм – зробив видатний російський учений С. В. Воронін. На початку 80-х років ХХ ст. вчений заклав підґрунтя для розвитку фоносемантики, сформулювавши принципи, категорії, закони, закономірності та евристичні можливості цього наукового напрямку.

Отже, з одного боку, фоносемантика як самостійна дисципліна про звукообразальну систему мови вже має базові положення, які не підлягають сумніву й ґрунтуються на результатах досліджень учених з усього світу. Наприклад, експериментально-психологічними і лінгвотипологічними дослідженнями доведено існування звукообразальності в мовах світу – звукообразальності в тюркських мовах досліджував Н. І. Ашмарин, зокрема в кримськотатарській мові звукообразальну лексику вивчає А. М. Меметов, у семітських – А. М. Газов-Гінзберг, в індонезійських мовах – Ч. Максуел, угорські звукообразальності були предметом дослідження В. Скалички, фоносемантизм у германських мовах досліджує В. Кушнерик. Крім того, встановлено, що між звуконаслідувальним словом (ономатопом) та його денотатом спостерігаються закономірні відповідності й що звуконаслідувальні слова не являють собою випадкового скупчення лексем – навпаки, вони становлять систему, що підтверджує системність ономатопеї. Поряд із цим було розроблено й підтверджено універсальну об'єктивну класифікацію ономатопів, з упровадженням нових понять – фонестеми та фонемотипа.

А з іншого боку, існування «білих плям», пов'язаних із суперечливістю поглядів і недостатністю точних даних насамперед в області співвідношення фонетичної умотивованості фонестемної лексики й частотного стилістичного, морфологічного,

семантичного розряду (статусу) слова, певної закономірності функціонування фоносемантичних явищ у різних мовах світу, робить дисципліну під назвою «Фоносемантика» надзвичайно широким науковим простором.

Слід зазначити, що дослідження феномену фоносемантизму відбувається на стику таких дисциплін, як фонетика, семантика, лексикологія, лінгвістика, психолінгвістика. В останні роки фоносемантичні пошуки вчених здебільшого стосуються систематизації лінгвокультурних зв'язків, системного вивчення фонетичного інвентарю пізнання мови як системи, порівняльних досліджень у галузі зіставлення мов, закономірностей функціонування фонетичних засобів у літературних творах, зокрема в дитячій літературі та поезії, розробки методики формалізованого подання звукового символізму тощо.

Ця стаття має своєю **метою** висвітлити функції звукозображальної лексики арабської мови в галузі семантики, словотворення, граматики, стилістичного оформлення тексту, а також відзначити вплив емоційного змісту звуків на процес опанування мовою, насамперед на формування асоціативних зв'язків. У рамках цього висвітлення розглянуто питання принципу вмотивованості мовного знаку й можливості створення компаративного дослідження, доцільність якого пояснюється розширенням міжкультурних зв'язків та інтеграцією мовознавчих дисциплін.

Актуальність обраної теми полягає в тому, що робота, присвячена фоносемантизму в арабській мові, здійснює певний внесок у розвиток загальної теорії фоносемантики та системного аналізу природи мовного знаку.

Звукозображальну лексику поділяють в основному на дві категорії: звуконаслідувальну та звукосимволічну [2, с. 12].

Звуконаслідування (ономатопея) – це явище із закономірним недовільним фонетично вмотивованим зв'язком між фонемами слова та звуковою (акустичною) ознакою денотата, що лежить в основі номінаціїр [2, с. 77]. Досліджуючи ономатопетичну лексику арабської мови, ми виявили досить широкі синонімічні ряди, представлені звуконаслідувальними словами. Цей факт викликав необхідність створення тематичної (лексико-семантичної) класифікації, до основних критеріїв якої ми віднесли: лексичне значення слова; його семантичну структуру, яка великою мірою визначає різний ступінь як смислового, так й емоційного навантаження, а також стилістичні особливості вживання того або іншого слова. Беручи до уваги, що лексичне значення слова – набір семантичних і парадигматичних ознак, які забезпечують наочно-понятійну основу слова, ми розділили ономатопи на 4 класи і 13 груп.

До класів звуконаслідувальної лексики арабської мови ми віднесли:

1) слова, що відображають звуки живої природи: قسقس [šaḡṣaḡa] цвірчати, قق [naḡḡa] квакати;

2) слова, що відображають звуки неживої природи: دعر [rād] грім, تطبط [ṭabṭaba] дзюрчання;

3) слова, що відображають звуки, пов'язані з людиною й процесами її життєдіяльності: رخرخ [raḡḡara] хропіти, زأ [azza] свистіти, قبق [baḡbaḡa] бубоніти;

4) слова, що відображають звуки, пов'язані з різними предметами, що приводяться в «рух» людиною (технічні пристрої, електроприлади, музичні інструменти і т. ін.): فظظ [faḡḡafa] чистити, لبط [ṭabala] барабанити (грати на барабані).

Далі кожен клас підрозділяється на групи залежно від джерела виникнення звуку: звуки птахів, комах та тварин, звуки дитячого белькоту або звуки предметів навколишнього середовища.

Запропонована класифікація дозволила зробити висновок, що звуконаслідувальним словам арабської мови властива широко розвинена полісемія (багатозначність) та, як згадувалося вище, синонімія. Треба зауважити, що деякі синонімічні ряди звуконаслідувальних слів, найчастіше звуконаслідування шумовим явищам різного роду, не підлягають чіткому груповому розмежуванню у зв'язку з тим,

що в словниках не надаються прямі еквіваленти російських звуконаслідувань і не пояснюються контекстуальні та стилістичні особливості використання лексем. Відтак відсутність аналогів перекладу звуконаслідувальних слів арабської мови російською доводить факт існування міжнародної відмінності в сприйнятті й відтворенні звуків, що зумовлене різним набором фонем у кожній окремій мові.

Безсумнівно, запропонована тематична класифікація розкрила можливості подальшого більш глибокого вивчення ономапоетії на морфологічному й синтаксичному рівнях.

З точки зору морфології нам було важливо розкрити словотвірний потенціал ономапоетії. Звуконаслідування, що були відібрані способом вибірки зі словника Х. К. Баранова [3], було розділено на 2 групи – ті, які мають відіменний корінь, і ті, які утворені від дієслівного кореня.

Слід зазначити, що іменні основи звуконаслідувального характеру не тільки нечисленні, що характерно для всього шару лексики арабської мови в цілому, але й малопродуктивні. Найчастіше від іменних основ утворюються різні форми імен з одним лексичним значенням, а також форми їх множини, і за рідкісним винятком прикметники. Наприклад: ім'я قونرغ [ğurnūḡun] журавель, форма множини قينارغ [ġarāniḡu] журавлі.

Найбільш показовими в словотворчому відношенні виявилися дієслівні корені (основи) ономапоетичних слів. Щоб комплексно розглянути можливості словотворення ономапоетичних дієслівних коренів, було проведено їхню класифікацію за трьома ознаками поділу: за обсягом (дво-, трьох- та чотирьохконсонанті), за складом (стійкі (правильні), нестійкі (неправильні)), за способом утворення (повністю / частково редульовані, подвоєні) і за значенням (багатозначні, однозначні).

У результаті проведеного дослідження було встановлено, що саме трьохконсонантні стійкі корені становлять більшість серед звуконаслідувальних коренів і мають найбільш розвинену «продуктивність»: вони утворюють форми імен, масдари (імена дії), прикметники, дієприкметники за допомогою як зовнішніх, так і внутрішніх засобів словотвору. Наведемо приклад: корінь طبل [ṭabala] барабанити, бити в барабан, утворює імена: طبالاً [ṭabbālan] барабанщик – за допомогою подвоєння другого приголосного (друга порода дієслова), подовження другого гласного; طبله [ṭablatun] барабан – суфікса ة [atun], скорочення голосної (сукуп над другим приголосним); طبل [ṭablun] як форма слова «барабан», і 2 форми множини طبلون [ṭubūlan] (трансфікси) і ابطال [aṭbālan] (префікс і подовження). Окрім того, звуконаслідування виступають у ролі різних частин мови, маючи при цьому притаманні цим частинам мови граматичні категорії. Це тягне за собою побудову їх парадигматичних рядів, що складаються з форм множини, жіночого роду, зміни за відмінками. Виникають парадигматичні рядки за допомогою різних граматичних способів – морфологічних і неморфологічних, що є суттєвим для морфемного аналізу.

Підбиваючи підсумки проведеного дослідження звуконаслідувальної лексики на морфологічному рівні, можна сказати, що арабській ономапоетії властива:

1) більша експліцитність, ніж цьому ж явищу в багатьох інших мовах, через порівняно невелике число флексій і афіксальних утворень. Якщо в російській мові звуконаслідувальні корені найчастіше оточені іншими морфемами і їх звуконаслідувальний характер меншою мірою відчувається тим, хто говорить, і слухачем (наприклад, трах-ну-ть-ся; за-скрип-е-ть), то арабські звуконаслідувальні слова здебільшого або складаються з одного кореня: صرصر [ṣarṣara] скрипіти, طقطق [ṭaṭṭaṭa] тріщати, або приєднують дуже обмежене число флексій (одну, рідко дві): دربكة [darbakatun] шум, دربكي [darbakiyun] той, хто шумить, що робить ці слова більш помітними під час висловлювання;

2) висока продуктивність внутрішнього способу словотворення, що сприяє

безперешкодному переходу звуконаслідування з однієї частини мови в іншу: ضرب [ḍaraba] бити, і бити (гол.) ضرب [ḍarbun] побиття (ім'я);

3) більша орієнтованість на відображення слухових відчуттів;

4) значна кількість звуконаслідувальних одиниць, що містять редуплікацію й чергування звуків: جرجر [djardjara] гуркотіти та ін.

Якщо звернутися до визначення місця й ролі звукосимволічних слів в арабському тексті на стилістичному та лексико-граматичному рівнях, то треба відзначити, що звукозображення можуть вживатися в ролі будь-якого члена речення і, як зазначив А. В. Шатравка, у більшості випадків використовуються як експресивно-стилістичний засіб відображення дійсності для прикраси мови, надання їй жвавості й красномовства [3, с. 3].

Фонетичний символізм – це явище закономірного недовільного фонетично вмотивованого зв'язку між фонемами слова та незвуковою (неакустичною) ознакою денотата, яка лежить в основі номінації. Денотатом номінації виступають предмети, явища, процеси, яким не властиве звукоутворення [4, с. 10].

У даний час фоносемантичні дослідження роблять новий вклад у вивчення звукової організації тексту шляхом дослідження впливу фонік (звукового інструментування) тексту на слухача, адекватності перекладу фонічного інструментування, особливостей індивідуального стилю письменника або поета, ролі звукосимволічних засобів в актуалізації мовної картини світу (Шадріна 2001, Фадеєва 2004, Наумова 2005, Титова 2006) [5, с. 4]. Дослідження звукосимволізму на матеріалі літературних текстів відкривають перспективи для вивчення цього явища в різних напрямках.

Ученими неодноразово відзначалася висока роль явища звукозображальності в дитячій літературі (Михайлівська 1969, Іванова 1990). Це пов'язане, перш за все, з тим, що явище звукосимволізму особливо яскраво проявляється в дитячій мові. Цей факт неодноразово підкреслювався дослідниками онтогенезу мови (Thun 1963, Werner, Kaplan 1963, Горелов 1974, Шахнарович 1973, 1979, Воронін 1982). Оскільки образність є характерною рисою мови дитини, вона незмінно присутня в дитячій літературі. Звукозображальна лексика, що часто використовується дитячими авторами, інколи пояснює весь контекст речення. Так, у казках часто зустрічаються ономаптопи, що відображають звуки тварин і птахів.

الكلب يجرى خلفها و ينيح: هو هو هو هو و و كان Собака злякалася її і стала гавкати: гау гау гау у! و كانت القطعة يجرى خلفه و تقول نياو نياو بخ خ خ X кішка злякалася його і сказала: няу няу бхх' х х х

او كان الصوت مازال يصرخ و يصرخ: قوووقووقا – Голос не переставав кликати: ку у у у ку у ка! [6, с. 8 – 9].

Звуконаслідувальні слова в мові дійових осіб сприяють зображенню їхнього характеру, іноді вони є для даної особи типовими, як типові звичні вигуки, наспів або жести. Наприклад, Мухаммад аль-Халі, автор оповідання «Лев і 3 бики», передає властивий головному герою – леву – злорадний сміх за допомогою звуконаслідування: га-га-га.

راح اسد يفكر ثم ضحك قا نلا وجدتها وجدتها هاهاها Лев подумав і потім, засміявшись, сказав: «Придумав, придумав, га га га!» [7, с. 64].

ايه ايها الثور الابيض السمين استعد للموت هاهاها Хай білий бик готується до смерті: «га га га ...» [Там само, с. 66].

Вдалий приклад вживання фоносимволізму також взято з арабської дитячої книжки [6, с. 13]: دلولة يا دلولة عندما اكبر واسافر الى الصين سوف اخذك معي – Далюля, далюля, коли я підросту і поїду до Китаю, візьму тебе з собою. У цьому реченні «Далюля» – це ім'я кішки, яке походить від слова دل [dalla] – ніжність. За допомогою додавання суфіксу, який вказує на жіночий рід, утворилося ніжне й дуже милозвучне ім'я, котре якнайкраще вказує на властивості істоти, якій воно належить.

Дійсно, щоб впливати на читача естетично, автору, як правило, недостатньо спиратися тільки на звучання тексту. Музичний ефект художнього тексту досягається в єдності звучання й значення. Авторські фонетичні засоби, що підвищують експресивність твору, пов'язані зі звуковою матерією мови через вибір слів, їх розташування й повтори.

Пібиваючи підсумки, відзначимо, що звуковий бік художнього тексту займає значне місце у створенні експресивності та посиленні образності тексту. Фонетичне оформлення, що підсилює експресію тексту, відіграє важливу роль, яка особливо яскраво проявляється в поетичному мовленні. Тому поети й прозаїки часто використовують різні звуконаслідування або звуко символізми (як ті, що закріплено в словниках, так й авторські, які є продуктом особистої словотворчості автора).

Звернемося безпосередньо до здатності звуків і звукобукв формувати асоціативні зв'язки, як у рідній, так і чужій мові.

Сприймаючи незнайоме слово, ми в першу чергу чуємо його звучання або бачимо його графічний вигляд. При цьому виникають певні асоціації. Ми можемо намагатися пов'язати звучання слова з його значенням або, при необхідності запам'ятовування, побудувати асоціативні зв'язки зі словами рідної мови. Формування асоціативних зв'язків зі словами рідної або іноземної мови залежить від таких чинників, як артикуляційно-акустичні особливості самих звуків та наявність схожої за звучанням лексики рідної мови. При цьому сугестивна функція звукозображальних засобів залежить як від артикуляційно-акустичних особливостей звуків, так і від їх частотності в слові або тексті [1, с. 11]. Наприклад, збільшення частотності тремтячого [р] може викликати враження різкості, сили, швидкості, грубості, тоді як підвищення частотності [л] може викликати враження чогось ніжного, плавного.

У цьому контексті цілком справедливою є думка В. І. Кушнерика, що «...найменша асоціація образу, лексеми чи фонему з певними якостями навколишнього світу активізує процес запам'ятовування цього образу, лексеми чи фонему, формує у людини асоціації, здатні трансформувати лексичний склад мови із пасивного у його активний фонд» [6, с. 79]. Іншими словами, при вивченні впливу мови й тексту на підсвідомість людини фонетичні засоби розглядаються як одна зі складових, оскільки людина сприймає в єдності смисловий та емоційно-стилістичний зміст, інтонаційно-звукові та лексико-синтаксичні структури.

Результати нашого дослідження, присвяченого звукозображальній системі арабської мови, можуть бути використані на курсах лексикології та стилістики арабської мови, у спецкурсах із фоносемантики або в лексикографічній практиці, у підготовці перекладачів і викладачів арабської мови, а також при розробці інноваційних методів з опанування іноземної мови. У руслі сучасного мовознавства це дослідження виступає як певний внесок до загальної теорії фоносемантизму й створює можливість для компаративного дослідження, яке здатне висвітлити соціальний і культурологічний контекст опису лексики, загальні принципи впливу емоційного змісту звуків на процес опанування мови, лексико-семантичні й стилістичні зв'язки різних мов, процес розширення міжкультурних зв'язків та інтеграції мовознавчих дисциплін, окремі питання порівняльно-історичної лінгвістики, системи реконструкції лексичного фонду, онтогенезу мови, психолінгвістики.

Література

1. Белова Т. С. Сопоставительный анализ системы звукоизобразительных средств итальянского и русского языков : автореф. дис. на соиск. учен. степ. канд. филол. наук : спец. 10.02.20 «Сравнительно-историческое, типологическое и сопоставительное языкознание» / Б. Т. Белова. – М., 2009. – 22 с. 2. Кушнерик В. І. Фоносемантизм у германських і слов'янських мовах / В. І. Кушнерик. – Чернівці : Рута,

2004. – 416 с. **3. Арабско-русский** словарь / сост. Х. К. Баранов. – М. : Гос. изд-во иностр. и нац. словарей, 1957. – 1188 с. **3. Шатравка А. В.** К вопросу о месте звукоподражаний в системе частей речи современного китайского языка [Электронный ресурс] / А. В. Шатравка // Амурское востоковедение : [сайт] / Амурск. гос. ун-т, Каф. китаеведения. – Благовещенск, 2002. – http://vostok.amursu.ru/new/Shatravka_01_02_1.htm (18.11.08). Амурский государственный университет г. Благовещенск, 2003. **4. Левицкий В. В.** Звуковой символизм. Основные итоги / В. В. Левицкий. – Черновцы, 1998. – 130 с. **5. Егорова А. А.** Звукоизобразительность в традиционной английской детской поэзии (на материале Nursery Rhymes) : автореф. дис. на соиск. учен. степ. канд. филол. наук : спец. 10.02.04 «Германские языки» / А. А. Егорова. – М., 2008. – 25 с. **6. Shawky Hegab Dokdok and vou, vou, va.** – Egypt : Reading for All Program, 2002. – 18 p. **7. Ганоу У. И.** Сборник рассказов / У. И. Ганоу. – Симферополь, 2003. – 291 с.

Статтю присвячено аналізу звукообразної системи арабської мови. У центрі уваги постає питання впливу звуконаслідувальної (ономатопоетичної) та звукосимволічної лексики на зміст висловлювання. Також розглянуто словотвірний, лексико-семантичний, граматичний та стилістичний потенціал названих лексичних одиниць. Аналіз зроблено в руслі сучасних комплексних підходів до мови, а висновки дослідження безпосередньо пов'язані з новою лінгвістичною дисципліною – фоносемантикою.

Ключові слова: фоносемантика, звукообразна система, звуконаслідування, ономатопея, звукосимволізм.

Статья посвящена анализу звукоизобразительной системы арабского языка. В центре внимания стоит вопрос влияния звукоподражательной (ономатопоетической) и звукосимволической лексики на содержание высказывания. Также рассмотрен словообразовательный, лексико-семантический, грамматический и стилистический потенциал названных лексических единиц. Анализ сделан в русле современных комплексных подходов к языку, а выводы исследования непосредственно связаны с новой лингвистической дисциплиной – фоносемантикой.

Ключевые слова: фоносемантика, звукоизобразительная система, звукоподражание, ономатопея, звукосимволізм.

This article is devoted to sound representation system of Arabic language analysis. The main question is focused on onomatopoeic and sound imitation words influence on the content of statement. Also the subject of morphological, lexical-semantic, grammatical and stylistic potential of the named lexical units is reviewed. The analysis is made in the direct connection with modern, integrated approaches of language, and the conclusions of the study are related to new linguistic discipline – phonosemantics.

Keywords: phonosemantics, sound representation system, onomatopoeia, sound imitation, sound symbolism.

Стаття надійшла до редакції 10.11.2013 р.

Прийнято до друку 23.11.2013 р.

Рецензент – к.філол.н., доц. Рудницька Н. М.

К. В. Калініна

ОСОБЛИВОСТІ ФУНКЦІОНУВАННЯ КОМП'ЮТЕРНОГО ДИСКУРСУ

Глобальна комп'ютеризація світу зумовила інтенсивне зростання популярності Інтернету. При цьому досить часто Інтернет розглядається не тільки як мережа, що допомагає накопичувати та розповсюджувати велику кількість різноманітної інформації, але і як система, що створює умови для виникнення нових інтерактивних різновидів комунікації.

Відповідно, комунікативні можливості Інтернету, а отже й комп'ютерний дискурс, також відомий як Інтернет-дискурс або електронний дискурс, привертають усе більше уваги науковців. Складність чіткого визначення поняття «комп'ютерний дискурс», існування різноманітних типів електронного дискурсу та підходів до його вивчення зумовлює **актуальність** детальної розробки цієї теми.

Мета статті полягає в уточненні поняття «комп'ютерний дискурс» та визначенні головних особливостей його функціонування. **Об'єктом** дослідження є комп'ютерний дискурс як особлива система мовленнєвої взаємодії, що існує у всесвітньому просторі Інтернет.

Варто відзначити, що сьогодні не існує єдиного та остаточного визначення поняття «дискурс» взагалі та поняття «комп'ютерний дискурс» зокрема. Науковці пропонують різноманітні дефініції, спираючись на власні дослідження. У найширшому розумінні дискурс визначають як зв'язний текст разом з чинниками, що впливають на його виникнення та сприйняття (прагматичними, соціокультурними, психологічними та ін.).

Також дискурс можна розуміти як вербалізовану мовленнєвомисленнєву діяльність або динамічну діалогову взаємодію [3]. А за визначенням Н. Д. Арутюнової, «дискурс – це мовлення, занурене в життя» [1]. Окрім того, релевантним є визначення комп'ютерного дискурсу як вербалізованої мовленнєвомисленнєвої діяльності, що розуміється як сукупність процесу й результату та що володіє як суто лінгвістичним, так й екстралінгвістичним планами [6].

Відповідно до вищенаведених прикладів стає зрозуміло, що дискурс є багатогранним та складним поняттям, що існує на межі багатьох дисциплін (лінгвістика, соціологія, філософія, мовознавство, психологія), а отже, поняття «дискурс» набуває тих чи інших ознак згідно з науковою галуззю, у якій використовується.

Поняття «комп'ютерний дискурс» виникло досить нещодавно (10 – 15 років тому), але стає все більш популярним та цікавим для наукових досліджень завдяки зростанню ролі комп'ютерів та всесвітньої мережі Інтернет у нашому повсякденному житті. Зараз можна навіть говорити про виникнення особливої електронної мови, що обслуговує електронні засоби спілкування [3].

Разом з виникненням Інтернету та всесвітньої Мережі, що об'єднала світ інформації, виникло особливе електронне середовище. Зрозуміло, що відповідно до нових умов і мовні засоби спілкування, що відбувається за допомогою комп'ютеру, мають змінитися. Поява нових каналів зв'язку, накопичення та розповсюдження інформації значною мірою впливають на мовленнєві норми, що існують, адже Інтернет-комунікація особливим чином поєднує в собі риси письмового та усного мовлення. З одного боку, інформація у всесвітній Мережі зберігається та передається за допомогою текстових та графічних ресурсів, а з іншого – комунікація відбувається в режимі on-line, а це зумовлює неформальність, динамічність та емоційне забарвлення спілкування. Таким чином і виникає своєрідна електронна мова та так званий комп'ютерний

сленг [7].

Безумовно, треба зазначити, що найчастіше саме англійська мова, адаптуючись до комп'ютерних умов, стає джерелом комп'ютерного сленгу або жаргону, який до того ж постійно поповнюється новими термінами та абрєвіаціями.

Як уже зазначалося, існують різні визначення поняття «дискурс» взагалі та «комп'ютерний дискурс» зокрема. Так, у працях деяких лінгвістів комп'ютерний дискурс розуміється, з одного боку, як «багатожанровий функціональний різновид публічної та монологічної і діалогічної мови», що виникає під час комп'ютерного спілкування [3; 4], а з іншого боку, як сукупність текстів, що поєднані загальною тематикою, що, у свою чергу, пов'язана із сучасними інформаційними технологіями.

Крім того, як приклад визначення поняття комп'ютерного дискурсу можна навести визначення О. В. Додудалової, що базується на підході Харківської лінгвістичної школи: Інтернет-дискурс – це комп'ютерно-опосередкована мовленнєво-комунікативна діяльність, що протікає в широкому соціокультурному контексті та матеріалізується в гіпертексті [5].

Таким чином, аналізуючи особливості поняття комп'ютерного дискурсу, треба, перш за все, визначити особливості, які властиві комп'ютерній комунікації, та назвати засоби, за допомогою яких і відбувається спілкування. Найпоширенішими засобами передачі інформації у всесвітній мережі Інтернет є електронна пошта, чат, форум, власні сторінки користувачів, блоги, аккаунти на різноманітних сайтах на зразок YouTube, електронні соціальні мережі, ICQ, Yahoo, Skype, MSN та ін.

Щодо особливостей комп'ютерної комунікації, то треба відзначити такі:

- анонімність, адже кожен користувач Інтернету має змогу самостійно вирішувати, яку інформацію афішувати, а яку ні. Більш того, людина може не тільки приховувати персональну інформацію, але й змінювати її;
- глобальність, бо комунікація відбувається незалежно від місця перебування користувачів Інтернету та незалежно від часової різниці; фізична й соціальна непередставленність дозволяє формувати особливе неформальне та нерегламентоване спілкування, під час якого людина може висловлюватися як від свого власного імені, так і від імені будь-якої уявної особи;
- компенсаторна віртуальна емоційність [7], тобто відсутність візуального контакту між співрозмовниками компенсується за допомогою різноманітних смайлів та так званих іконок.

Так само як не існує єдиного визначення поняття комп'ютерного дискурсу, так не існує й загальновідомої класифікації ознак, притаманних комп'ютерному дискурсу. Але, наприклад, Е. Н. Галичкина визначає такі його основні риси [3]:

- електронний сигнал як канал спілкування (віртуальність);
- дистанційність, тобто відсутність залежності від часу та простору;
- опосередкованість, бо комунікація відбувається за допомогою різноманітних технічних засобів, які згодом стають усе досконалішими та надають користувачам нові можливості;
- високий ступінь проникності;
- наявність гіпертексту;
- креолізованість комп'ютерних текстів (мається на увазі поєднання текстової, графічної та звукової інформації);
- переважно статусна рівноправність учасників;
- передача емоцій, міміки, почуттів за допомогою смайлів;
- комбінація різних типів дискурсу;
- специфічна комп'ютерна етика.

Розглядаючи особливості функціонування комп'ютерного дискурсу, ми розуміємо, що електронна комунікація відбувається згідно з особливими умовами

існування, що створює всесвітня Мережа. Тому для повного розуміння комп'ютерного дискурсу як феномену, що виник завдяки появі Інтернету і що існує в певному комунікативному середовищі (електронному), треба детально розглядати всі види та форми комп'ютерного дискурсу, закони, згідно з якими він існує, та мову, на якій він базується.

Також треба зазначити, що сьогодні електронна мова комп'ютерного дискурсу не обмежується тільки глобальним простором Інтернету, а все більш проникає в повсякденне спілкування людей, тому може досить суттєво впливати на мовну поведінку суспільства.

Подальше вивчення структурних особливостей комп'ютерного дискурсу є дуже перспективним, адже динамічність та постійний розвиток, що притаманні Інтернет-середовищу, ставлять перед науковцями багато нових та важливих запитань.

Література

1. Арутюнова Н. Д. Дискурс / Н. Д. Арутюнова // Лингвистический энциклопедический словарь. – М. : Сов. энцикл., 1990. – С. 136 – 137. **2. Белова А. Д.** Поняття «стиль», «жанр», «дискурс», «текст» у сучасній лінгвістиці / А. Д. Белова // Вісн. (Ін. філологія). – 2002. – № 32. – С. 11 – 14. **3. Галичкина Е. Н.** Специфика компьютерного дискурса на английском и русском языках : автореф. дис. на соиск. учен. степ. канд. филол. наук : спец. 10.02.20 / Е. Н. Галичкина. – Астрахань, 2001. – 20 с. **4. Дедова О. В.** Графическая неоднородность как категория гипертекста / О. В. Дедова // Вест. Моск. ун-та. – 2002. – № 6. – С. 91 – 103. **5. Дудоладова О. В.** Интернет-дискурс як особливий тип дискурсу / О. В. Дудоладова // Вісн. ХНУ ім. В. Н. Каразіна. – 2008. – № 837. – С. 74 – 78. **6. Дудоладова О. В.** До питання про визначення Інтернет-дискурсу / О. В. Дудоладова // Матеріали Всеукр. наук. конф. «Каразінські читання. Людина. Мова. Комунікація». – Х. : ХНУ ім. В. Н. Каразіна, 2009. – С. 93 – 95. **7. Лихолитов П. В.** Компьютерный жаргон / П. В. Лихолитов // Рус. речь. – 1997. – № 3. – С. 31 – 35.

У статті проаналізовано поняття комп'ютерний дискурс. Розглянуто основні риси та особливості функціонування комп'ютерного дискурсу.

Ключові слова: дискурс, комп'ютерний дискурс, Інтернет, всесвітня мережа, комунікація, мовленнєва взаємодія, спілкування, електронна мова, електронний дискурс.

В статье анализируется понятие «компьютерный дискурс». Рассматриваются основные черты и особенности функционирования компьютерного дискурса.

Ключевые слова: дискурс, компьютерный дискурс, Интернет, всемирная сеть, коммуникация, языковое взаимодействие, общение, электронный язык, электронный дискурс.

In this article the notion computer discourse is analyzed. Article deals with the computer discourse's main features and peculiarities of functioning.

Keywords: discourse, computer discourse, Internet, World Wide Web, communication, language interaction, intercourse, electronic language, electronic discourse.

Стаття надійшла до редакції 01.11.2013 р.

Прийнято до друку 23.11.2013 р.

Рецензент – к.філол.н., доц. Унукович В. В.

О. С. Клименко, Н. І. Климова, М. К. Сідоренко

**СПЕЦИФІКА ПЕРЕКЛАДУ СУЧАСНОЇ ПРОЗИ
З АКТИВНОЮ ДІАЛОГІЗАЦІЄЮ
(на прикладі творів Трумена Капоте)**

Цю статтю присвячено дослідженню поняття діалогу, його видів та специфіки їх перекладу з іноземної на рідну мову на прикладі творів Трумена Капоте. Діалогізація, яку цілеспрямовано використовує автор, і передача її при перекладі – одна з актуальних проблем сучасного перекладознавства. Аналіз діалогічних одиниць допомагає розширити можливості інтерпретації й перекладу поетичних творів. Висновки інтерпретатора-перекладача відтворюють моральний, психологічний і культурний аспекти розуміння тексту, що являє собою висловлення думки того чи іншого письменника, який, перетворюючи реальність шляхом своєї фантазії, створює свою точку зору буття людини. Діалогічна комунікація, будучи основною формою мовної поведінки людини в природному спілкуванні, знаходить відображення в художній літературі як форма авторсько-читацького й персонажного спілкування [4, с. 14]. У художньому творі діалог має двоїтий характер. З одного боку, діалогічна мова передбачає «оброблення» її автором, а з іншого – ця мова необхідно заснована на живій розмовній мові [3, с. 64].

Актуальність дослідження визначається новизною розгляду структури, семантики й функцій діалогічної мови в текстах художніх творів сучасного американського письменника Трумена Капоте.

У статті здійснено спробу цілісного дослідження діалогізації на прикладі творів Трумена Капоте, а також її перекладу зі збереженням стилістичного забарвлення.

Основи теорії діалогу у вітчизняному мовознавстві було закладено в працях Л. В. Щерби, В. В. Виноградова, М. М. Бахтіна, Л. П. Якубинського. Саме робота Л. П. Якубинського дала поштовх до вивчення діалогу в різних його аспектах. Таке вивчення проводилося багатьма лінгвістами, наприклад: О. С. Ахмановою, Н. Ю. Шведовою, В. А. Кухаренко, З. Ф. Гавриловою, Е. А. Земською, І. Б. Борисовою, К. Кожевніковою, Г. Хельбігом, Е. Різель. Діалог художніх творів з різних сторін аналізується також у працях Г. О. Вінокура та М. К. Милих.

У статті здійснено спробу комплексного аналізу діалогізації в сучасних літературних творах, а також переклад деяких їх частин, що й зумовлює *наукову новизну* цієї статті. З середини 20-х років ХХ століття в англійській літературі відбувається все більш активна діалогізація прози. Діалог нерідко складає половину й більше всього обсягу твору. При цьому постійно проявляється тенденція до скрупульозного збереження особливостей усного мовлення. Уся діалогічна частина твору, таким чином, набуває яскраво вираженого розмовного колориту. При високій питомій вазі діалогу це надає всьому твору тон невимушеності, неофіційності, доступності оповіді [2, с. 168]. Дуже важливим стає обрання автора, який у своїй творчості надає перевагу саме діалогу перед іншими стилістичними прийомами. Так, у творах Трумена Капоте діалоги відігравали неабияке значення, саме діалогічні одиниці стали основними засобами передачі світобачення автора та його індивідуального стилю.

Дослідження ролі діалогів у творах Т. Капоте здійснено вперше, тому особливо цікавим є дослідження впливу використаних автором діалогів в оригіналі та проведення аналізу їх відтворення в перекладах, виконаних українською та російською мовами зі збереженням стилістичного забарвлення.

Мета цієї статті полягає в проведенні аналізу ролі діалогу при формуванні індивідуального стилю Т. Капоте та виявлення специфіки передачі його при перекладі.

Важливе місце в дослідженні приділяється ролі діалогу в художньому творі. Крім того, у статті розглянуто відмінності діалогу й монологу. Здійснено аналіз передачі діалогічних одиниць при перекладі творів з англійської мови українською та російською мовами на матеріалі творів американського письменника Трумена Капоте «Сніданок у Тіффані» та «Інші голоси, інші кімнати».

Вивчення діалогів являє собою актуальний напрямок досліджень у сучасній лінгвістиці, у рамках якого проводяться пошуки, різні за методикою, цілями й завданнями.

О. С. Ахманова розуміє під діалогом «одну з форм мовлення, при якій кожен вислів прямо адресується співрозмовнику й виявляється обмеженим безпосередньою тематикою розмови. Діалог характеризується відносною стислістю окремих висловлювань та окремою простотою їх синтаксичної побудови» [1, с. 132].

Було з'ясовано, що те, що персонаж заявляє від свого імені, є його самохарактеристикою. Незалежно від смислового змісту репліки, вона багатоаспектно характеризує мовця, виявляючи його освіченість, загальну культуру, соціальний статус, професійну належність та інші особливості. Усі репліки одного персонажа складають його *мовленнєву партію*.

Головна функція діалогу полягає у **відображенні безпосереднього спілкування людей**, що населяють художній світ, – персонажів. Саме тому при перекладі діалогів дуже важливим завданням для перекладача є передача того ідейно-емоційного навантаження, яке задумав автор тексту.

При виконанні перекладу художнього тексту перекладачеві необхідно вирішити два завдання: перш за все, **правильно визначити комунікативну інтенцію автора і**, відповідно до цього, **вибрати перекладацьку стратегію**, здатну зберегти комунікативний ефект первинного тексту.

Переклад діалогу схожий на *акторську майстерність*. Перекладач повинен зіграти обох авторів діалогу, застосувавши на ділі їх інтонації і відтінки голосу. Бажано ще, щоб кожен зі співрозмовників був виразний і пізнаваний. Головне в перекладі діалогу – це органічність.

На особливу увагу заслуговують твори американського письменника Трумена Капоте. Саме ці твори привернули нашу увагу, бо вони наповнені живою та емоційною мовою діалогу.

Якщо спробувати стисло, в кількох словах, окреслити теми, які найбільше привертати увагу письменника в белетристиці, то це: *люди, не вбудовані в суспільство, і пошуки кохання*.

І саме романи «Сніданок у Тіффані» та «Інші голоси, інші кімнати» стали матеріалом нашого аналізу діалогічної мови. Шляхом досліджень зроблено суцільну вибірку елементів і за підрахунками кількості діалогів, де мовні партії представлені в такому процентному співвідношенні:

«Сніданок у Тіффані» – 24%; «Інші голоси, інші кімнати» – 21%.

Щоб зрозуміти механізм перекладу діалогів у творах Трумена Капоте, ми розглянемо їх на трьох рівнях: фонографічному, лексичному та синтаксичному.

Розглядаючи ці твори з точки зору **фонографічного рівня**, можна визначити, що автор вдало використовує *графони* у своєму оповіданні для передачі порушень орфоепічної норми. Графон можна високо оцінити як *засіб висунення*, що діє на фонетичному рівні, сприяє створенню додаткової інформації ємності, зображальної глибини твору та сили естетичного впливу на читача. Яскраве відображення графони мають у таких прикладах:

«*I'll getcha, Idabel! I'll getcha sure as shooting; you just wait!*» («Other voices, other rooms») [6, с. 9].

«*Ох і доберуся я до тебе, Айдабело! Ще й як доберуся, ну постривай!*» (Переклад наш).

«Who can tell me w-w-where is the j-j-john?»

«That won't be necessary. She's been here before» («Breakfast at Tiffany's») [5, с.16].
«Хто мені може підказати, д-д-де тут вби-вбиральня?»

«У цьому немає необхідності. Вона вже тут бувала» (Переклад наш).

Лексичний рівень є наступним за складністю рівнем мовної ієрархії, а у творах Т. Капоте він дуже майстерно зображений усіма групами стилістично забарвленої лексики як стандартного, так і зниженого характеру. Серед останніх слід виділити дві групи: **вulgаризми** і **сленг**.

У наш час мовленнєві табу зникли взагалі. Суспільство вседозволеності, так зване «*Permissive society*», дозволяє всім словам, незалежно від їх морально-етичного рангу, з'являтися в усіх видах усного та писемного мовлення, перш за все, природно, у художньому діалозі.

Особливу складність становить переклад сленгу, який не має аналогів українською мовою тому, що він постійно змінюється, тому його прийнято перекладати схожим за змістом словосполученням. Вибирати значення слід виходячи зі змісту. При перекладі сленгу й вулгаризмів перекладач змушений використовувати півтони. При перекладі українською мовою ми намагаємося уникати надто різких фраз і надмірної грубості. Наприклад:

"This is a dump. This is unbelievable. "Ось гадючник. Неймовірно! Дитинка

But the kid don't know how to live even when she's got the dough"... не вміє жити, навіть коли в неї є гроші. Так що, ви вважаєте, вона –

"So," he said, "what do you think: того чи еного?"

is she or ain't she?" – спитав він.

"Ain't she what?" "Що ні?"

"A phony." "Дурисвіт?"

"I wouldn't have thought so." "Я б так не сказав."

"You're wrong. She is a phony." "І даремно. Вона насправді дурисвіт."

But on the other hand you're right. Але, з іншого боку, ви маєте рацію.

She isn't a phony because she's a real phony. She believes all this crap she believes. You can't talk her out of it." Вона не прикидається, тому що вона чесно прикидається. І вона вірить у всю цю дурню, що навігадувала собі. Її не переконати."

(«Breakfast at Tiffany's») [5, с. 10] (Переклад наш)

«*Git, John Brown,*» urged Jesus Fever, gently slapping the reins against a tan mule's back. «Lift them feet, John Brown, lift them feet...» («Other voices, other rooms») [6, с. 13].

«*Мерзотник, Джон Браун,*» – підганяв Джизус Фівер рижого мула, поляскуючи віжками по спині. «*Рухай копитом, Джон Браун, рухай копитом...*» (Переклад наш).

З цього можна зробити висновок, що лексика творів Трумена Капоте вседозволена й просторічна, що надає діалогам характеру природності та достовірності й викликає в читача реакцію довіри та проникнення у світ героїв творів.

Без уваги не може залишитися й **синтаксичний рівень**. Відомо, що головною синтаксичною одиницею є речення. За довжиною всі речення зазвичай поділяються на: короткі, середні, довгі та наддовгі. У діалогах творів Трумена Капоте мають місце переважно середні та короткі речення. *Короткі речення в його творах несуть високу акцентну, інтонаційну та смислову концентрацію*. Нерідко автор звертається до еліпсу для додання висловленню динамічності, інтонації живої мови, художньої виразності.

Скорочення реплік надає нам відчуття живої мови, посилює динамічність фрази, напруженість зміни дії, підкреслює лаконізм та розмовні інтонації.

Також слід зауважити, що **ключовим словом** новели «Сніданок у Тіффані» є слово *«rat»* з найменуванням щура, гидкої тварини, що стає позначенням усього мерзотного, низькопробного, негідного, виступає основою розгорнутого словотворчого гнізда: *«rattiness»*, *«non-rat»*, *«rat-galore»*. Це ключове слово допомагає розкрити ідеї твору завдяки морфемному повтору та створенню оказіоналізмів.

Протилежністю щура є кіт, образ якого уособлює Холлі Голайтли. Ми припускаємо, що сама Холлі виступає в романі в ролі того чистого, доброго й пухнастого створіння, яке бореться з цими шкідниками. Вона намагається їм протистояти. Нехай наївно, безпосередньо й нерозумно. Вчинки її обґрунтовані не чистим розрахунком і цинізмом, а слабкістю й сумнівами. А її безіменний кіт – це її одностудець, і він єдиний, кому вона може довіряти в цьому брудному, брехливому світі.

Отже, беручи до уваги той факт, що діалог відіграє велику роль у творчості Т. Капоте, проведений аналіз діалогічних одиниць під час виконання перекладів творів «Сніданок у Тіффані» та «Інші голоси, інші кімнати» став своєрідним пошуком змісту у творах автора. При виконанні перекладів діалогів Т. Капоте ми намагалися якомога точніше передати задум автора та зміст, відтворити інтонаційне навантаження у вигляді ремарок. Збереження комунікативного ефекту первинного тексту і є *головним завданням перекладача при виконанні перекладів діалогічного мовлення*.

Література

1. Ахманова О. С. Словарь лингвистических терминов / О. С. Ахманова. – М. : Сов. энцикл., 1966. – 608 с. **2. Кухаренко В. А.** Інтерпретація тексту / В. А. Кухаренко. – Вінниця : Нова книга, 2004. – 261 с. **3. Мендыбаева Р. К.** Лингвостилистические особенности эллипсиса и его функционирование в стиле языка художественной литературы : дис. ... канд. филол. наук : 10.02.04 / Мендыбаева Раушан Кукаевна. – М., 1976. – 137 с. **4. Якубинский Л. П.** О диалогической речи / Л. П. Якубинский // Русская речь. – Вып. 1. – Петроград, 1923. – С. 117 – 133. **5. Capote T.** Breakfast at Tiffany's, 1958. **6. Capote T.** Other voices, other rooms, 1948.

Цю статтю присвячено дослідженню поняття діалогу, його видів та специфіки їх перекладу з іноземної рідною мовою на прикладі творів Трумена Капоте. Діалогізація, яку цілеспрямовано використовує автор, і передача її при перекладі – одна з актуальних проблем сучасного перекладознавства.

Ключові слова: перекладознавство, діалог, діалогізація, репліка, художній твір, комунікація.

Данная статья посвящена исследованию понятия диалога, его видов и специфики их перевода с иностранного на родной язык на примерах произведений Трумена Капоте. Диалогизация, которую целенаправленно использует автор, и передача ее при переводе – одна из актуальных проблем современного переводоведения.

Ключевые слова: переводоведение, диалог, диалогизация, реплика, художественное произведение, коммуникация.

This article is devoted to the research of the dialog concept, its kinds and specifics of their translating from a foreign into the mother tongue on the examples of Trumena Kapote works. Dialogization, which is purposefully used by the author, and transmission of it while translation, is one of issues of the modern translation studies.

Keywords: translation studies, dialog, dialogization, remark, artistic work, communication.

Стаття надійшла до редакції 15.11.2013 р.

Прийнято до друку 23.11.2013 р.

Рецензент – д.філол.н., проф. Зайцева І. П.

О. Н. Кушнир

ЛЕКСИКОГРАФИЧЕСКИЕ ИСТОЧНИКИ ЛИНГВОКОНЦЕПТОЛОГИИ

Исходный материал лингвоконцептологического исследования – либо система языка, прежде всего лексическая, упорядочиваемая на основе принципов идеографической лексикологии и лексикографии (тезаурусостроения), либо некоторые совокупности тематически (концептологически, «идейно-тематически») связанных текстов.

Конструирование любого словаря включает три основных этапа: создание словника (набора заголовочных единиц), накопление материала для правой части («тела») словарных статей, структурирование полученного материала. Очевидная эвристическая роль этой «прописной истины» лексикографии для лингвоконцептологии в том, что требуется получить – по возможности на основе ясных процедур лингвистического анализа – сколько-нибудь полный перечень концептов русской культуры.

Возможность и необходимость создания словарей лингвокультурных концептов стала очевидной с появлением Словаря Ю. С. Степанова, первое издание которого вышло в 1997 г. При всех многочисленных достоинствах, этот словарь строится по преимуществу на этимологической и исторической основе, а совокупность заголовочных единиц (концептов, констант) трудно считать системно упорядоченной. К примеру, представлена *вера* – но нет *атеизма*, есть *любовь* – нет *ненависти*, есть *правда* – нет *лжи*. Это замечание – ни в коем случае не упрек автору выдающегося научного труда, который практически сразу оказался в числе «классики лингвистической мысли». Нельзя не согласиться с Ю. С. Степановым, что количество базовых концептов культуры невелико, «...а между тем сама духовная культура всякого общества состоит в значительной степени в операциях с этими концептами» [1, с. 5]. Но речь идет о количестве именно базовых концептов; исходная же задача лингвоконцептологии – получить их относительно полный перечень, по возможности систематизированный.

Отчетливо понимая эту проблему, Г. Г. Слышкин называет основные лакуны в концептографии русской культуры: «1) отсутствие концептуария, направленного на моделирование современной национальной концептосферы, т. е. ориентированного на представление концептов в синхронии, а не в диахронии; 2) неразработанность системной фиксации концептов, функционирующих в повседневной коммуникации (как институциональной, так и персональной), а не только в литературно-публицистическом общении; 3) неопределенность оснований и неразработанность методик для выделения наиболее актуальных для данной культуры концептов, а также для определения иерархических и прочих связей внутри национальной концептосферы; 4) отсутствие концептуария, составленного на основе всего многообразия речезыковых апелляций к концептам, а не только при помощи номинантов-существительных» [2, с. 27].

Концептосфера живого языка постоянно эволюционирует: неизменны только мертвые языки. Из этого следует, что синхроническая концептография неизбежно оказывается динамической – не «срезом», а «вырезом» актуального состояния.

Понятие «концептография» отражает очевидную реальность взаимосвязи лингвистики и лексикографии: с одной стороны, никакое лингвистическое исследование не обходится без обращения к словарям, с другой – результаты практически любого исследования могут быть представлены в словарной форме.

Поскольку любой словарь современного языка представляет собой именно

синхронный «вырез», он оказывается потенциальным источником лингвоконцептологии. Однако на разных этапах лингвоконцептологического исследования необходимы словари различных типов.

Лингвокультурологический концептуарий, понимаемый как перечень основных концептов, вербализуемых средствами естественного языка, неизбежно соотносится с «ядром», глубинным уровнем лексикона – с тем, что В. В. Виноградов называл «основным словарным фондом», который «дает языку базу для образования новых слов, то есть является главной устойчивой материальной и структурной основой обогащения и развития словарного состава языка» [3, с. 47 – 48].

Конкретные исследовательские процедуры, ведущие к определению состава «основного словарного фонда», а следовательно, к набору языковых единиц, связанных с основными лингвокультурными концептами, могут строиться на основе материалов ономаσιологических словарей, прежде всего словарей антонимов и синонимов.

Как известно, в основе архетипической модели мира лежит система бинарных оппозиций, набор которых, по мнению Т. В. Цивьян, «включает в себя 10 – 20 пар противопоставленных друг другу признаков, имеющих соответственно положительное и отрицательное значения» [4, с. 5]. В частности, это базовые пространственные оппозиции *верх – низ, правый – левый, близкий – далекий*, развивающийся в *небо – земля, консервативный – прогрессивный, свой – чужой*; временные оппозиции, также связанные с различными вариантами дальнейшей метафорической развертки (*день – ночь, зима – лето*); цветовые (*белый – черный*); социальные (*старший – младший*) и др.

Архетипические структуры относятся к более глубоким слоям сознания, чем концептуальные, – скорее к бессознательному, чем к осознаваемому. Концепты, в отличие от архетипов, вполне осознаются и могут быть по-своему вербализованы любым носителем языка. На этом основываются и это подтверждают, в частности, многочисленные психодиагностические исследования и тесты. К примеру, факторный анализ личностных качеств в психодиагностике выявляет 12 – 15 основных поддающихся измерению оппозитивных личностных качеств, каждое из которых, помимо именованного на естественном языке, получает и специально-психологическое терминологическое именование, ср.: *сердечность (аффектоимия) – отчужденность (сизотимия), беспечность (сургенсия) – озабоченность (десургенсия) – смелость (пармия) – робость (тректия)* и т. д. [5, с. 158]. В личностных опросниках используется еще большее количество (обычно до пятидесяти) значимых оппозиций (ср.: *искренний, честный, понимающий, умный, непредубежденный, тактичный, ответственный, честолюбивый* и т. д.) [6, с. 104 – 105].

Словари антонимов включают несколько тысяч антонимических пар (см., напр. [7]), которые сводятся лишь к десяткам синонимико-антонимических парадигм и словообразовательно-антонимических гнезд. Каждая из таких лексических группировок может рассматриваться как репрезентант лингвокультурного концепта. Словари синонимов менее показательны, хотя доминанты синонимического ряда как семантически элементарные заголовочные единицы группы однородных по значению слов, также могут рассматриваться как вербализации лингвокультурных концептов.

Еще одним важным лексикографическим источником для лингвоконцептографии являются тезаурусы как словари семантических полей. В свое время Ю. Н. Караулов выполнил огромную работу по определению перечня дескрипторов, составляющих «потенциальное ядро» русской языковой картины мира, которое, по его данным тех лет, включает 464 единицы: *болезнь, время, война, возраст, ходить, звать, расти, неделя, спорт, главный* и т. д. [8] (в Русском семантическом словаре, созданном под руководством Ю. Н. Караулова несколько позже, – 1600 дескрипторных статей [9]).

Сходные функции презентации русской языковой картины мира выполняет и Русский ассоциативный словарь, который, по характеристике авторов, «есть не что

иное, как модель знаковой языковой системы, указывающей на образы сознания коммуникантов – образы, достаточные для взаимопонимания» [10, с. 7]. К группе таких словарей следует отнести и разнообразные энциклопедические издания, аккумулирующие коллективный опыт и лексикографов, и специалистов, работающих в других областях, который связан с выявлением наиболее существенных феноменов культуры. Практически каждое из таких изданий вполне заслуживает специального лингвоконцептологического исследования.

Будучи ценными источниками для определения состава русского концептуария, данные словари едва ли могут напрямую использовать в целях выявления закономерностей эволюции русской концептосферы. Такую задачу решают неографические словари и «словарь языковых изменений». Так, весь лексикографический материал Толкового словаря русского языка конца XX века распределен авторами на пять групп, каждой из которых соответствует специфический аспект синхронной динамики, а именно: 1) новое слово (значение); 2) относительно новое слово (значение); 3) актуализация слова (значения); 4) возвращение слова в актив из пассивного запаса; 5) уход слова в пассивный запас [11, с. 32].

Лингвоконцептологическое осмысление этой лексикографической систематизации связано с представлением о том, что в России «на исторических гранях... действуют хаотические процессы, объединяемые общим для них релятивным механизмом культуры – «смутой»» [12, с. 585]. Языковые приметы «смуты» бросаются в глаза с первых страниц Словаря: уходят в пассив ставшие одиозными на исходе 80-х гг. XX в. слова *административно-директивный* и *административно-командный*, а вместе с ними и соответствующие явления; тут же возвращаются в актив *банкрот* и *банкротство*, *бастовать* и *бастующие*, *безработица* и *безработный*, актуализируется целое словообразовательное гнездо *блатной*, *блатарь*, *блатарка*, *блатняга*, *блатяга*, что оказывается очевидным лексическим свидетельством явной криминализации не только общества, но и менталитета, хотя и не в ядерной его основе; возвращается в актив гнездо *анархизм*, *анархист*, *анархистский*, *анархический* – явно в связи с уходом в пассив гнезда *коллективизм*, *коллективист*, *коллективистский* и т. д.

Однако есть по крайней мере одна очевидная особенность динамической синхронии в лексике, которая явно отражает силу, активно противостоящую «смуте» и распаду. Случаи десакрализации единичны (например, гнездо *апокалипсис*, *апокалипсический*, *апокалиптический*), тогда как возвращение в актив церковно-религиозной лексики и ее ресакрализация носит массовый характер, ср.: *алтарь*, *аналой*, *антихрист*, *апокриф*, *архиерей*, *аскеза*, *блаженный*, *ближний* и т. д.

Лингвоконцептологическое явление, стоящее за этим лексикографически удостоверенным фактом, очевидно: возвращение сакральных концептов как вершинных, структурообразующих начал культуры. *Святость*, *Небо*, *Душа*, *Грех*, *Молитва* возвращаются, но едва ли суждена долгая жизнь концептам типа *Крутой*. Религиозная составляющая русской концептосферы возрождается, а с ней исконные идеалы, которые «неизбежно коренятся в религиозной сфере человеческого сознания, ибо именно религия претендует на то, что хранит в себе абсолютную Истину, именно религия отвечает на вопросы о добре и зле, о добродетелях и пороках, о смысле жизни человека» [13, с. 446].

Литература

1. Степанов Ю. С. Константы: Словарь русской культуры / Ю. С. Степанов. – Изд. 2-е. – М.: Академический Проект, 2001. – 990 с. **2. Слышкин Г. Г.** К проблеме составления лингвокультурологического концептуария / Г. Г. Слышкин // Языковая личность: проблемы когниции и коммуникации: сб. науч. тр. – Волгоград: Колледж, 2001. – С. 27–31. **3. Виноградов В. В.** Об основном словарном фонде и его словообразующей роли в истории языка // Виноградов В. В. Избранные труды:

Лексикология и лексикография / В. В. Виноградов. – М. : Наука, 1977. – С. 47 – 68.

4. Цивьян Т. В. Лингвистические основы балканской модели мира / Т. В. Цивьян. – М. : Наука, 1990. – 208 с.

5. Бурлачук Л. Ф. Словарь-справочник по психологической диагностике / Л. Ф. Бурлачук, С. М. Морозов. – Киев : Наук. думка, 1989. – 200 с.

6. Смит Г. К. Тренинг прогнозирования поведения: Тренинг сенситивности / Г. К. Смит. – СПб. : Речь, 2001. – 256 с.

7. Ср.: Львов М. Р. Словарь антонимов русского языка: Более 2000 антонимических пар / М. Р. Львов. – М. : Рус. яз., 1984. – 381 с.

8. Караулов Ю. Н. Общая и русская идеография / Ю. Н. Караулов. – М. : Наука, 1976. – 354 с.

9. Русский семантический словарь: Опыт автоматизированного построения тезауруса: от понятия к слову / Ю. Н. Караулов, В. И. Молчанов, В. А. Афанасьев, Н. В. Михалев ; отв. ред. С. Г. Бархударов. – М. : Наука, 2003. – 566 с.

10. Русский ассоциативный словарь : в 2 т. Т. 1 : От стимула к реакции: Ок. 7000 стимулов / Ю. Н. Караулов, Г. А. Черкасова, Н. В. Уфимцева и др. – М. : ООО «Издательство Астрель» ; ООО «Издательство АСТ», 2002. – 784 с.

11. Толковый словарь русского языка конца XX века: Языковые изменения / под ред. Г. Н. Скляревской. – СПб. : Фолио-Пресс, 1998. – 702 с.

12. Кондаков И. В. Культурология: История культуры России : курс лекций / И. В. Кондаков. – М. : ИКФ Омега-Л, Высш. шк., 2003. – 615 с.

13. Митрополит Иоанн (Сычев). Русская симфония: Очерки русской историософии / Митрополит Иоанн (Сычев). – СПб. : Царское Дело, 2009. – 496 с.

У статті розглянуто проблеми джерел концептографії російської культури. Проведено оглядовий аналіз словників російської мови різного типу з точки зору завдань лінгвоконцептографії. Визначені основні напрями в динаміці російської концептосфери на межі XX – XXI ст.

Ключові слова: лексикографія, лінгвоконцептологія, концептографія, концептуарій, динамічна синхронія.

В статье рассматриваются проблемы источников концептографии русской культуры. Проведен обзорный анализ словарей русского языка различного типа с точки зрения задач лингвоконцептографии. Обозначены основные направления в динамике русской концептосферы на рубеже XX – XXI вв.

Ключевые слова: лексикография, лингвоконцептология, концептография, концептуарий, динамическая синхрония.

The article is concerned with sources problems of Russian culture conceptography. Analysis review of variorum types Russian-language dictionaries in the context of linguoconceptography objects is carried-out. Principal directions in Russian sphere of concepts dynamics at the turn of the XX – XXI century are denoted.

Keywords: lexicography, linguoconceptology, conceptography, concepturium, dynamic synchrony.

Стаття надійшла до редакції 31.10.2013 р.

Прийнято до друку 23.11.2013 р.

Рецензент – д.філол.н., проф. Петренко О. Д.

Т. М. Левченко

НОВІ ВИЯВИ ТРАНСФОРМОВАНИХ ФРАЗЕОЛОГІЧНИХ ОДИНИЦЬ У МОВІ СУЧАСНОЇ УКРАЇНСЬКОЇ ПРЕСИ

Сучасна українська літературна мова має багатий і різноманітний арсенал прийомів, типів і засобів, який постійно розвивається й збагачується, що зумовлене не лише внутрішніми законами її розвитку, але й впливом позамовних чинників. Одним з найважливіших стилетвірних засобів, який тісно пов'язаний зі змістом висловлення, жанром мовлення, його спрямуванням й адресованістю, є трансформація. Особливо чутливим до позамовних впливів є публіцистичний стиль, спрямований на висвітлення політичних, економічних, культурних проблем суспільного життя. Стилістичні вподобання носіїв мови найповніше віддзеркалює мова засобів масової інформації, зокрема періодики.

Особливості функціонування трансформованих стійких словосполук, перетворень (видозмін) фразеологічних одиниць взагалі і в мові української преси зокрема, досліджували в наукових працях В. Бондренко, Л. Івашко, В. Жуков, Н. Кочукова, А. Кунін, Ю. Левін, В. Мокієнко, А. Назарян, Г. Пермяков, А. Пономаренко, Т. Свердан, О. Сербенська, В. Чабаненко, Н. Щербань та ін. [1 – 14].

Мета статті полягає в з'ясуванні структурно-семантичних типів трансформованих фразеологічних одиниць у мові сучасної української преси.

Однією з частотних трансформацій фразеологічних одиниць є зміна їх семантичних значень. Матеріали нашого дослідження підтверджують спостереження багатьох лінгвістів, зокрема В. Бондаренка, який констатував, що «однопланове семантичне варіювання ... фразеологізмів у мовленні пов'язане з їх вживанням у загальному і частковому значенні» [1, с. 15].

Семантичні трансформації відбуваються на рівні семантичного варіанта фразеологічних одиниць без зміни їх структури. Такі трансформації пов'язані з актуалізацією внутрішньої форми, буквалізацією, тобто реалізацією етимологічного значення, інколи каламбурним зіставленням прямого й переносного значення, що досягається засобами обігрування внутрішньої форми, реалізуючи пряме й переносне значення та зберігаючи їх подвійний план.

Трансформи цього типу, як правило, обмежуються у своєму вживанні певними контекстами й пов'язані з конкретною ситуацією. Серед семантичних трансформацій фразеологічних одиниць можна виділити:

а) часткову буквалізацію. У випадку часткової буквалізації в прямому значенні вживаються окремі фрагменти фразеологічних одиниць, напр.: *Чим би дитя не тішилося...* (заг.) («Україна молода», 28.07.2010);

б) повну буквалізацію. Під час повної буквалізації в прямому значенні вживаються всі компоненти фразеологічних одиниць, напр.: *Обіцянки заради красного слівця* (заг.) («Голос України», 25.09.2010); *Де дбають, там і мають* («Київська правда», 20.07.2010); *Найшла коса на камінь* (заг.) («Голос України», 14.09.2010); *У хату халепа – відкривай щелепи* (заг.) («Дзеркало тижня», 22 – 28.05.2010), *Тиха вода греблю рве* (заг.) («Україна молода», 28.07.2010).

Крім буквалізації, у низці трансформів можна відзначити зміни комунікативного типу висловлювання, напр.: *Доки не намучишся, доти не научишся?* (заг.) («Голос України», 22.07.2010). Зміна комунікативного типу висловлювання може супроводжувати повну або часткову буквалізацію, напр.: *Комар носа не підточить?* (заг.) («Україна молода», 6.06.2010), *Своя сорочка ближче до тіла?* (заг.) («Україна молода» 8.07.2010).

Аналізований тип варіювання В. Бондаренко відносить до граматичного й називає синтаксичним варіюванням за метою висловлювання [1, с. 28]. У наших прикладах не простежується трансформація з точки зору традиційного формального синтаксису, а змінюються лише комунікативні типи висловлювань та комунікативна спрямованість, що належить до функціонально-семантичної категорії, тому ми відносимо такі трансформи до семантичного типу. Найчастіше можна спостерігати перехід ствердження в питання, що не супроводжується навіть зміною порядку компонентів або уведенням до складу висловлювання питальних часток і слів, напр.: *Доки не намучишся, доти не научишся?* (заг.) («Голос України» 6.06.2010), *Тихіше їдеш – далі будеш?* (заг.) («Україна молода» 3.02.2010).

У структурних трансформаціях зміни стосуються виключно форми фразеологічних одиниць, їх компонентного складу й не стосуються семантики. Структурна організація аналізованих одиниць може зазнавати істотних змін унаслідок творчого переосмислення автором публікації. Індивідуально-авторські, нестандартні структурні трансформації фразеологічних одиниць необхідно відрізняти від явища варіантності й факультативності. Проблема варіантності успішно вирішується дослідниками фразеології.

Дослідники фразеології О. Кунін, В. Мокієнко, Л. Івашко вважають, що варіанти стійких словосполук – це їх різновиди, тотожні за значенням і подібні за образністю, які розрізняються словоформами й окремими лексемами, а також зберігають відносну стабільність синтаксичної структури [3; 6; 8]. Інші дослідники виокремлюють такі ознаки варіантів стійких словосполучень: єдиний образ, який походить з канонічного джерела, загальне денотативне значення, збіг кількості значень, збіг (частковий або повний) лексичного складу, а також неспівпадіння граматичної структури й навпаки [2, с. 242].

Типи варіантів фразеологічних одиниць, які представив В. Жуков, розрізняються так: лексичний, формально-словотворчий, лексико-граматичний і структурні варіанти приказок [4]. Наприклад, до лексичних варіантів учений відносить такі лексичні одиниці, у яких видозміна лексеми відбувається в межах однієї синтаксичної конструкції й не вносить будь-яких смислових відтінків у зміст приказки, напр.: *Як Філіп з конопель* (заг.) («Україна молода», 31.05.2009) і пор.: *Вискочив як Пилип з конопель; Один в полі не солдат* (заг.) («Україна молода», 18.07.2010) і пор.: *Один в полі не воїн*.

Одиниці з формально-граматичними й словотворчими видозмінами, які відбуваються у межах однієї синтаксичної конструкції і не впливають на зміст приказки В. Жуков називає формальними або словотворчими варіантами [3], напр.: *Вовків боятися – в ліс не ходити* (заг.) («Україна молода», 28.07.2009) і *Вовка боятися в ліс не ходити*. Формальний варіант стійких словосполук змінюється за рахунок зміни категорії числа *вовків – вовка*. Одночасна видозміна синтаксичної конструкції й лексичного складу, що не вносить смислових відтінків у зміст приказки, на думку багатьох лінгвістів, є наслідком утворення лексико-граматичних варіантів трансформованих паремій, напр.: *Силою не бути милою* (заг.) («Голос України», 8.07.2009) і пор.: *Насильно милити не будеш* (канонічна форма).

На особливу увагу заслуговує лексичне варіювання всього корпусу стійких словосполук. Так, В. Бондаренко виділяє такі типи лексичного варіювання стійких словосполук, загального для узуального й оказіонального перетворення приказок: синонімічний, тематичний, метонімічний, евфемістичний, антонімічний, паронімічний [1, с. 21].

В. Жуков розмежує варіантність та індивідуальні трансформації фразеологічних одиниць, вважаючи важливим критерієм семантичне співвідношення компонентів-корелятивів при лексичному варіюванні [4]. Авторськими трансформаціями, на думку деяких дослідників, можна вважати заміну одного компонента іншим, не

синонімічним; заміну кількох слів у складі приказок іншими словами вільного вживання; а також вільне переставляння частин приказки. Відповідно до цього твердження не можна віднести до індивідуальних трансформацій такі приклади:

– заміни одного слова іншим, синонімічним йому, напр.: *Не кажи гоп, поки не перестрибнеш (перескочиш), Всякому (кожному) овочу свій час;*

– заміна одного займенника іншим, напр.: *Не мій (твій, ваш, наш) віз, не мені (тобі, вам, нам) його везти;*

– зміна словоформ, які не суперечать нормам сучасної української літературної мови, або якщо заміна одних форм іншими не вносить змін у смислове наповнення приказок і прислів'їв, напр.: *Каші (кашу) маслом не зіпсуєш;*

– вставні слова й словосполучення, які вставлені між словами приказки або прислів'я, напр.: *Активніше, колеги, шукайте вітру в полі* і пор.: *Шукай вітру в полі;*

– зміна порядку слів у складі приказки, яка не вносить помітних смислових змін, напр.: *І на нашій вулиці буде свято* і *Буде і на нашій вулиці свято;*

– еліптичне опущення або експресивне скорочення частини приказки або прислів'я, зберігаючи загальноприйняте смислового значення, напр.: *Говорили, балакали...* і пор.: *Говорили, балакали, сіли й заплакали; Щоб вовки були ситі* і пор.: *Щоб вовки були ситі і вівці цілі; Голод не тітка* і пор.: *Голод не тітка, пирога не підсуне.*

Заміна одного компонента іншим, не синонімічним, напр.: *Тримай хист пістолетом* (заг.) («Україна молода», 24.02.2010), пор.: *Тримай хвіст пістолетом; Не було б щастя, так епідемія допомогла* (заг.) («Дзеркало тижня», 22-28.05.2010), пор.: *Не було б щастя, так нещастя допомогло.* Структурна зміна компонентів, напр.: *Куй залізо, поки гаряче* (заг.) («Молодь України», 16.09.2009) і пор.: *Куй залізо, поки не пізно.*

Фразеологізм *Правда очі коле*, трансформуючись у словосполуку *Правда очі виїдає* (заг.) («Україна молода», 23.02.2009), не впливає на семантику, а вносить новий асоціативний відтінок в образне наповнення стійкої словосполуки (правда – кислота, яка видає очі). Тематичний зміст трансформованого фразеологізму залишається незмінним: людині неприємно слухати гірку правду, яка стосується її характеру, вчинків, поведінки. Аналогічно: *На реформаторі шапка горить* («Україна молода», 17.06.2009) і пор.: *На злодій шапка горить.* Часто відбувається заміна кількох компонентів у складі стійкої словосполуки іншими словами, не синонімічними тим, які функціонують у фразеологізмі-джерелі: *І вовки задоволені і вівці раді (ситі, цілі, задоволені, раді).*

Уведення до складу фразеологічної одиниці одного компонента найчастіше конкретизує значення, яке завжди прив'язане до певної сфери: суспільно-політичної, виробничої, побутової. Трансформи цього типу відтворюються з метою використання стандартного виразу у конкретній ситуації і обмеження у вживанні певним контекстом. Уведення у склад фразеологічної одиниці одного компонента, напр.: *Одна розумна голова добре, а дві краще* («Україна молода», 15.04.2009) – *Одна голова добре, а дві краще; Друг пізнається у смачній їді* («Україна молода», 12.08.2008) – *Друг пізнається в біді; Кашу ніяким маслом не зіпсуєш* («Молодь України», 22.07.2009) – *Кашу маслом не зіпсуєш.*

Скорочення компонентного складу стійких словосполучень є одним з продуктивних способів творення нових експресивних виразів, особливо в газетному заголовку. Суть скорочення полягає в тому, що автор опускає один або кілька компонентів із канонічної форми для створення різноманітних стилістичних ефектів. На скорочення як прийом трансформації немає єдиного погляду. Лінгвісти використовують різні терміни «усічення», «редукція», «еліipsis», «скорочення компонентного складу», «імплікація». Як зазначає Н. Кочукова, редукція стійких сполучень слів відображає тенденцію до економії мовних засобів, що зумовило

утворення нових варіантів фразеологізмів [5]. У зв'язку з тим, що в структурі заголовка функціонування еліптичних конструкцій не можливе без максимального знання попередньої інформації, знайдено універсальну формулу – еліпсовані фразеологічні одиниці, які використовуються як заголовки. З точки зору мови такий підхід виправданий: еліпсис властивий фразеології, адже реципієнт, який знайомиться із заголовком, вираженим еліпсованою формою фразеологічної одиниці, відштовхується від канонічної форми, зміст якої можна інтерпретувати як необхідний максимально повний контекст. Виконуючи функцію заголовків газетних статей, еліптичні речення допомагають зацікавити читача, створюють ефект змістової невизначеності, яка зникає після прочитання статті. Вербалізований рематичний компонент виконує інформативну функцію щодо з'ясування змісту газетних матеріалів.

За нашими спостереженнями більшість трансформованих словосполук потребують додаткового контексту або тлумачення, оскільки втрачають узагальнюючий зміст, зв'язок явищ і відношень, причинно-наслідкові зв'язки, а значення трансформованого фразеологізму конкретизується, а в деяких випадках буквализується повністю або частково, напр.: *Краще синиця в руці...* (заг.) («Голос України», 18.09.2009); *Сім раз відміряли...* (заг.) («Молодь України», 10.02.2010). Скорочення компонентного складу фразеологічних одиниць у конструкціях заголовків різноманітні. Найчастіше опускається дієслівний компонент, оскільки в контекстах, де важливий не стільки процес дії, скільки її наявність, результат, дієслова перестають бути необхідними [5].

Під час скорочення одного компонента фразеологічної одиниці утворюються трансформи з новим прямим або переносним значенням. Пропущений компонент акцентує увагу реципієнта саме на місці пропуску, який обов'язково повинен бути заповненим. У заголовках статей часто вживаються фразеологізми з опущеним дієслівним компонентом. Зміст пропущеного компонента можна розуміти з тексту, тобто з його загального змісту. У таких випадках виникають трансформовані словосполучення з новим переносним або прямим значенням, іноді з відтінком заборони, поради, напр.: *Святе місце не буває* (заг.) («Молодь України», 24.08.2009). *В чужий монастир із своїм ходять* (заг.) («Голос України», 20.08.2010). Пропуск останнього компонента змінює інтонацію виразу, повністю змінює зміст приказки-джерела, напр.: *Говорили, балакали...* (заг.) («Молодь України», 7.09.2009); *Щоб вовки були ситі...* (заг.) («Україна Молода», 22.04.2009).

Контекстуально скорочуються фразеологічні одиниці найрізноманітнішої лексико-граматичної структури, найчастіше ті, у яких пропускається кінцевий компонент, адже саме він вважається зайвим і водночас його зміст не можна передбачити, напр.: *Зробив діло – гуляй* (заг.) («Тиждень», 18 – 24.04.2009). У низці трансформованих стійких словосполучень скорочення останнього компонента може сприяти виникненню протилежного, порівняно з етимомом, значення. Це явище найчастіше базується на багатозначності слів, що входять до складу фразеологічної одиниці. Скорочення компонентів сприяє вияву нових значень, не притаманних традиційній формі, таким чином підсилюючи емоційно-виражальні властивості трансформованих сполук, напр.: *Кому на Русі жити...* (заг.) («Україна молода», 9.08.2009). Лаконізм й експресивність згаданого типу трансформів сприяє широкому вживанню їх у ролі кінцевих компонентів тексту, які містять висновок чи натякають на продовження описуваних подій.

Скорочення кількох компонентів полягає в пропуску однієї частини (найчастіше другої). У цьому випадку використовується та частина, що з різних причин сприймається буквально. Наприклад, стійка словосполучка *На городі бузина, а в Києві дядько* у заголовку газетної статті реалізується в одній частині: *На городі бузина...* («Голос України», 26.09.2009) (про бузину як лікарський засіб). Таким чином, матеріально виражена частина, втративши свою фразеологічність, використана в

прямому значенні. Необхідність у реалізації другої частини канонічної форми в результаті руйнування образності зникла. Опущені компоненти фразеологічних одиниць є засобом стислого емоційного мовлення. Використання такого прийому в газетних текстах підвищує емоційне навантаження заголовка і є спеціальним прийомом впливу на читача.

Отже, аналізований матеріал підтверджує, що структурно-семантична трансформація фразеологічних одиниць є продуктивним способом мовної економії, оновлення й характерною ознакою мови сучасної української преси. Структурно-семантичні трансформації спричиняють зрушення в семантиці приказок, конкретизують і уточнюють семантику виразу, посилюють емоційно-експресивне забарвлення, оживлюють і загострюють читацьке сприйняття. Заголовкові конструкції з еліпсисом використовують у мові сучасної періодичної преси з метою синтаксичної експресії для виділення комунікативно значущих елементів повідомлення, які дозволяють інтонаційно розчленувати заголовок і протиставити одну частину іншій, таким чином, актуалізуючи їх. Аналіз заголовкових конструкцій з фразеологічним еліпсисом засвідчує тенденцію мови періодичної преси до компресії, стислості інформації. Таким чином, фразеологічний еліпсис як спосіб трансформації – складне лінгвістичне переосмислення, перероблення мовленнєвого матеріалу, оскільки еліпсис – багатофункціональна стилістична фігура, що слугує для активізації емотивних, логічних, комунікативних засобів сприйняття інформації.

Література

1. **Бондаренко В. Т.** Варьирование устойчивых фраз в русской речи : учеб. пособие по спецкурсу / В. Т. Бондаренко. – Тула : Изд-во ТГПИ, 1995. – 151 с.
2. **Назарян А. Г.** История развития французской фразеологии / А. Г. Назарян. – М. : Высш. шк., 1981. – 189 с.
3. **Ивашко Л. А.** Очерки русской диалектной фразеологии / Л. А. Ивашко. – Л. : ЛГУ, 1981. – 111 с.
4. **Жуков В. П.** К вопросу о многогранности фразеологизмов / В. П. Жуков // *Вопр. фразеологии.* – Ташкент, 1965. – С. 56 – 64.
5. **Кочукова Н. І.** Трансформовані словосполуки в мові української преси (На матеріалі української преси кінця ХХ – початку ХХІ століття) / Н. І. Кочукова. – К. : Унів. вид-во «Пульсари», 2005. – 165 с.
6. **Кунин А. В.** Курс фразеологии современного английского языка : учебник / А. В. Кунин. – М. : Высш. шк., 1986. – 336 с.
7. **Левин Ю. И.** Провербиальное пространство / Ю. И. Левин // *Парамиологическое исследования : сб. ст. / сост. Г. Л. Пермякова.* – М., 1984. – С. 108 – 127.
8. **Мокиенко В. М.** Славянская фразеология / В. М. Мокиенко. – М. : Высш. шк., 1989. – 286 с.
9. **Пермяков Г. Л.** Основы структурной паремиологии / Г. Л. Пермяков. – М. : Наука, 1988. – 235 с.
10. **Пономаренко А. Ю.** Фразеологічні одиниці з демінутивним та аугментативним компонентом у сучасній українській мові : автореф. дис. на здобуття наук. ступ. канд. філол. наук : спец. 10.02.01 «Українська мова» / А. Ю. Пономаренко. – К., 2003. – 20 с.
11. **Свердан Т. П.** Усічення як тип структурно-семантичного варіювання і спосіб трансформації у фразеології : автореферат дис. на здобуття наук. ступ. канд. філол. наук : спец. 10.02.01 «Українська мова» / Т. П. Свердан. – Івано-Франківськ, 2003. – 20 с.
12. **Сербенська О. А.** Трансформація фразеологічних одиниць у мові газети / О. А. Сербенська // *Вісн. Львів. ун-ту. Сер. журналістики.* – 1978. – Вип. 10. – С. 72 – 77.
13. **Чабаненко В. А.** Засоби експресивного волевиявлення в українській мові / В. А. Чабаненко // *Мовознавство.* – 1983. – № 3. – С. 72 – 74.
14. **Щербань Н. П.** Редукція і контамінація фразеологізмів як стилістичні засоби (на матеріалі німецької мови) / Н. П. Щербань // *Мовознавство.* – 1980. – № 7. – С. 60 – 63.

У статті проаналізовано стилістичні функції трансформованих фразеологічних одиниць у мові сучасної української періодики. Розглянуто проблеми заголовкових комплексів з новими трансформованими сполуками. Визначено способи створення еліптичних конструкцій

заголовків на основі фразеологічних одиниць, а також здійснено їх класифікацію.

Ключові слова: мова української періодики, трансформації, фразеологічні одиниці, еліпсис, заголовкові комплекси.

В статье проанализированы стилистические функции трансформированных фразеологических единиц в языке современной украинской прессы. Рассмотрены проблемы заглавных комплексов с новыми трансформированными сочетаниями. Определены способы создания эллипсированных конструкций в заглавиях на основе фразеологических единиц, а также совершена их классификация.

Ключевые слова: язык украинской прессы, трансформации, фразеологические единицы, эллипсис, заглавные комплексы.

In the article analysed stylistic functions of the transformed phraseological units in the language of the modern Ukrainian press. The problems of title complexes are considered with the new transformed combinations. The methods of creation of elliptic constructions are certain in titles on the basis of phraseological units, and also carried out their classification.

Keywords: language of the Ukrainian press, transformations, phraseological units, ellipsis, the title complexes.

Стаття надійшла до редакції 02.11.2013 р.

Прийнято до друку 23.11.2013 р.

Рецензент – д.філол.н., проф. Зайцева І. П.

УДК 81'25

І. Ф. Лощенова

РОЗВ'ЯЗАННЯ ПРОБЛЕМИ ПРИСУДКА У ГРАМАТИЧНІЙ ТРАДИЦІЇ АНГЛІЙСЬКОЇ ТА УКРАЇНСЬКОЇ МОВ

Питання, пов'язані з міжмовними змінами в цілому й граматичними зокрема, завжди є предметом дискусій серед мовознавців. До того ж, не викликає суперечок ідея про необхідність глибшого вивчення синтаксичних зв'язків у структурах аломорфних типів з урахуванням різних внутрішньосистемних та екстралінгвістичних факторів. У цьому контексті розв'язання проблеми присудка спонукає лінгвістів на дослідження цього феномена в нових ракурсах.

Визначення поняття «присудок» належить до кола традиційних і загальноновизнаних проблем. Багато відомих лінгвістів висували різні теорії і погляди щодо багатьох аспектів цього феномену: українські та російські науковці (Л. Бархударов, Ф. Буслаєв, Г. Верба, М. Ганшина, Т. Левицька, Н. Раєвська, П. Фортунатов), їхні іноземні колеги (В. Адмоні, Л. Блумфільд, С. Гринбаум, Р. Квірк, К. Клоуз, П. Лекант, Д. Свартвик) та інші. Разом з тим, у теорії присудка, його типології залишається багато незрозумілого й суперечливого.

На сучасному етапі в граматиці існує багато робіт щодо різних частин речення, зокрема присудка, у яких детально описується використання тих чи інших його типів. У даній роботі здійснено спробу дослідити узгодження підмета з присудком у сучасній англійській мові порівняно з українською на основі виявлення специфічних та спільних особливостей цього граматичного явища.

У статті ми поставили за мету дослідити різні підходи щодо визначення поняття «присудок»; визначити та проаналізувати концепції виділення типів присудка в граматичній теорії; порівняти будову присудка в різних за структурами мовах – англійській та українській.

Упродовж часів у лінгвістиці тривали дискусії про базовий статус у реченні

одного з головних членів – підмета та присудка. Переважна кількість лінгвістів пальму першості віддає підмету, хоча представники деяких граматичних напрямків вважають присудок домінантним.

Історія лінгвістики налічує кілька підходів визначення присудка: логіко-граматичний, формально-граматичний та психолого-граматичний.

Представники логіко-граматичного напрямку вважали присудок як усе те, що «ми думаємо або судимо про предмет (про підмет)»; згідно з формально-граматичним визначенням, присудок – «частина закінченого словосполучення» [1]. Відповідно до психолого-граматичного підходу, присудок (предикат) вважається найважливішою частиною речення, який є носієм і виразником того руху думки, який відомий під назвою предикативності й без якого речення неможливе (Д. Овсянико-Куликовський, О. Пешковський, О. Шахматов).

Питання про тип присудка та його класифікацію є одним із центральних у лінгвістиці. Поняття «тип» передбачає наявність суттєвих спільних властивостей, які виявляються в окремих різновидах і в конкретних одиницях. Для виділення типів присудка головною умовою є вибір основи класифікації.

На сучасному етапі присудки виокремлюють з огляду на морфологічну природу присудкової форми й способу вираження модально-часових значень. За морфологічними параметрами присудки поділяють на дієслівні та іменні, за вираженням модально-часових значень – на прості, складені та подвійні.

Простий присудок виражається дієсловом в особовій формі в будь-якому часі, стані та способі. Оскільки в дієвідміні англійського дієслова є як синтетичні, так і аналітичні форми, то простий присудок може бути виражений не лише простою, але й складною дієслівною формою. Але, окрім цього, він також може бути виражений фразеологічними одиницями. Характерною рисою такого присудка є те, що перший компонент, дієслово в особовій формі, значною мірою втрачає своє значення та набуває певного змісту лише в парі з іменником.

Деякі лінгвісти виділяють в окремий тип фразеологічний присудок [2, с. 230 – 231]. Необхідно зазначити, що серед науковців виникають певні суперечки щодо походження такого присудка. Більшість з них погоджується з тим, що його можна віднести до фразеологічного типу (М. Ганшина, Н. Василевська, В. Каушанська, Н. Кобріна, Т. Новицька, Б. Роговська), але існують й інші думки з цього приводу. Так, деякі мовознавці відносять такий вид до одного з типів складеного присудку, а саме – до дієслівно-іменного присудка (Т. Барабаш, Л. Бархударов).

Складений присудок характеризується тим, що складається з двох елементів; у другому елементі виражається основний зміст присудка, а в першому – другорядний зміст і сама предикація, яка й робить увесь цей комплекс присудком. Інакше кажучи, складений присудок характеризується тим, що в ньому головний зміст знаходиться в одному слові, а предикація – в іншому, яке має дуже послаблене лексичне значення. Лише за наявності такої будови йдеться про складений присудок. У представленій категорії більшість лінгвістів (Т. Барабаш, Л. Бархударов, Н. Кобріна, Т. Новицька, О. Смірницький) виділяють складений дієслівний та складений іменний присудки.

Щодо складеного дієслівного присудка, на відміну від української мови, в англійській цей присудок представлений двома видами: а) модальний складений дієслівний присудок; б) аспектний (видовий) складений дієслівний присудок.

Сучасна граматики виділяє також змішані типи присудка, а саме: 1) складений модальний іменний присудок; 2) складений аспектний іменний присудок; 3) складений модально-аспектний іменний присудок [2 – 5].

У традиційній граматиці прийнято поділяти присудки з огляду на їхню будову, морфологічну природу. За О. Смірницьким, типи присудка класифікуються з огляду на його зміст: 1) процесний присудок; 2) кваліфікативний присудок; 3) об'єктний присудок; 4) обставинний присудок [6, с. 115].

Абсолютна схожість граматичних форм в українській та англійській мовах, зазвичай, зустрічається дуже рідко, так само як і цілковита, некомпенсована відмінність. Саме тому одним з найбільш важливих засобів для передачі інформації є трансформація. Адже перекладацькі трансформації відбуваються саме через схожість або відмінність мов, що порівнюються.

Масштаб та глибина перекладацьких трансформацій бувають вельми різноманітними, так само як і класифікації видів перекладацьких трансформацій. У даній роботі ми розглянули граматичні трансформації для відтворення типів присудка в українському перекладі.

Грамматичні трансформації полягають у зміні структури речення в процесі перекладу відповідно до норм мови перекладу. Вони можуть відбуватися на синтаксичному рівні.

Для вивчення реалізації типів присудка з метою отримання даних щодо виявлення найчастіше уживаних типів присудка в англійській та українській мовах ми розглянули шість оповідань О. Генрі в оригіналі [7] та перекладі [8]. Результати виявили, що простий дієслівний тип присудка вживається найчастіше. В англійській мові цей вид присудка застосовувався у 687 реченнях, що склало 62,5% від загальної кількості (1100 речень). Наступним за частотою вживання виявився складений дієслівний присудок – 208 речень (18,9% в англійській мові). Але на відміну від української, в англійській мові складений дієслівний присудок поділяється на модальний та аспектний (видовий), використання яких склало 14,5% (159 речень) та 4,4% (49 речень) відповідно.

Розглянувши складений іменний тип присудка, ми з'ясували, що він є досить розповсюдженим в англійській мові – 193 речення (17,5%). Ми також відстежили випадки вживання змішаного типу присудка – 12 прикладів (1,1% від загальної кількості проаналізованих речень).

Отже, простий дієслівний присудок виявився найбільш розповсюдженим в англійській мові. З проаналізованих 687 прикладів з присудком цього типу в 618 випадках (90%) його було аналогічно відтворено українською мовою:

Within forty minutes her head was covered with tiny close-lying curls.

За сорок хвилин її голова вкрилась дрібними кучериками.

White and nimble fingers tore at the string and paper.

Білі спритні пальчики розірвали мотузку і папір.

Другим способом відтворення простого дієслівного типу присудка в українській мові виявилось використання складеного дієслівного присудка. Це пов'язано з відмінностями опису предметних ситуацій у мовах, що порівнюються. Англійській мові притаманні більш економічні засоби вираження думки, а в українській мові використання складеного дієслівного присудка замість простого є досить типовим. Такі випадки ми зафіксували в 69 реченнях (10%). Наприклад:

An artist once discovered a valuable possibility in this street.

Якомусь художникові вдалося відкрити надзвичайно цінні властивості цієї вулиці.

He staked others one by one.

Черокі заходився розробляти нові ділянки – одну за одною.

Для вивчення реалізації складеного дієслівного присудка було проаналізовано 208 англійських речень. У 187 випадках (89,9%) ми знайшли відповідність цьому типу присудка в українській мові. Наприклад:

Couldn't you draw in the other room?

А чи не могла б ти малювати в іншій кімнаті?

I have something to tell you.

Я мушу децю тобі сказати.

Також ми помітили, що в процесі перекладу цей тип присудка може

трансформуватися в інший тип – простий дієслівний присудок. Таких випадків виявилось 18 (8,7%). Наприклад:

I happened to look out the window toward the shearing-pens.

Я ненароком виглянув у вікно в напрямку загород для стрижки овець.

I cannot refrain from a certain amount of surprise.

Чесно кажучи, мене це дивує.

Дослідження виявило також поодинокі випадки, а саме 3 речення (1,4%) зі складним дієслівним присудком, які були перекладені за допомогою складеного іменного присудка. Наприклад:

You can't see the sky for the foliage above you.

Пальми такі густі, що неба не видно.

You couldn't fence him away from the girls with barbed wire.

До дівчат він був такий ласий, що заради них поліз би навіть на колючий дрот.

Near sunset anxious eyes had begun to scan the street for the returning team of the child-providers.

Коли вже смеркло, всі були занепокоєні, чи не з'явиться, бува, команда з дітьми.

Дослідження способів відтворення різних типів присудка ствердило той факт, що під час перекладу з присудком відбуваються певні трансформації. Для їх відстеження було проаналізовано 193 речення. Ми підтвердили, що на відміну від англійської мови, де складений іменний присудок обов'язково вміщує дієслово-зв'язку, в українській мові воно може бути відсутнім. Це – складений іменний присудок із нульовою зв'язкою. Ми виявили 66 (34,2%) таких прикладів:

We were without decorous clothes or ways and means of existence.

Обидва в лахмітті, без грошей, без видів на краще, а жебраки, як кажуть, завжди заодно.

This is all very good.

Однак, це дуже люб'язно.

В інших випадках у перекладених реченнях цей тип присудка містив дієслово-зв'язку. Таких випадків ми зафіксували 60 (31,1%):

We were two white men against the banana brindles.

Ми, двоє білих людей, були загублені в морі жовтих бананів.

Mura was always full of life and devilment.

Майра, як завжди, була життєрадісна й пустотлива.

Ще один спосіб відтворення складеного іменного типу присудка в українській мові – використання простого дієслівного присудка. Загалом було виявлено 63 речення (32,6% від загальної кількості речень):

It was an alluvial town, called Soledad, where there was no harbor or future or recourse.

Містечко Соледад стояло на наносній землі, без порту, без ніякого майбутнього й без виходу із становища.

His conversation was fragmentary.

Говорив він так, що нічого не розбереш.

One night there was an ice-cream sociable at Mrs. Colonel Spraggins', in San Augustine.

Якось у Сан-Огестіні, у місці Спреггінс, полковниці, влаштували вечірку з морозивом.

Також у процесі перекладу виявилось, що складений іменний присудок можна перекласти складеним дієслівним. У текстах, що досліджувалися, було знайдено 4 випадки (2,1%) подібної заміни:

You are out for making a success in this hero business.

Ти мрієш зробити кар'єру на своєму героїзмі.

The first stop scheduled was at a double loghouse fifteen miles out from

Yellowhammer.

Першу зупинку намітили зробити біля зрубу за п'ятнадцять миль од Жовтої Курки.

The sun was low when the wife of a section boss on a lonely railroad huddled her unavailable progeny behind her and said...

Сонце вже збиралось хилитися до обрїю, коли дружина старшого доглядача на глухій залізничній колїї, загородивши собою ще один скарб, який не підлягав вилученню, сказала...

In every fight he was the first man to mix it at close quarters with the Don Alfonsos.

В кожній сутичці він завжди поривався йти урукопаш на ворога.

У ході дослідницької роботи було з'ясовано, що в англійській і українській мовах узгодження підмета й присудка порівняно однотипне: форма підмета в однині, зазвичай, зумовлює форму однини присудка, а форма множини підмета, відповідно, – форму множини присудка. Отже, узгодження присудка з підметом простежується у формах числа й роду. Наприклад:

Such things happen so often.

Подібні речі трапляються так часто.

He gives me a lot of instructions.

На прощання господар ранчо дає мені безліч напучень.

На деяких прикладах ми бачимо, що іноді узгодження відбувається згідно з контекстом:

One morning I steps off the International at a water-tank.

Якось уранці я зійшов з експреса, коли він зупинився біля водокачки.

"Greetings" says I.

«Мое шанування», – кажу я.

That night I mentions the matter to Ogden.

Увечері я розказую про цю зустріч Огденові.

Наше дослідження виявило приклади, коли іменник у формі множини означає єдине ціле (або іменник визначає час, міру, відстань). Присудок у таких випадках стоїть у формі однини, оскільки він також орієнтується не на форму, а на реальне значення підмета:

There wasn't any roads in sight.

Дороги я не знайшов.

Twelve dollars a month is only bowing-acquaintance money.

Дванадцять доларів на місяць – це скоріше можна назвати далеким знайомством.

Було проаналізовано речення, де в якості підмета виступає група слів, яка є заголовком або назвою твору, газети, статті тощо, і вміщує іменник у множині, а дієслово-присудок стоїть в однині:

The News has an editorial tearfully begging the government to call off the regular army and the National Guard.

«Новини» в редакційній статті слізно благають уряд відкликати регулярну армію та Національну гвардію.

Ми виявили кілька цікавих випадків узгодження підмета з присудком, коли підмет виражений займенником:

None of them has got any chewing-tobacco.

У них не залишилось ані трохи жувального тютюну.

Everybody was at the depot giving forth Roosevelt-Democrat.

На залізничній станції юрби народу вітали нас вигуками на честь демократа Рузвельта.

У результаті нашого дослідження ми зафіксували речення, у яких присудок

узгоджувався з підметом, вираженим двома іменниками в однині. Це можна пояснити тим, що обидва іменники характеризують одну й ту саму особу. Наприклад:

His mouth and vest were open.

Pot його був роззявлений, жилетка розстебнута.

What good is all his brain, muscle, backing, nerve, influence and family connections?

Чого варті моді його мозок, м'язи, заощадження, витримка, протекції й родинні зв'язки?

У випадках, коли іменники (підмет) є незалежними один від одного, присудок вживається в множині:

Quiet and retirement are good for a man sometimes.

Спокій і самотність часом корисні для людини.

You and me have been friends, off and on, for fifteen years.

Ми з тобою приятелюємо п'ятнадцять років.

Таким чином, на основі розглянутого матеріалу ми дослідили основні категорії присудка, функції, особливості будови, що, у свою чергу, допомогло виявити деякі граматичні співвідношення між присудками при відтворенні з англійської на українську мову.

Література

1. Валгина Н. С. Синтаксис современного русского языка : учебник / Н. С. Валгина. – М. : Агар, 2000. – 416 с. **2. Грамматика** английского языка : пособие для студентов пед. ин-тов / В. Л. Каушанская, Е. В. Прокофьева, Р. Л. Ковнер и др. – Изд. 5-е. – М. : Айрис-Пресс, 2010. – 384 с. **3. Барабаш Т. А.** Грамматика английского языка / Т.А. Барабаш. – М. : Юнвент, 1983. – 256 с. **4. Кобрина Н. А.** Грамматика английского языка: Синтаксис / Н. А. Кобрина, М. И. Корнеева. – М. : Наука, 1986. – С. 37 – 46. **5. Пিশ В. А.** The Structure of Modern English / В. А. Pish. – 2nd ed. – Moscow : Progress Publishers, 1971. – 365 p. **6. Смирницкий А. И.** Синтаксис английского языка / А. И. Смирницкий. – М. : Изд-во л-ры на иностр. языках, 1957. – 284 с. **7. О. Henry.** Selected stories / О. Henry. – М. : Прогресс, 1977. – 375 p. **8. http://www.ae-lib.org.ua/texts/ohenry_stories_ua.htm**

В статье освещены разные подходы к определению понятия «сказуемое», выявлены и проанализированы концепции выделения типов сказуемого в грамматической теории. Автор сравнил строение сказуемого в разных по структуре языках – английском и украинском.

Ключевые слова: сказуемое, предикатив, тип сказуемого, согласование, грамматическая трансформация.

У статті висвітлено різні підходи щодо визначення поняття «присудок», визначено та проаналізовано концепції виділення типів присудка у граматичній теорії. Автор порівняв будову присудка в різних за структурами мовах – англійській та українській.

Ключові слова: присудок, предикатив, тип присудка, узгодження, граматична трансформация.

The article highlights different approaches to the definition of "predicate", the concept of types of predicate singling out in grammar theory has been identified and analyzed. The author compared the predicate organization in the languages with different structures – English and Ukrainian.

Keywords: predicate, predicative, predicate type, agreement, grammatical transformation.

Стаття надійшла до редакції 05.11.2013 р.

Прийнято до друку 23.11.2013 р.

Рецензент – д.філол.н., проф. Панасенко Н. І.

А. А. Мороз

**ОСОБЕННОСТИ АНГЛИЙСКОГО НАЦИОНАЛЬНОГО ЮМОРА,
ИЛИ НАД ЧЕМ СМЕЮТСЯ АНГЛИЧАНЕ**

**(на материале романов Ч. Диккенса «Посмертные записки
Пиквикского клуба», А. Конан Дойла «Затерянный мир»
и В. Скотта «Антикварий»)**

Английский юмор – предмет исследования многих лингвистов. Он продолжает вызывать живой интерес со стороны, как жителей Великобритании, так и иностранцев. В последнее время появился ряд работ по английской смеховой культуре [1 – 3]. Здесь акцент ставился на исследовании средств интерпретации коннотативного значения, передающего юмор и сатиру. В статье [4] мы также анализировали средства семантизации иронии в английской литературе. Как видится, не достаточно внимания уделяется тому, что вызывает смех и что является его причиной. В нашей статье мы выделяем виды смеха, которые описаны в английской литературе XIX века.

Для анализа нами выбраны романы Чарльза Диккенса «Посмертные записки Пиквикского клуба», Артура Конан Дойла «Затерянный мир» и Вальтера Скотта «Антикварий».

Каковы причины смеха? Причины смеха обусловлены социальными, культурными и этническими факторами. Так, говорим о преподавательских, медицинских, армейских и «колхозных» байках (социальных аспект). Несомненно, юмор имеет национальную специфику. Очень часто выделяют английский, еврейский, французский, украинский национальный юмор. Далеко не все то, над чем смеются англичане, смешно украинцам или русским. В статье «Лингвокультурологические аспекты комического (к постановке проблемы)» [5, с. 561]. Л. П. Иванова приводит в пример просмотр фильма, посвященного английскому юмору. Одна из сцен запечатлела такую ситуацию: невеста в белоснежном подвенечном платье в открытой коляске подъезжает к церкви, выходит и оказывается в луже. Брызги грязи портят одеяние, но не настроение окружающих. Все смеются. Для большинства людей, ныне проживающих в Украине, ситуация не смешна. Возможно, как утверждает автор статьи, сказываются многолетние финансовые трудности, но мы прекрасно себе представляем, во что обошлось невесте и ее родным такое платье, и от души им сочувствуем, но не смеемся.

Смех обычно ассоциируется с весельем и оценивается позитивно. Описывая эмоции на лицах в картине Репина «Запорожцы», Н. Д. Арутюнова говорит, что лица казаков, пишущих письмо турецкому султану, выражают «добродушный, вульгарный, зубоскальный, развеселый, ехидный, простоватый, дюжий, здоровый смех, растерянную, саркастическую, ироническую улыбку и другие «смысловые» нюансы смеха и улыбок, не вызывающие у зрителей отрицательной реакции» [6, с. 7]. Как видно из цитаты, смех имеет различные оценки и бывает разных видов. Смех англичан (как и любой другой нации) можно разделить на смех добрый и смех злой. В нашей статье мы рассматриваем смех добрый.

Каковы обязательные черты смешного? Во-первых, это в той или иной степени отрицательное отношение к объекту смеха (насмешки): в иронии более, в самоиронии – менее; в сатире или памфлете наблюдается максимальное отрицательное отношение, в шутке или юмореске – минимальное. Во-вторых, тот, кто смеется или хотя бы беззлобно подшучивает, относится к объекту насмешки более или менее свысока; для смеющегося это пройденный, преодоленный и потому нестрашный, неопасный момент жизни; с этой чертой смеха связаны несерьезность и признаки игры. В-третьих, в

объекте, вызывающем смех, смеющийся обязательно вдруг замечает некоторое противоречие, несообразность, несоответствие; поэтому смешное всегда неэлементарно, оно двухкомпонентно. В-четвертых, и в порождении и в восприятии смешного всегда есть элемент удовольствия как эстетического, так и интеллектуального. В-пятых, в сравнении с порождением и восприятием нейтральных в смеховом отношении высказываний, порождение и восприятие любой шутки или иронии требует от говорящих больших интеллектуальных усилий.

Мы рассматривали юмор в синхронии, понимая, что изменения, которые происходят в языке и культуре того или иного народа, касаются и юмора. Материалом послужили упомянутые романы конца XIX – начала XX веков – в период, когда английская литература находилась в зените своей славы, и весь мир с уважением и завистью смотрел на развитие торгово-экономических отношений викторианской и пост-викторианской Англии.

Что же вызывает смех у англичан? Мы выделяем следующие виды смеха: **застольный смех над окружающими и над самим собой; смех как реакция на собственные остроты или на собственные поступки; смех над «амурными делами»; смех над несопоставимыми вещами или абсурдными действиями; смех над одеждой; смех над мимикой и жестами; смех над проделками.**

Рассмотрим описанные виды смеха подробнее и прокомментируем каждый из них.

Застольный смех над окружающими и над самим собой.

Данный вид смеха часто встречается в выбранных нами романах. Особенно любит его использовать Чарльз Диккенс, поскольку мистер Пиквик и компания пытаются понять суть всего их окружающего и нередко действие происходит за столом: во время трапезы или званого ужина. Находясь под влиянием выпитого спиртного, Пиквик и его друзья смеются, шутят, веселятся: *«But as there was a humorous expression in Wardle's face, Mr. Pickwick checked himself, and said, «Why not?» «Because», said old Wardle, half-bursting with laughter, «because they might turn on some of us, and say we had taken too much cold punch». Do what he would, a smile would come into Mr. Pickwick's face; the smile extended into a laugh; the laugh into a roar; the roar became general [7, с. 193].*

В данном отрывке мистер Уордль посмеивается над действиями, совершенными мистером Пиквиком после принятия большой дозы спиртного. Автор передает развитие смеха: *the smile extended into a laugh; the laugh into a roar; the roar became general*. Как видим, желание посмеяться над собственными проделками в нетрезвом виде является типичным для англичан.

Смех как реакция на собственные остроты или на собственные поступки.

Одним из самых распространенных видов смеха в английских романах XIX века является «смех над собственными шутками». В данном случае реакция может быть сугубо индивидуальной, т.к. человеку не важно над чем смеяться. Главное, что именно он – автор выдуманной шутки. Для английского автора романа XIX века, в отличие от француза (вспомним пример знаменитого Жака Паганеля) характерным выступает изображение героя, который своими умственными способностями превосходит (или, как ему кажется, превосходит) всех остальных. Это Джонатан Олдбок из «Антиквария», карлик Квилп из «Лавки древностей», профессор Челленджер Артура Конан Дойла из «Затерянного мира», мистер Уэллер-старший из «Посмертных записок Пиквикского клуба» и многие другие. Как правило, это люди властные, состоятельные, имеющие влияние на окружающих, независимые. Им не всегда важно, понимают ли окружающие их остроты:

«Wot, I s'pose you happened to drive up agin a post or two?» said Sam. «I'm afeerd», replied Mr. Weller, in a rapture of winks – «I'm afeerd I took vun or two on 'em, Sammy; he wos a-flyin' out o' the arm-cheer all the way». Here the old gentleman shook his head from

side to side, and was seized with a hoarse internal rumbling, accompanied with a violent swelling of the countenance, and a sudden increase in the breadth of all his features; symptoms which alarmed his son not a little [Там же, с. 375].

В данном примере Уэллер-старший смеется над собственными действиями по отношению к другу своей жены. На протяжении всего романа Чарльз Диккенс использует не только вербальные, но и невербальные средства, передающие смех. По началу мистер Уэллер *launched into convulsions of laughter*, затем *replied in a rapture of winks* и в самом конце описанной сцены этот герой уже не мог из-за смеха выговорить ни слова: *the old gentleman shook his head from side to side, and was seized with a hoarse internal rumbling, accompanied with a violent swelling of the countenance, and a sudden increase in the breadth of all his features*. По мнению отца Сэма, профессия извозчика была важной и давала право ее обладателю смеяться над собственными остротами.

Подобное отношение к собственным шуткам встречаем и в романе Артура Конан Дойла «Затерянный мир». Комичным персонажем здесь выступает профессор Челленджер:

«Exactly. Any one of the larger carnivorous dinosaurs would meet the case. Among them are to be found all the most terrible types of animal life that have ever cursed the earth or blessed a museum». He laughed sonorously at his own conceit, for, though he had little sense of humor, the crudest pleasantry from his own lips moved him always to roars of appreciation [8, с. 125].

В данном отрывке не совсем понятно, над чем смеется профессор Челленджер. Автор повествования указывает, что профессор обладал «примитивным чувством юмора» и ему не важно было, как на его остроты реагируют окружающие.

Смех над амурными делами. В нами анализируемых романах часто смеются над так называемыми «амурными делами». Авторы склонны находить смешное в отношении между полами. Герои романов часто отпускают шутки по поводу романтических похождений и всего, что связано с поиском спутника жизни или любовных утех:

There was something in Kate's manner that was not to be resisted, and so Nathaniel Pipkin complied with the invitation; and after a great deal of blushing on his part, and immoderate laughter on that of the wicked little cousin, Nathaniel Pipkin went down on his knees on the dewy grass, and declared his resolution to remain there for ever, unless he were permitted to rise the accepted lover of Maria Lobbs. Upon this, the merry laughter of Miss Lobbs rang through the calm evening air – without seeming to disturb it, though; it had such a pleasant sound – and the wicked little cousin laughed more immoderately than before, and Nathaniel Pipkin blushed deeper than ever [7, с. 77].

В приведенном примере Чарльз Диккенс описывает неловкость и застенчивость Натаниэля Пипкина, с одной стороны, и задорный смех его возлюбленной – с другой. Мисс Лобс стремится казаться серьезной, но это ей не удается. Она весело смеется и заставляет мистера Пипкина все больше и больше краснеть.

Смех над несопоставимыми вещами или абсурдными действиями. Подобный вид смеха не всегда бывает добрым. Мы приводим пример смеха, имеющего позитивную окраску: *He listened with a sceptical smile on his gaunt face, and roared with laughter on hearing that the Professor had convinced me. «My dear chap, things don't happen like that in real life. People don't stumble upon enormous discoveries and then lose their evidence. Leave that to the novelists. The fellow is as full of tricks as the monkey-house at the Zoo. It's all bosh»* [8, с. 35].

В данном примере ученый Тарп недоверчиво относится ко всему, что связано с профессором Челленджером и его открытиями: *My dear chap, things don't happen like that in real life*. Абсурдность доводов Челленджера заставляет Тарпа «взречь от смеха» и «слушать со скептической улыбкой», поскольку «никто не совершает величайших открытий, а затем теряет подтверждение их достоверности» (перевод

мой – А. М.).

Смех над одеждой. Подобный вид смеха нередко встречается в рассматриваемых нами романах:

«Sir Arthur», said the Antiquary, «and you, my fair foe, let me make known to you my young friend Mr. Lovel, a gentleman who, during the scarlet-fever which is epidemic at present in this our island, has the virtue and decency to appear in a coat of a civil complexion. You see, however, that the fashionable colour has mustered in his cheeks which appears not in his garments. Sir Arthur, let me present to you a young gentleman, whom your farther knowledge will find grave, wise, courtly, and scholar-like, well seen, deeply read, and thoroughly grounded in all the hidden mysteries of the green-room and stage, from the days of Davie Lindsay down to those of Dibdin – he blushes again, which is a sign of grace» [9, с. 49].

Главный герой романа «Антикварий» Джонатан Олдбок имеет обыкновение смеяться саркастически над всеми окружающими (включая и людей, стоящих выше его по положению в обществе). В приведенном отрывке Олдбок говорит о том, что вместо того, чтобы иметь красный румянец на щеках, Ловелу следовало бы одеться во все красное, что было бы уместным в сложившихся обстоятельствах (в местности свирепствовала эпидемия и здоровые люди носили красную одежду).

Смех над мимикой и жестами. Данный вид смеха часто использован по отношению к детям:

«Sam», said Mr. Pickwick. «Sir», replied Mr. Weller. «Have the goodness to reserve your anecdotes till they are called for». «Cert'nly, sir». Here Mr. Weller winked the eye which was not concealed by the beer-can he was raising to his lips, with such exquisite facetiousness, that the two boys went into spontaneous convulsions, and even the long man condescended to smile [7, с. 495].

Сэм Уэллер соорудил гримасу, тем самым спровоцировав смех у двух мальчиков и высокого человека.

Смех над проделками. Англичане, особенно молодое поколение, любят посмеяться над разного рода проделками. Это можно продемонстрировать следующим примером:

As I emerged from the hall I was conscious for a moment of a rush of laughing students – down the pavement, and of an arm wielding a heavy umbrella, which rose and fell in the midst of them [8, с. 56].

В приведенном выше отрывке группа студентов выходит из здания, где проводилась научная конференция. Студенты повеселились вдоволь (им заранее сказали, что будет присутствовать гвоздь программы – профессор Челленджер), слушая перепалку между разными учеными и провоцируя их на громкие заявления. И, покидая зал заседания, студенты схватили какого-то человека и понесли его на руках, при этом получая удары зонтиком. Все содеянное вызывало громкий смех и веселье.

Таким образом, проанализировав различные виды смеха англичан в романах XIX века, выделяем следующие его виды: застольный смех над окружающими и над самим собой; смех как реакция на собственные остроты или на собственные поступки; смех над амурными делами; смех над несопоставимыми вещами или абсурдными действиями; смех над одеждой; смех над мимикой и жестами; смех над проделками.

В дальнейшем мы планируем исследовать каждый вид смеха в английской литературе по отдельности.

Литература

1. Корабельникова Е. В. Комплексный подход к связи конфликта и юмора в англоязычном дискурсе / Е. В. Корабельникова // Мова і культура. – К. : Вид. Дім Дмитра Бураго, 2008. – Вип. 10. – Т. IV (104). – С. 119 – 123. **2. Кулинич М. А.** Лингвокультурология юмора (на материале английского языка) : монография /

М. А. Кулинич. – Самара : Изд-во СГПУ, 2004. – 264 с. **3. Коншина С. Г.** Комический текст в аспекте его структурирования и понимания : дис. ... канд. филол. наук : 10.02.01 / Светлана Геннадьевна Коншина. – М., 2006. – 195 с. **4. Мороз А. А.** Гра слів як засіб передачі комічного (на матеріалі романів Ф. М. Достоєвського «Брати Карамазови», Ч. Діккенса «Посмертні записки Піквікського клубу», Д. Голсуорсі циклу «Сага про Форсайтів» та О. Дюма «Графиня де Монсоро» / А. А. Мороз // Актуальні проблеми іноземної філології : лінгвістика та літературознавство : міжвуз. зб. наук. ст. / гол. ред. В. А. Зарва. – Бердянськ : БДПУ, 2011. – С. 241 – 247. **5. Иванова Л. П.** Лингвокультурологические аспекты комического (к постановке проблемы) / Л. П. Иванова // Логический анализ языка. Языковые механизмы комизма / отв. ред. Н. Д. Арутюнова. – М. : Индрик, 2007. – С. 560 – 569. **6. Арутюнова Н. Д.** Эстетический и антиэстетический аспекты комизма / Н. Д. Арутюнова // Логический анализ языка. Языковые механизмы комизма / отв. ред. Н. Д. Арутюнова. – М. : Индрик, 2007. – С. 5 – 18. **7. Dickens Ch.** The Pickwick Papers / Ch. Dickens. – L. : Wordsworth, 2008. – 751 p. **8. Conan Doyle Arthur.** The Lost World / A. Conan Doyle. – L. : Dover Publications, 1998. – 176 p. **9. Scott W.** The Antiquary / W. Scott. – L. : Oxford University Press. Oxford World's Classics, 2002. – 522 p.

Стаття присвячена дослідженню творчості Ч. Діккенса, А. Конан Дойля, В. Скотта та їх романів «Посмертні записки Піквікського клубу», «Загублений світ», «Антикварій». Автором статті проаналізовані особливості національного гумору англійців. Виділено та розглянуто основні види сміху, зображені авторами.

Ключові слова: сміх, сміхова культура, англійський гумор, синхронія, діахронія, додаткове значення, динамічний розвиток оповідання.

Статья посвящена исследованию творчества Ч. Диккенса, А. Конан Дойла, В. Скотта и их романов «Посмертные записки Пиквикского клуба», «Затерянный мир», «Антикварий». Автором статьи проанализированы особенности национального юмора англичан. Выделены и рассмотрены основные виды смеха англичан, описанные авторами.

Ключевые слова: смех, смеховая культура, английский юмор, синхрония, диахрония, дополнительное созначение, динамическое развитие повествования.

The article is dedicated to the research of creation of Charles Dickens, Arthur Conan Doyle, Walter Scott and their novels «The Pickwick Papers», «The Lost World», «The Antiquary». The author of the article analyses the peculiarities of the national English humour. The main kinds of humour used by the authors are singled out and studied.

Keywords: laugh; laughing culture; English humour, synchronism, diachronism, additional meaning, dynamic story development.

Стаття надійшла до редакції 15.11.2013 р.

Прийнято до друку 23.11.2013 р.

Рецензент – д.філол.н., проф. Петренко О. Д.

УДК 651.926.007

М. О. Назаренко

ВАЖЛИВІСТЬ МОВНОЇ КОМПЕТЕНЦІЇ ТА ГРАМОТНОСТІ СУЧАСНОГО ПЕРЕКЛАДАЧА

Професія перекладача є вельми актуальною на початку ХХІ століття у зв'язку із розвитком інформаційного простору і розширенням соціокультурних політичних та економічних зв'язків між різними націями та народностями. Але досить мало дослідженим є питання про критерії професійної та загально мовної грамотності, що стають перед спеціалістами з міжкультурної комунікації – насамперед перекладачами,

на початку ХХІ століття в умовах швидких темпів та багаточисельних змін у мовленнєво-стилістичних та культурних нормах. Це найчастіше лише джерела на сайтах бюро перекладів, що стосуються вимог до перекладачів тієї чи іншої агенції перекладу. Такі матеріали можна вважати доволі суб'єктивними оскільки вони не освітлюють єдиних вимог, що постають перед спеціалістами з письмового та усного перекладу. З іншого боку, ті матеріали, що представлені на цих сайтах, та вимоги до професійної кваліфікації та мовної грамотності перекладача, які представлені в нормативних документах Асоціації перекладачів України, дають більш-менш чітке уявлення про мовну компетенцію перекладача.

У нашій статті ми зробимо спробу дати огляд вимог до мовленнєвих знань перекладача для того, щоб молоді спеціалісти та випускники перекладацьких ВНЗ та спеціальностей мали уяву про те, що від них вимагається, як від спеціалістів.

Зупинимось детальніше на вимогах щодо мовної компетенції та грамотності перекладачів. Згідно положення Асоціації перекладачів України щодо кваліфікації та сертифікації письмових та усних перекладачів, прийнятих правлінням Асоціації перекладачів в 2004 році [2, с. 10 – 11], перекладач повинен володіти наступними знаннями: знаннями мов, що використовуються під час усного та письмового перекладу, методики перекладу, діючу систему координації перекладу; спеціалізацію діяльності установи організації для котрої виконується переклад; термінологію з певної тематики на мовах, що використовуються при перекладі; уміти працювати зі словниками, термінологічними стандартами, збірками, довідниками; знати основи наукового та літературного редагування, граматику та стилістику мови. Крім того, слід звертати увагу на загальну грамотність перекладача та його загальний мовний рівень, тому що перекладач, так чи інакше, є представником нації і обличчям її загальнокультурного та мовного рівня, і за перекладачем складається загальне уявлення про компанію представником якої він є.

Розглянемо детальніше питання про загальний рівень грамотності перекладача. На що в першу чергу звертається увага? По-перше, на відсутність граматичних, орфографічних та пунктуаційних помилок в текстах перекладів та інших матеріалів, складання яких входить до обов'язків перекладача. Що для цього потрібно? У першу чергу, знання граматичних, орфографічних та пунктуаційних норм мови перекладу та оригіналу. З одного боку, нам можуть зауважити, що таке питання легко вирішується за допомогою комп'ютерних програм перевірки граматики та орфографії. Однак, з іншого боку, у більшості випадків перекладач може забувати використовувати ці програми, або покладаючись на природне мовне чуття, або на власну впевненість у знанні згаданих вище норм. Навіть тим спеціалістам, які не забувають користуватися таким програмним забезпеченням, варто пам'ятати, що в більшості випадків переклади виконуються в досить обмежених часових межах і неможливо написати ідеальний з граматичного та орфографічного боку текст, особливо якщо мова йде про синтетичні мови, де присутні відмінки, роди, однина/множина і т. ін.; наприклад, російська або українська мови. Тому сподіватися лише на програми автоматичної перевірки орфографії та граматики не варто, завжди є необхідність вичитування тексту без використання комп'ютерних програм. Але професійне вичитування та коректура будь-якого тексту неможливе без фундаментальних знань граматичних, орфографічних та синтаксичних особливостей мови оригіналу та мови перекладу. Інший чинник – це так звані ненавмисні друкарські помилки, які так чи інакше присутні в будь-якому тексті незалежно від його об'єму. Тому вищенаведені вимоги (перш за все загальна мовна грамотність) є невід'ємним складником роботи перекладача, а їхнє ігнорування або виконання в недостатньому обсязі ставить під сумнів компетенцію перекладача в першу чергу як спеціаліста-філолога.

Інший невід'ємний чинник перекладацької діяльності – це безпосередні професійні обов'язки, а саме переклад текстів. Тут присутні багато чинників та вимог,

які ставляться перед перекладачем як лінгвістом, з одного боку, а з іншого – представником компанії, завданням якого є прорекламувати товар чи послугу на міжнародному ринку та справити текстом виконаного ним перекладу тієї чи іншої інформації за допомогою власної лінгвістичної та мово-стилістичної компетенції на іноземного покупця товару чи послуги таке ж враження, яке справляє текст оригіналу на його співвітчизника. Тут варто згадати про стандартні вимоги, які вказані в більшості підручників з перекладознавства (наприклад, у підручнику В. Н. Комісарова, який є класичним для всіх перекладацьких спеціальностей), про прагматичний аспект та адекватність перекладу, і, як указано у Віснику Асоціації перекладачів України, виданому в вересні 2004 року, «...наприклад, уважається, що переклад рекламного проспекту повинен не тільки передавати зміст оригіналу, але й мати такий же вплив на аудиторію, що й оригінал. Перекладач не має право на помилку. Найменша неточність в перекладі може привести к серйозним наслідкам та спричинити значні витрати...» [2, с. 5]. Тобто, якщо говорити перекладацькою термінологією, мова йде про прагматичний аспект перекладу – здатність перекладача передати сутність тексту оригіналу мовно-стилістичними засобами мови перекладу.

Розглянемо детально про що ідеться мова і наскільки прагматичний аспект перекладу є важливим у роботі перекладача в XXI столітті. Звернемося до прикладів з перекладацької практики. Так, є замовлення на переклад локалізації веб-сайта міжнародної компанії, яка працює в сфері інвестицій. Замовник перекладу вимагає в першу чергу, щоб текст перекладу реклами відбивав би той же самий характер послуг, як і текст оригіналу, і потребує від перекладача точної передачі змісту рекламної концепції та переконливості інформації. Тому перед перекладачем стоїть завдання в першу чергу зрозуміти ідею тексту, який необхідно перекласти, щоб потім передати її мовно-стилістичними засобами перекладу.

Для цього потрібно визначити стиль написання тексту та мовні засоби, які використані для створення переконливості в необхідності користування послугами саме цієї компанії. Крім цього, перекладач повинен сам чітко розуміти, про що йдеться мова в тексті й розібратися в його тематиці, оскільки володіння тематикою перекладу є одним з основних факторів виконання якісного перекладу тексту. Деякі можуть заперечити цей факт, мотивуючи це тим, що завданням перекладача є перш за все переклад тексту, а саме точна передача змісту оригіналу мовними засобами мови перекладу. Але мало хто замислюється над тим, що підбір точних еквівалентів перекладу неможливий без розуміння сутності того, що перекладається, оскільки не розуміючи сутність неможливо визначити, який з еквівалентів мовної одиниці перекладу буде точно передавати сутність оригіналу. Наведемо приклад з тієї ж самої інвестиційної тематики. Слово «банківський переказ» перекладається на французьку як «virement bancaire», але не розуміючи сутність поняття «банківський переказ» українською мовою перекладач може перекласти його, наприклад, як «narration bancaire», маючи на увазі під словом «narration» переказ тексту. Тому в тексті перекладу ми читаємо «narration bancaire», тобто щось на зразок «банківський переказ тексту». Або, наприклад, у тексті оригіналу є назви платіжних систем, які загальновідомі у всьому світі. А якийсь конкретний перекладач може не знати назв цих платіжних систем і зробить переклад, наприклад, Western Union як «Західна спілка» тощо. Зрозуміло, що читач тексту перекладу, побачивши такий «перл», у кращому випадку посміхнеться, а в гіршому замислиться, чи звертатися до послуг такої компанії, яка не може навіть якісно написати тексти для сайта. Саме тому володіння тематикою перекладу є дуже важливим аспектом перекладацького професіоналізму та невід'ємною частиною перекладацької компетенції, а разом з цим і кількістю замовників у того чи іншого перекладача. Замовник не буде розбиратися, наскільки добре перекладач знає ту чи іншу мову, він просто зробить висновки, виходячи з кількості клієнтів у тій чи іншій країні, і, якщо найменша кількість замовників буде саме з країни, на мову якої

перекладався конкретний текст, виникнуть питання в першу чергу до перекладача як до автора тексту на мові перекладу країни, для якої призначена реклама послуг (у нашому прикладі реклама послуг інвестиційної компанії).

Ми можемо розглянути теж саме твердження на прикладі перекладів технічних текстів або більш детально на прикладі перекладу інструкцій до різноманітної побутової техніки або інструкцій з користування лікарськими або косметичними препаратами. Наприклад, каталог косметичної продукції Ів Роше, а саме назва парфумів *Comme une Evidence*. У російському варіанті каталогу ця назва перекладена «Как явность». У багатьох виникне питання: «явность» чого? Як на нашу думку, найбільш адекватним варіантом перекладу міг би бути варіант «Очевидное» або «Вне сомнения». Тобто такі варіанти перекладу є ще одним прикладом відсутності розуміння прагматичного аспекту перекладу і необхідності ідентичності впливу тексту оригіналу та тексту перекладу на кінцевого користувача. До того ж чітко простежується відсутність стилістичної відповідності тексту перекладу та тексту оригіналу.

Знання стилістики мови оригіналу та мови перекладу є ще одним з невід'ємних факторів перекладацької компетенції та професіоналізму, оскільки стилістична відповідність тексту оригіналу текстові перекладу є однією з складових прагматики та адекватності перекладу і разом з цим відповідності впливу тексту оригіналу та тексту перекладу. Розглянемо дане твердження на тому ж самому прикладі з перекладом назви парфумів. Варіант перекладу назви *Comme une Evidence* з французької на російську мову як «Как явность» є також прикладом стилістичної невідповідності тексту оригіналу та тексту перекладу, оскільки не взято до уваги особливості перекладу рекламних назв, суть яких полягає перш за все в передачі змісту назви, а не її буквальної трансляції, та передачі її змістового навантаження, що є основним при перекладі матеріалів рекламного характеру. Наведемо ще кілька прикладів.

Візьмемо найбільш розповсюджений тип перекладу – переклад ділової документації. Наприклад, переклад слова «вирішення» або «рішення», яке відповідно до норм офіційно-ділового стилю перекладається на англійську мову як «resolution», але доволі часто можна зустріти такий варіант перекладу, як «decision». Не варто навіть уявляти, до яких наслідків може привести невідповідність перекладу юридичної документації, особливо, якщо неправильне трактування контракту призводить до фінансових або будь-яких інших втрат та довготривалих судових позовів, причиною яких в більшості випадків є просто неправильний підбір еквівалентів перекладу. Для додаткового підтвердження нашої гіпотези розглянемо питання необхідності стилістичної відповідності перекладу на прикладі перекладу редагування сайта компанії, що займається ремонтом та настроюванням комп'ютерів. Так, у початковому тексті перекладу фразу «комп'ютерний майстер», суть якої за контекстом перекладу – спеціаліст з налаштування комп'ютерів без уточнення того, чи є він генієм чи ні, було перекладено на англійську мову як «computer wizard». Такий варіант перекладу може мати наступне змістове навантаження: «комп'ютерний гуру» або «допоміжна функція комп'ютерного додатку, яка автоматично виводить на екран підказки та іншу корисну інформацію при роботі користувача з комп'ютерним додатком», але в жодному випадку не «середньостатистичний майстер з налаштування комп'ютерної техніки». Або переклад фрази «настройка комп'ютера під конкретного користувача» (або – за комп'ютерною термінологією – «кастомізація») на англійську мову як «computers adjustment» також не є правильним, оскільки значення слова «adjustment» – корегування, регулювання та ін., а не «настройка під конкретного користувача», тому при використанні таких варіантів перекладу втрачається основний зміст оригіналу тексту та його цільова спрямованість для звичайних користувачів, які можуть бути зацікавлені в ремонті комп'ютерів. Подібні варіанти перекладу, які доводиться потім редагувати, говорять, з одного боку, про незнання тематики перекладу або небажання в ній розібратися, з іншого – про невміння працювати з довідковими матеріалами, без

яких неможливе виконання якісного перекладу

Підсумовуючи все сказане вище, варто зазначити, що мовна компетенція та знання основних вимог до професійної діяльності перекладача відіграє дуже важливу роль у його формуванні як спеціаліста з міжкультурної комунікації та представника нації на міжнародному рівні: будь-то робота перекладачем для приватної особи або невеликої компанії, чи робота перекладачем для міжнародної компанії або на переговорах на вищому рівні. Дотримання зазначених в цій статті вимог до виконання перекладів та їх ілюстрація прикладами роботи практикуючого письмового перекладача може сприяти довгій та плідній роботі спеціаліста як перекладача та його формуванню як лінгвіста. Випускники перекладацьких факультетів та спеціальностей можуть знайти для себе стислий огляд, у якому узагальнені вимоги до їхньої професійної компетенції та ілюстрацію на практичних прикладах, і зробити висновки, на що варто звертати увагу під час навчання та розв'язати в деякій мірі свої ілюзії та початкові уявлення про сутність роботи перекладача в цілому в умовах ХХІ століття.

Література

1. Бархударов Л. С. Язык и перевод / Л. С. Бархударов. – М. : Высш. шк., 1975. – 200 с.
2. Вісник Асоціації Перекладачів України. – 2004. – Верес. – 40 с.
3. Комиссаров В. Н. Лингвистические основы научно-технического перевода : пособие по научно-техническому переводу / В. Н. Комиссаров. – М. : Высш. шк., 1980. – Ч. I. – 250 с.
3. Комиссаров В. Н. Теория перевода (Лингвистические аспекты) / В. Н. Комиссаров. – М. : Высш. шк., 1990. – 253 с.
4. Латышев Л. К. Курс перевода (эквивалентность перевода и способы ее достижения) / Л. К. Латышев. – М. : Высш. шк., 1981. – 150 с.
5. Миньяр-Белоручев Р. К. Общая теория перевода и устный перевод / Р. К. Миньяр-Белоручев. – М. : Высш. шк., 1980. – 200 с.
6. Рецкер Я. И. Теория перевода и переводческая практика / Я. И. Рецкер. – М. : Высш. шк., 1974. – 200 с.
7. Черняховская Л. А. Перевод и смысловая структура / Л. А. Черняховская. – М. : Высш. шк., 1976. – 200 с.

У статті розглядається питання важливості мовної компетенції та загальної грамотності перекладача як посередника у міжкультурній комунікації в сучасному інформаційному просторі та вплив на сприйняття читачем тексту оригіналу та тексту перекладу залежно від морфолого-стилістичного рівня тексту перекладу та його прагматичної спрямованості. Стаття досліджує питання того, що повинно складати лінгвістичну компетенцію перекладача та її роль в формуванні конкурентоспроможного спеціаліста перекладу ХХІ століття. Приклади, наведені в статті, узяті з практичного досвіду роботи письмовим перекладачем.

Ключові слова: мова перекладу-оригіналу, синтаксис, орфографія, прагматичний аспект, переклад, сприйняття читачем тексту оригіналу та тексту перекладу.

В статье рассматривается вопрос важности языковой компетенции и общей грамотности переводчика в качестве посредника в межкультурной коммуникации в современном информационном пространстве и влияние на восприятие читателем текста оригинала и текста перевода исходя из морфолого-стилистического уровня текста перевода и его прагматической направленности. В статье исследуется вопрос о том, что является составляющей лингвистической компетенции переводчика и ее роль в формировании конкурентоспособного специалиста – переводчика ХХІ века. Примеры, приведенные в данной статье, взяты из практического опыта работы письменным переводчиком.

Ключевые слова: язык перевода-оригинала, синтаксис, орфография, прагматический аспект, перевод, восприятие читателем текста оригинала и текста перевода.

The said article goes about the issues of linguistic competence and general literacy importance for a translator as the intermediary of intercultural communication in modern informational society, as well as the issues of recipient perception of the source and target text depending on the target text

morphological and stylistic level and its target direction. The said article is the research of issues of a translator linguistic competence and its' role in forming of the competitive translation domain professional in 21st century. The examples, set in the aforementioned article have been taken from translator practical experience.

Keywords: target-source language, syntax, orthography, target direction, recipient's perception of source and target text.

Стаття надійшла до редакції 01.11.2013 р.

Прийнято до друку 23.11.2013 р.

Рецензент – к.філол.н., доц. Рудницька Н. М.

УДК 81'282=11

А. Е. Павленко, Г. В. Павленко

ТЕРРИТОРИАЛЬНАЯ ВАРИАТИВНОСТЬ КАК СЛЕДСТВИЕ ЯЗЫКОВЫХ КОНТАКТОВ (НА МАТЕРИАЛЕ ДИАЛЕКТА ШЕТЛАНДСКИХ ОСТРОВОВ)

Шетландский архипелаг, самый северный регион Шотландии, состоит более чем из сотни островов, населены из которых 15 – Мейнленд, Анст, Йелл, Фетлар, Уолси, Аут Скеррис (2 острова), Брессей, Папа Стаур, Макл Ро, Берра (2 острова), Трондра, Фула и Фэр Айл (см. рис. 1).

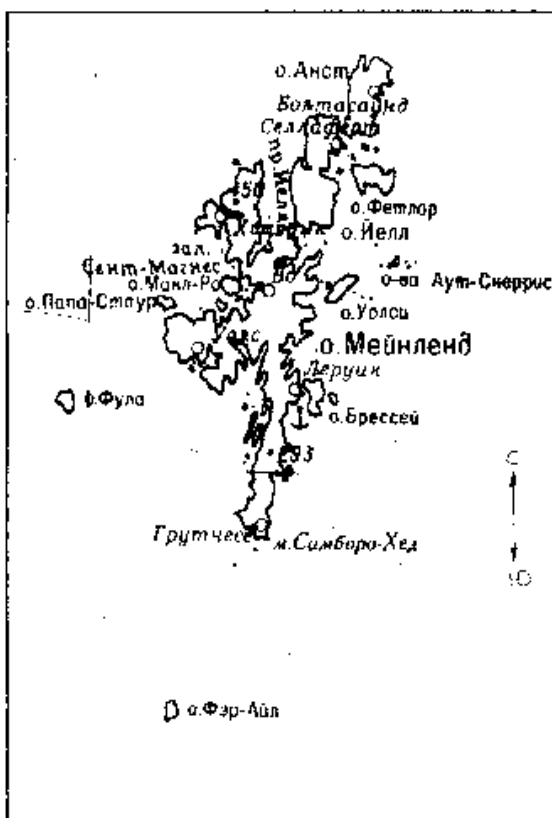

Рис. 1. Шетландские острова

Здесь проживает немногим более 23 000 человек, из которых около 2/3 живет на о. Мейнленд. Административным центром островов является город Леруик с населением ок. 7000 человек. Подобно многим другим островам, Шетланд может быть охарактеризован как весьма однородное языковое сообщество, имеющее ярко

выраженную индивидуальность. Шетландский диалект – это четко очерченный языковой вариант, отличающийся в плане фонетики, грамматики и лексики от всех остальных диалектов равнинного шотландского (Scots language) и, тем более, от любых вариантов английского языка. Кроме того, этот диалект имеет богатую и процветающую литературу.

Современный шетландский диалект (далее – ш. д.) наряду с оркнейским традиционно относят к островной подгруппе равнинных шотландских диалектов [1, с. 77 – 86; 2, с. 1 – 2]. Обычно по отношению к ним используют термин «островной скотс» (Insular Scots). Основной особенностью ш. д. является значительный скандинавский элемент, выделяющий его (наряду с оркнейским) среди прочих диалектов скотс. Становление современного ш. д. происходило в процессе скандинаво-шотландских языковых контактов, имевших на этом архипелаге длительную историю.

Викинги захватили и колонизовали острова в 787 г., и с тех пор в течение 600 лет (до конца XV в.) основным языком здесь был скандинавский диалект выходцев из прибрежных районов западной Норвегии, называвшийся «поггоен» – букв. «норвежский» [См., напр., 3, с. 352; 4, с. 21]. От древнего самоназвания «поггоен» происходит термин «Norn» (норн), применяемый сегодня для обозначения скандинавских диалектов, существовавших на Оркнейских и Шетландских островах до XVIII – XIX вв. и их рефлексов в современных местных диалектах скотс.

Лишь в XV в. Оркни и Шетланд, переходят в юрисдикцию Шотландского королевства, в результате чего на островах, где большинство населения говорило по-скандинавски, создаются предпосылки для быстрого распространения скотс. К таким предпосылкам относится прежде всего тот факт, что скотс к этому времени уже стал языком администрации, суда и церкви в независимом шотландском королевстве. Это заставило новых подданных Шотландии овладевать в той или иной степени новым языком, чтобы эффективно взаимодействовать с властями. Кроме того, после присоединения двух новых архипелагов к Шотландии на острова в больших количествах стали переселяться жители центральных графств Ангес, Файф и Лотиан. Торговля с Шотландией расширялась, и шотландские купцы обосновывались на Шетландских островах во все возрастающих количествах. В то же время контакты с Норвегией постепенно шли на убыль, хотя широкие торговые и семейные связи продолжали существовать, по крайней мере, до конца XVIII в.

Общественный престиж местного диалекта начал быстро падать в результате того, что представители всех сословий стали считать хорошим тоном употребление шотландских слов и оборотов речи и стыдиться старых обиходных слов. В связи с этим, традиционный скандинавский диалект скоро стал признаком «скверного» воспитания. Экономическое угнетение коренного населения в период шотландского правления также ускорило разрушение скандинавского диалекта и способствовало его замене на скотс [5, с. XVI].

Очевидно, замена скандинавского диалекта шотландским происходила особенно интенсивно на протяжении XVIII и в первой половине XIX в., и к концу последнего в основном сложился современный гибридный шетландский диалект, описанный на этом этапе своего развития датским лингвистом Я. Якобсеном. Механизм этой замены вызывает споры и не все исследователи согласны с тезисом о постепенном смешении норн и скотс. Так, например, М. Барнз подчеркивает, что все имеющиеся источники указывают на высокую степень распространения двуязычия в XVI – XVII вв. и, что количество билингов непрерывно возрастало среди скандинавоязычного населения островов и снижалось среди шотландцев. Правда, он соглашается с Якобсеном в том, что наряду с двуязычием следует предположить развитие интенсивного процесса заимствования, особенно скандинавским из скотс. Таким образом, ко второй половине XVII в. могло остаться лишь незначительное количество местных жителей, говоривших исключительно на скандинавском диалекте, причем все те, кто еще пользовался им,

несомненно, усвоили более или менее широкий набор шотландизмов, в зависимости от места жительства, возраста, а также общих наклонностей. М. Барнс указывает, что влияние скотс на норн отчасти подтверждают свидетельства авторов XVIII в., говоривших об «изнашивании» («wearing out») местного языка. По его мнению, так называемые носители скандинавского диалекта во второй половине XVIII – первой половине XIX в., вероятно, представляли собой следующий этап в процессе смены языка: фонетическая и грамматическая структура их речи была преимущественно шотландской, но они использовали так много скандинавских слов и выражений, что для большинства, особенно для молодых людей, их речь была малопонятна. Было установлено, что уже в 1850 г. около 2/3 всего словаря шетландского диалекта все еще составляли слова скандинавского происхождения. С тех пор скандинавская составляющая словаря значительно сократилась, однако это не всегда происходило с постоянной скоростью (см. ниже). Разделяя все приведенные выше положения с Я. Якобсеном, М. Барнс, однако, считает, что, «...хотя процесс перехода от чистого скандинавского диалекта к шотландскому (а в последнее время к английскому) представляется постепенным, маловероятно, чтобы какие-либо индивиды настолько смешивали бы два языка, что опытный лингвист не мог бы определить, на каком именно языке они говорят» [3, с. 355].

Для описания шетландского норн привлекался материал преимущественно двух типов, а именно: 1) свидетельства авторов-современников, а также 2) материал о состоянии скандинавского диалекта, содержащийся в текстах, записанных на Шетландских островах Я. Якобсеном в 1890-х гг. [6, с. 55]. Беглое обследование этих источников, казалось бы, не оставляет сомнений, в том, что на конечном этапе своего развития норн представлял собой смешанный и безнадежно «испорченный» язык. Выделяют два наиболее общих проявления такой «порчи»: 1. Объединение скандинавских и шотландских слов в некий комплекс, который можно назвать «произвольной смесью» («easy intermixture») [Цит. по: 67, с. 617]; в главе, посвященной описанию шетландских скандинавских текстов, Я. Якобсен следующим образом комментирует это явление: «Можно заметить, что некоторые слова, такие как «till», «at», «mig», «en» были заменены английскими эквивалентами и в некоторых случаях суффилируемый определенный артикль потерял свое значение, потому что артикль «de» (the) стал к таким словам префигироваться (de bjadn-i, de kør-/↔/n)» [5, с. ХСII]. 2. Другой тип такой «порчи» языка, по Я. Якобсену, заключается в том, что почти во всех фрагментах грамматические окончания встречаются в сглаженном или застывшем виде [Там же, с. ХСI]. Л. Рендбо, однако, указывает, что среди примеров гибридного («испорченного») языка встречаются и такие, которые свободны от каких-либо проявлений шотландского влияния и которые опровергают гипотезу об общем распаде шетландского скандинавского диалекта даже в этот поздний период [6, с. 64].

Л. Рендбо делает вывод, что норн не разрушился подобно тому, как это представлялось некоторым исследователям, в результате смешения с шотландским или разрушения грамматической системы, а, как показывают имеющиеся свидетельства, держался до конца [Там же, с. 80]. Это положение важно, в частности, тем, что оно не позволяет провести параллель между современным шетландским диалектом и креольскими языками, несмотря на кажущееся сходство. Очевидно, что ш. д. никогда не был пиджином. Кроме того, оба языка, участвовавшие в формировании ш. д. (норн и скотс), являются германскими и недостаточно далеки друг от друга, чтобы образовать настоящий пиджин. Однако гибридный характер диалекта придает ему определенное сходство с креолизированными (или, скорее, койнезированными) языками [См., напр., 8, с. 60]. Правда, этот вопрос требует специального исследования.

Пессимистический прогноз дальнейшего развития диалекта (см. выше) Якобсен основывал на том, что насаждение в школах английского языка и запрет на использование исконных слов и выражений неизбежно ведет к перестройке речи [5,

с. XX]. Однако, несмотря на сильное давление со стороны литературного английского языка, прогноз Якобсена осуществился не вполне, о чем свидетельствуют современные исследования. Например, Дж. Клуэсс пишет, что «...хотя многие авторы предсказывали в течение двух последних столетий его (т. е. ш. д.) полный упадок, диалект умирает уже неопределенно долгое время» [9, с. 276]. Скандинавский элемент – это главная особенность шетландского диалекта, по изменениям которой можно судить об общих тенденциях развития последнего. Традиционно динамика развития диалекта прослеживается исследователями в первую очередь на лексическом уровне. Дж. Грэм, например, проводил исследование распознавания скандинавской лексики шетландцами. На основе полученных данных он делает вывод, что вопреки общим представлениям, скорость размывания диалекта в течение последних 30 лет была ниже, чем за предшествующие полвека [10, с. XXV].

Для современной языковой ситуации на Шетландских островах характерна диглоссия. В тех случаях, когда шетландцы говорят не на диалекте (например, общаясь с приезжими) они используют местный вариант английского языка, который сами иронично обозначают как «knapping». Нейтрально-описательно этот местный термин можно перевести как «искусственное подражание правильной речи». В процессе общения переключение кода реализуется на всех языковых уровнях, но в различной степени. Большинство слов, характерных для традиционного диалекта, заменяется на английские слова. Заменяются и некоторые грамматические конструкции, в том числе необычный перфект с вспомогательным глаголом *be* (например, традиционное *I am seen* заменяется на *I have seen*). Иногда наблюдается замена и некоторых фонетических черт на соответствующие английские – начального [t] в «think»; [kw]-[hw] в «white», «wheel» и др. [11, с. 97].

За последние три – четыре десятилетия иммиграция на острова и перемены в жизни, связанные с развитием нефтедобычи в Северном море, усилили у местного населения положительное и бережное отношение к своему диалекту, традиционной музыке, фольклору и ремесленным промыслам [12, с. 254]. По сравнению с жителями других регионов Шотландии основной чертой самосознания шетландцев является отождествление себя со скандинавами. Оно затрагивает все аспекты общественной жизни и проявляется в топонимах, названиях зданий и улиц, традиционных праздниках и др. Коренные шетландцы все еще глубоко ощущают скандинавское наследие и в своем родном диалекте. По данным многочисленных диалектологических и социолингвистических обследований местные информанты знают и безошибочно выделяют в своей речи слова, которые имеют скандинавское происхождение [Там же, с. 256].

Однако не следует переоценивать перспективы ш. д., исходя из его относительной изолированности и учитывая его теперешнее сравнительное благополучие. В результате развития добычи североморской нефти Шетланд сегодня является весьма оживленным и динамично развивающимся регионом со значительной долей пришлого населения. Это открытое современное общество и, хотя авторитет местного диалекта в нем по-прежнему высок, этот вариант скотс, как все прочие традиционные диалекты, находится в состоянии неуклонного отступления. Очевидно, что с его всесторонним изучением необходимо поторопиться, поскольку времени для этого остается все меньше.

Литература

1. **Murray J.** The dialect of the southern counties of Scotland: its pronunciation, grammar and historical relations / J. Murray // Transactions of the Philological Society. London – Berlin, 1873. 2. **Wright J.** The English dialect grammar / J. Wright. – Oxford, 1905. 3. **Barnes M.** Orkney and Shetland Norn / M. Barnes // Language in the British Isles. – Cambridge, 1984. – P. 352 – 366. 4. **Maclean F.** A concise history of Scotland /

F. Maclean. – Norwich, 1981. **5. Jakobsen J.** An Etymological dictionary of the Norn language in Shetland / J. Jakobsen. – Lerwick, 1985. **6. Rendboe L.** How «worn out» or «corrupted» was Shetland Norn in the final stage? / L. Rendboe // NOWELE. – 1984. – Vol. 3. – P. 53 – 88. **7. Fenton A.** The northern isles: Orkney and Shetland / A. Fenton. – Edinburgh, 1978. **8. Melchers G.** Is du heard about yun afore? On the use of be as a perfective auxiliary in Shetland dialect / G. Melchers // Stockholm Studies in Modern Philology. New Series. – 1987. – Vol. 8. – P. 56 – 61. **9. Cluness A. T.** The Shetland Isles / A. T. Cluness. – L., 1951. **10. Graham J. J.** The Shetland dictionary / J. J. Graham. – Lerwick, 1984. **11. Melchers G.** Some language attitudes in the Shetland Isles / G. Melchers // Focus on : Scotland. – Amsterdam – Philadelphia, 1985. – P. 87 – 100. **12. Melchers G.** The Norn element in Shetland dialect today – a case of «never accepted» language death / G. Melchers // Tvasprakighet. Umeå : Acta Universitatis Umensis. – 1981. – № 36. – P. 254 – 61.

Формування сучасного шетландського діалекту проходило у процесі інтенсивних скандинаво-шотландських мовних контактів. Цей гібридний острівний варіант шотландської мови, відомого як «скотс» (Scots language), в основному склався до кінця XIX ст. Маючи типову для мови скотс систему, він має велику кількість на всіх рівнях скандинавізмів, а також цікаві новостворення, які можна охарактеризувати як результат гібридизації.

Ключові слова: територіальний варіант, мовні контакти, гібридизація.

Формирование современного шетландского диалекта проходило в процессе интенсивных скандинаво-шотландских языковых контактов. Этот гибридный островной вариант шотландского языка, известного как «скотс» (Scots language), в основном сложился к концу XIX в. Имея типичную для языка скотс систему, он изобилует на всех уровнях скандинавизмами, а также любопытными новообразованиями, которые можно охарактеризовать как результат гибридизации.

Ключевые слова: территориальный вариант, языковые контакты, гибридизация.

The modern dialect of the Shetland Islands resulted from the intensive language contact between local Norn and alien Scots. Shaping of this hybrid insular variety of Scots had been completed by the late XIXth cent. Sharing its system with Scots it is extremely rich in Scandinavian features of all kinds as well as numerous features which can be treated as a result of hybridization.

Keywords: regional variety, language contact, hybridization.

Стаття надійшла до редакції 09.11.2013 р.

Прийнято до друку 23.11.2013 р.

Рецензент – д.філол.н., проф. Зайцева І. П.

УДК 616.831-07:313

Е. В. Филатова

СЛОВСОЧЕТАНИЕ И СИНТАГМА, ИХ СФЕРЫ И ФУНКЦИИ

До настоящего времени, несмотря на довольно длительный период изучения, словосочетание понимается и интерпретируется синтаксистами по-разному. И это не удивляет: учёные ещё не определились даже в количестве и качестве синтаксических единиц, не смогли чётко и последовательно разграничить сферы языка и речи, а значит – единицы языка и единицы речи. Они до сих пор не разобрались, где заканчивается сфера языка как общей для всех носителей кодовой системы обобщённых знаменательных единиц и начинается сфера речи, представляющая собой совершенно иное качество, когда обобщённый языковой материал превращается в конкретные

речевые единицы с конкретным, ситуативным значением. Ситуация вполне очевидна: речь начинается там, где обобщённая единица языка приобретает конкретное, т. е. речевое, значение, передаваемое её конкретной формой.

Можно определённо точно назвать минимальную единицу языка. Но что представляет собой минимальная структурно-смысловая речевая единица и соотносится ли она с какой-либо языковой единицей, ещё не определено лингвистами объективно и убедительно – так, чтобы это стало общепризнанным научным фактом. Одни синтаксисты видят такую единицу в члене предложения, т. е. в синтаксической форме слова, как минимальном структурно-смысловом материале при порождении и организации речи. Другие находят её в словосочетании, полагая, что словосочетания (как форма распространения слова) наряду со словами являются минимальными готовыми строительными компонентами речи. А кто-то в качестве основной речевой единицы называет предложение. Кто же прав?

Проблема словосочетания весьма актуальна для современного синтаксиса. Уже в течение многих десятилетий она вызывает полемику по самым разным вопросам. Существует ли реально вообще такая синтаксическая единица, как словосочетание, или это всего лишь гипотетическая структура, уместная при изучении языка, своего рода интерполяция в системе языковых единиц, точнее сказать, *методический приём*, широко используемый в процессе изучения лингвистической науки? Но если такая единица существует, то каковы её важнейшие признаки? Как установить её статус? Какова её сфера: языковая она или речевая? Или, может быть, одновременно языковая и речевая? В чём её грамматическая природа и смысловая сущность? В чём её назначение и каковы её конкретные функции?

Если это самостоятельная синтаксическая единица языка, то у неё обязательно должна быть речеорганизующая функция. Действительно ли словосочетание представляет собой особый номинативный языковой материал, который, как утверждают многие современные лингвисты и нынешняя господствующая теория словосочетания, наряду со словами используется в качестве готовых единиц для построения предложений?

При изучении языка – причём не только синтаксиса – мы часто обращаемся к словосочетанию, точнее, к сочетаемости слов и объединению их на основе лексического значения и синтаксических средств связи. Например, в **лексикологии**, прибегая к словосочетанию, выясняем конкретное значение слова, когда словосочетание можно определить как *приём*, способствующий уточнению значения многозначного слова. В **морфологии** также имеем дело со словосочетанием, когда говорим об аналитических формах слова. И в этом случае словосочетание предстаёт как *способ* образования структурно особых форм, состоящих из двух и более слов, что характерно для многих языков. В **синтаксисе** на основе словосочетания изучаются сочетательные особенности слов с учётом их смысловой и частеречной сочетаемости, выясняются разновидности их грамматической связи, средства связи, определяются разнообразные синтаксические отношения, возникающие при этом между сочетающимися словами. При этом о словосочетании говорят как о типичном образце, приёме, схеме, на основании которой объединяются слова в синтаксические структуры, но тут же утверждают, что это готовая номинативная единица, которая наряду со словами используется для строительства предложений, не замечая в своих словах никакой путаницы и противоречий. Трудно разобраться в такой логике. С одной стороны, говорится о самых разных возможных сочетаниях слов, построенных по существующим образцам и моделям, с другой же – утверждается, что это «*готовая номинативная единица*». Так что неясно: словосочетание всё-таки – *готовая единица* или *схема, образец, по которым объединяются в более сложные и конкретные смысловые структуры знаменательные слова языка при организации речи*? Одновременно и тем и другим оно не может быть, так как трудно себе представить, что

нечто существует в виде готовой номинативной единицы для построения речи и в то же время это нечто образуется в процессе речи по определённым схемам и образцам. Причём такая позиция характерна как для русского, так и украинского синтаксиса.

Так что, как видим, с одной стороны, словосочетание предстаёт в качестве весьма важной единицы, прежде всего *метаязыковой*, с другой же – оно имеет разное осмысление, разные толкования, вызывая частые дискуссии по многим вопросам. Но если до настоящего времени нет единого осмысления словосочетания, то, естественно, нет и его единого определения. Это свидетельствует о том, что учёные по-разному понимают и толкуют его **сущность и статус, грамматическую природу**, по-разному квалифицируют его **основные и акцидентальные признаки, сферу существования, общее назначение и его конкретные функции**.

Однако, как ни парадоксально при сложившейся ситуации, изучение словосочетания в русской и европейской лингвистической науке имеет, пожалуй, самую длительную историю. Вплоть до XIX века российские языковеды, не разграничивая сферы языка и речи, считали, что именно словосочетание является основной единицей синтаксиса (М. В. Ломоносов, А. А. Барсов и др.). С начала XIX века внимание синтаксистов переключается со словосочетания на предложение (А. Х. Востоков, Ф. И. Буслаев и др.). Но к концу XIX века интерес к словосочетанию возрождается. Возможно, этот поворот на 180 градусов связан с тем, что синтаксисты, изучая предложение в качестве самостоятельной и центральной (основной) единицы, столкнулись с объективными трудностями, которые были вызваны ограничением синтаксических исследований рамками предложения. Исследователи полагали, что предложение не просто центральная, самостоятельная, но и самодостаточная синтаксическая единица, каковой оно на самом деле не является. Такое понимание предложения, по сути, привело к тому, что на текст как вполне завершённую во всех отношениях речевую структуру совершенно не обращали внимания, полагая, что текст вообще не является объектом изучения лингвистики, что изучение её исчерпывается предложением. А текст – область риторики.

Предложение по-прежнему считают языковой единицей, не задумываясь над тем, что уже самим фактом своего существования оно указывает на сферу речи. Далеко не всегда все параметры предложения находятся в самом предложении. Нередко некоторые из них находятся за его пределами – в тексте, т.е. в речи. И тогда неизбежно возникает тупиковая ситуация. Именно это и привело к тому, что многие языковеды возвращают словосочетанию статус главной синтаксической единицы.

В настоящее время можно назвать 5 точек зрения на словосочетание. **Первая** принадлежит Фортунатову и его ученикам. По их мнению, в синтаксисе в качестве основной единицы существует словосочетание, а предложение (и даже их группа) – всего лишь разновидность словосочетания, так называемое законченное словосочетание, предикативный его вариант. То есть словосочетание в данной интерпретации – это любое грамматическое и смысловое объединение слов в речи, независимо от того, каков объём и характер этого объединения – такой, который включает простое предложение, любое сложное, целую группу предложений, или такой, который состоит из сочетания двух и более грамматически связанных знаменательных слов. Стало быть, в этом случае даже некоторые тексты – различные парадоксы, анекдоты, афоризмы, пословицы и другие речевые произведения короткого жанра – являются словосочетаниями.

Согласно **второй** точке зрения словосочетание представляет собой грамматически и по смыслу связанные слова в пределах предложения – в виде сочинительной, подчинительной или предикативной связи. Эта точка зрения близка к фортунатовской, но в соответствии с ней словосочетание ограничивается предложением и выступает в качестве его составной структурной и смысловой части. В отдельных случаях оно может совпадать по объёму с предложением, например с

нераспространённым. Эти различия, на наш взгляд, принципиальны и поэтому заставляют выделить данную точку зрения в отдельную научную позицию. Так, например, интерпретировал словосочетание и предложение А. А. Шахматов. Он считал, что проблема словосочетания исчерпывается решением вопроса о второстепенных членах предложения и их связях с главными членами. Поэтому в синтаксисе Шахматова вообще нет раздела, посвящённого словосочетаниям. Он рассматривает их при освещении второстепенных членов предложения. По его мнению, синтаксис словосочетания – это синтаксис второстепенных членов, а исследование главных членов составляет синтаксис предложения. По Шахматову, любой вид синтаксической связи в предложении указывает на соответствующее словосочетание. То есть словосочетания – это синтаксически и содержательно связанные слова в предложении.

Третью точку зрения на словосочетание можно определить как лексикологическую, она принадлежит В. В. Виноградову, его ученикам и последователям (Н. Ю. Шведова, О. Б. Сиротина и др.). Интерпретация словосочетания у В. В. Виноградова, которую он даёт в статье «Вопросы изучения словосочетаний (На материале русского языка)» См.: Виноградов В. В. Избранные труды. Исследования по русской грамматике / В. В. Виноградов. – М. : Наука, 1975. – С. 231 – 253) весьма противоречива, непоследовательна и строится на лексикологических принципах. По В. В. Виноградову, словосочетания – это «способы сочетания слов», отражающие «правила сочетаемости слов и форм слов» [2, с. 231], это те грамматические единства, «которые, возникая из сочетания слов по законам или правилам данного языка, выражают в составе предложения единые, хотя и расчленённые значения» [Там же]. В рассуждениях Виноградова о словосочетании многие мыслистораживают и вызывают сомнения. Например, утверждение относительно единого значения словосочетания. Как весьма убедительно показал ещё А. А. Барсов, не все словосочетания характеризуются единством значения (номинативностью), на наличие которого как на сущностный признак словосочетания указывает Виноградов. Хотя, безусловно, всем им присуще грамматическое единство и все они образованы на основе синтаксической связи по законам сочетаемости слов.

Весьма неубедительны, на наш взгляд, назначение и функции, которые отводит В. В. Виноградов словосочетаниям: быть номинативным материалом для строительства предложений.

Четвёртая точка зрения (В. А. Белошапкина, Н. А. Гвоздев и др.) отражает промежуточную позицию. Её представители выделяют подчинительные и сочинительные словосочетания. Однако это не мешает представителю этой точки зрения Н. А. Гвоздеву высказать много убедительных критических замечаний относительно виноградовской интерпретации словосочетания.

Пятую точку зрения представляют В. Н. Мигирин, Ю. В. Фоменко и другие учёные, по мнению которых такой самостоятельной синтаксической единицы, как словосочетание, вообще нет. О какой самостоятельной единице можно говорить, резонно замечает В. Н. Мигирин, если одни и те же слова в предложении одновременно входят в разные словосочетания. Слово представлено в предложении один раз, а входит сразу в несколько словосочетаний, т. е. имеет синтаксические связи с несколькими словами, что служит основой для многих курьёзных утверждений. На данный факт обращал внимание и Д. Н. Шмелёв. Этот парадокс заставляет задуматься над тем, уместно ли утверждать, что предложение строится из словосочетаний.

Таким образом, синтаксисты искали словосочетание везде: в системе языка в качестве готовой самостоятельной единицы, соотносимой со словом, в предложении, – а некоторые из них, ещё даже не найдя его, наметили рамки, в которые и пытались его упаковать.

Изучение сочетательных особенностей, способов и приёмов объединения слов в

речи вовсе не означает, что в пределах предложения существуют отдельные самостоятельные синтаксические единицы, именуемые словосочетаниями, и что предложение строится из этих единиц. По отношению к предложению как реальной речевой единице словосочетания исторически вторичны, на что обращал внимание ещё А. А. Шахматов. Сначала существовали язык как арсенал знаменательных единиц и речь, а потом появилась наука о данных единицах. Синтаксически связанные слова стали вычленять из предложения, назвали словосочетаниями и заключили, что именно из них построено предложение. Так что исторически словосочетание как лингвистическая категория вторично по отношению к предложению. А предложения вторичны – по отношению к тем речевым единицам, из сочетания которых оно действительно появилось. Нельзя не согласиться с утверждением акад. Л. В. Щербы, что строится любое предложение из синтагм, и в таком направлении:

синтагмы (как структурно-смысловые речевые единицы) – *предложения* (как предикативные речевые единицы) – *текст* (как завершённая речевая единица).

Словосочетания как синтаксические структуры вообще не принадлежат сфере речи. Сложившееся разнообразие теоретического толкования словосочетания указывает на то, что оно как лингвистическая единица практически не играет существенной роли в общественном функционировании языка, а его научное изучение носит исключительно общетеоретический характер. Это гипотетическая единица с метаязыковой функцией. Именно поэтому и возможно существование таких разных, даже противоречивых его пониманий и толкований.

Существует три уровня лингвистического отражения мира: **лексический** (обобщённый), **синтагматический** (фрагментарный, конкретно отражаемый) и **текстовый** (детально объясняемый). Лексический арсенал языка, представляющий собой первый уровень языковой картины мира, максимально охватывает окружающую действительность, но не абсолютно всю, а лишь актуальную для народа, носителя данного языка, его жизни, адекватную его знаниям, текущей сознательной деятельности и ближайших осознанных перспектив развития. Она представлена в виде словаря языка народа. К ней примыкают также все те случаи, когда формально мы имеем дело не со словом, а с сочетанием нескольких слов, однако такое сочетание лексикализуется, выполняя функцию отдельного слова. Или оно является составным номенклатурным наименованием (типа *анютины глазки*, *білий гриб*, *fish story*, *ein seltener Vogel* и под.).

Синтагматический уровень конкретизирует отражающийся в языке мир. Степень обобщения резко снижается. Мир в этом случае представлен конкретно, но лишь в бесчисленных фрагментах. Именно данным качеством этот уровень отличается от текстового, фрагменты картин которого характеризуются единством, тематической, смысловой, интонационной и структурной завершённостью. Текстовый уровень способствует отражению мира в движении и непрерывном изменении. С точки зрения познания это высший лингвистический уровень, представляющий человеку относительно полные на определённый период развития человечества знания о мире. Данная лингвистическая картина мира представлена в виде совокупности всех текстов каждого языка. Предложение же – промежуточное структурно-содержательное звено между синтагмой и текстом.

Словосочетание и синтагма – единицы перехода от словесной к текстовой картине мира. В связи с этим представляются весьма важными природа, грамматическая сущность, сфера использования и функции этих единиц. На основании этого мы можем чётко установить их реальный статус.

Обращаясь к словосочетаниям как языковым единицам, мы вынуждены отметить, что всех их можно представить в виде четырёх разновидностей. К первой относятся те, которые являются номенклатурными наименованиями реальных предметов, понятий. Они часто являются терминами (*общее языкознание*, *органічна сполука*, *level*

switch, linearer Weggeber и др.). Это наряду со словами объективно существующие в качестве готовых единиц лексические или, точнее, лексикализованные составные номинативные единицы.

Ко второй группе можно отнести также лексикализованные составные структуры: фразеологизмы (*держать камень за пазухой, біла ворона, to be ill at ease, auf der Bärenhaut liegen* и др.). Словосочетания этих двух групп объединяет то, что они эквивалентны слову и в речи действительно не создаются, а используются в качестве готовых единиц. Поэтому их и называют лексикализованными. Подобно слову, они выступают в качестве одного члена предложения. Не случайно они традиционно изучаются в лексикологии, а не в синтаксисе, для которого не представляют никакого интереса.

К третьей разновидности относятся словосочетания, которые являются аналитическими морфологическими структурами, едиными аналитическими формами. В предложении они также выступают в качестве одного члена предложения (*самый интересный, буду читать, must be done, sollst es nicht tun* и др.).

И наконец, четвертая разновидность – собственно синтаксические словосочетания (*интересная книга, найкраці зі студентів, a great deal of, auf den ersten Blick* и др.). Это самая обширная разновидность словосочетаний, можно сказать, потенциально бесчисленная в каждом языке. Именно они, представляя собой возможные метаструктуры в сфере языка, наряду с другими синтаксическими единицами являются объектом изучения синтаксиса. Они и составляют предмет нашего разговора. Именно благодаря им и постигаются каждым носителем конкретного языка национальные особенности сочетания слов, а также синтаксические связи и отношения между словами.

Предложения появляются в процессе речевой деятельности при выражении конкретных результатов мышления. Но реальной минимальной речевой единицей является синтагма, основной признак которой – структурная и смысловая конкретность. Словосочетание в известной степени (при решении метаязыковых задач) можно соотнести с синтагмой, но это разные единицы, относятся они к разным сферам, а главное, у них разные функции: у словосочетания – метаязыковая, у синтагмы – речеорганизующая. Речь не является сферой словосочетания. Чтобы верно определить сферу словосочетания, необходимо установить его природу, сущность и назначение (функцию). Под природой словосочетания понимается его происхождение, частеречная принадлежность входящих в него слов, а также средства связи его компонентов. Под сущностью понимается его основные признаки: грамматическое значение и характер содержания. И наконец, назначение словосочетания предполагает выяснение того, с какой целью оно образовано, где функционирует и чему служит.

Исследуя эти вопросы, мы приходим к выводу, что словосочетание – искусственная, теоретическая, обобщенная метаязыковая единица, предназначенная для изучения особенностей синтаксической связи слов, средств синтаксической связи, выяснению всех возможных видов синтаксических отношений между словами. Всё это нужно для формирования знаний, развития умений и навыков построения в своей речи синтагм как минимальных структурно-смысловых единиц речи (текста). Сфера его функционирования – система языка. Его назначение – способствовать носителям языка в овладении установившихся в языке правил и способов сочетания слов – для дальнейшей успешной речевой деятельности при формировании конкретных синтагм.

Литература

1. Белошапкова В. А. Современный русский язык. Синтаксис / В. А. Белошапкова. – М. : Наука, 1977. – 248 с.
2. Виноградов В. В. Избранные труды. Исследования по русской грамматике / В. В. Виноградов. – М. : Правда, 1975. – 560 с.
3. Гвоздев А. Н. Современный русский литературный язык / А. Н. Гвоздев. – Изд. 3-е. –

М. : Наука, 1968. – Ч. II. – 344 с. **4. Пешковский А. М.** Русский синтаксис в научном освещении / А. М. Пешковский. – Изд. 7-е. – М. : Наука, 1956. – 511 с. **5. Русская** грамматика. – Т. II : Синтаксис. – М. : Наука, 1980. – 709 с. **6 Шмелёв Д. Н.** Синтаксическая членимость высказывания в современном русском языке / Д. Н. Шмелёв. – М. : Наука, 1976. – 150 с.

Висвітлюється питання про словосполучення та синтагму, їх природу, сутність, сферу функціонування та призначення. Дається критична оцінка науковим поглядам на проблему словосполучення в українській, російській та інших мовах. Набувають подальшого розвитку тези акад. Л. В. Щерби щодо проблеми синтагми.

Ключові слова: мова, мовлення, одиниці мови, одиниці мовлення, словосполучення, синтагма, функції.

Освещается вопрос о природе, сущности и сфере функционирования словосочетания и синтагмы. На материале русского, украинского и некоторых других языков дана критическая оценка существующим точкам зрения на проблему словосочетания. Развиваются мысли акад. Л. В. Щербы о синтагме.

Ключевые слова: язык, речь, единицы языка, единицы речи, словосочетание, синтагма, функции.

The issue of word-combination and syntagma essence, their functioning field and purpose is highlighted. The critical point of view to different scientific opinions on the word-combination problem is presented on examples of Ukrainian, Russian and other languages. Academician Shcherba's ideas about syntagma are developed further.

Keywords: language, speech, language units, speech units, word-combination, syntagma, functions.

Стаття надійшла до редакції 30.10.2013 р.

Прийнято до друку 23.11.2013 р.

Рецензент – д.філол.н., проф. Панасенко Н. І.

УДК 811.16:800

Л. М. Цонева

СЛАВЯНСКИЕ ЛИЧНЫЕ ИМЕНА В МЕЖКУЛЬТУРНОЙ КОММУНИКАЦИИ

Изучение языков в аспекте межкультурной коммуникации, понимаемой как взаимодействие носителей разных языков и культур, требует специального внимания к единицам языка, в которых очень ярко проявляется этнолингвистическое (национальная история и культура, национальные мифы, быт народа и т. д.) и экстралингвистическое (прежде всего изменения в социально-экономических условиях жизни). К ним бесспорно относятся собственные имена вообще (СИ) и в частности личные имена (ЛИ).

ЛИ – важнейшее звено, которое связывает людей с их непосредственным окружением и с обществом вообще, поскольку человек живет не просто среди других людей, а также среди имен, создающих вокруг него специфическое национально-культурное пространство [1, с. 145]. Имена, как подчеркивает Р. Якобсон, относятся к первым словам, которые человек усваивает, а также к последним, которые он теряет при афатических расстройствах речи [2, с. 145]. Добавим к этому, что ЛИ можно отнести также к первым словам, которые человек усваивает в иноязычной среде.

Исследование “жизни” ЛИ в межкультурном общении становится все

актуальнее в первую очередь в связи с тем, что в последние годы многие люди попадают (по причинам разного характера) в иноязычную и инокультурную среду. Так, по некоторым данным, почти 200 миллионов человек ежегодно отправляются на заработки в развитые страны, 60 миллионов из них – в страны Евросоюза (газ. «Монитор» от 17 июля 2009 г.). Многие эмигранты попадают в чужую страну без знания языка, нередко рассчитывая на невербальные средства коммуникации. Отметим однако, что ЛИ относятся к словам, которые невозможно выразить невербально. Важно, на наш взгляд, и то, что среди эмигрантов не только молодые люди, но и люди с солидным запасом лингвокультурных знаний (в том числе знаний о ЛИ), которым сложнее вписаться в новую среду. (В подобных случаях болгары вспоминают рассказ известного болгарского писателя Николая Хайтова «Дерево без корней» о старике из горной деревни, вынужденном жить в чужой для него, в том числе и в отношении языка, городской среде.)

В рамках рассматриваемой темы можно, на наш взгляд, наметить два круга вопросов. В данной работе обратим внимание только на круг вопросов, связанных с переносом славянских имен (точнее – имен представителей славянских национальностей, прежде всего болгар, русских и украинцев) в новую лингвистическую и культурную среду. Это важные вопросы, исключительно актуальные прежде всего в устном разговорном общении, где ЛИ, как можно предположить, являются обязательным элементом любой, даже самой элементарной коммуникативной ситуации, поскольку обозначают субъект и объект речи.

Славянские личные имена (СЛИ), попадая в новое лингвокультурное окружение, неизбежно подвергаются фонетической, грамматической и функциональной адаптации, а референт сталкивается с новым восприятием своего имени и новым отношением к нему; более того, иногда отношение к референту зависит напрямую от восприятия его имени. Поэтому можно сказать, что в неславянском окружении СЛИ и их носителей «подстерегают» самые неожиданные ситуации, причем разные в разных странах.

Как известно, антропонимическая система каждого языка формируется в ходе вековой эволюции, имеет свою специфику и по-разному отражает мир и место человека в нем. Антропонимические системы отдельных славянских языков, обладая некоторыми общими элементами, отличаются друг от друга, а также от антропонимических систем большинства современных европейских языков. Каждая из них имеет интересную историю и включает «старые» имена из общих источников (древнеболгарские, древнеславянские, тюркские, древнееврейские, греческие и латинские), а также имена, возникшие в конкретном славянском языке или заимствованные им в более поздние периоды.

СЛИ, как и ЛИ вообще, несут богатую информацию об их носителе: об этнической принадлежности (например, *Иван* – репрезентативное имя, типичное имя русского), о социально-общественном статусе (например, болг. *Гуна*, *Цаньо* воспринимаются как устаревшие или «деревенские», простонародные), о половой принадлежности (например, *Ваня*, *Петя*, *Валя*, *Саша* для болгар – полные женские имена, для русских *Ваня*, *Петя* – гипокористические формы мужских имен, а *Валя*, *Саша* – гипокористические формы женских и мужских имен) и т. д. Существенная часть этой информации чаще всего остается скрытой для иностранцев из-за отсутствия у них фоновых знаний об этих антропонимах.

Внимания заслуживает и звуковой образ антропонимов и особенности его восприятия. Интерес в этом плане представляют описанные В. И. Супруном варианты оценки русских имен в родной среде как благозвучных/неблагозвучных, звонких, добрых, красивых, радостных, злых, смешных и т. д. [3, с. 36 – 51]. Естественно, многие славянские имена звучат для иностранцев по-другому, часто – необычно и странно, вследствие чего их нередко воспринимают и произносят неправильно. Отметим здесь, что люди вообще очень чувствительны к своему имени, поэтому любое

его искажение (невольное и тем более намеренное) вызывает у референта негативную реакцию. Это можно отнести и к славянским фамилиям, в том числе к фамилиям известных людей, например, политиков (*Първанов, Черномырдин, Ющенко*) или спортсменов (*Стоичков, Кафельников, Шевченко*), которые отличаются частотностью употребления как в разговорном, так и в официальном общении.

Определенную трудность для иностранцев представляет использование формулы *имя + отчество*. Эта уникальная формула имеет национально-культурную окраску и разнообразные этикетные и стилистические функции и чаще всего используется русскими и украинцами как знак уважения и почитания (рус. *Петр Дмитриевич, Елена Борисовна*, укр. *Петро Дмитрович, Олена Борисівна*).

Специального внимания заслуживают СЛИ с прозрачной семантикой (омонимичные с нарицательными или производные от них) – они, как правило, остаются неясными для европейцев. Таких имен, как известно, много в славянских языках и прежде всего в болгарском (болг. *Капка, Явор, Радост, Орлин, Невена, Снежана, Мила*; рус. *Лев, Вера, Надежда, Любовь, Светлана*; ср. также серб. *Славко, Сречко, Вук*). Об «изумительной красоте» имен средневековых болгар пишет болгарский историк И. Петрински: «Понякога ти се струва, че само те са достатъчни, за да бъде почувствана и разбрана епохата – жените са красиви и добри (Белослава, Ведра, Дивна, Добриня, Искра, Калина, Красна, Модра – синеока, Хуба), мъжете – смели (Братослав, Воин, Владец, Дворко, Деян, Добрец, Огнен, Парлиг, Рад, Радан, Хранислав, Храбро, Чръноглав), владетелите – с тържествени и благородни имена» [4].

Специального внимания заслуживают и типичные для славянских языков сложные имена (*Владимир – Володимир, Боголюб, Добромир, Станислав* и т. д.), содержащие компоненты *бог-, влад-, -мир-, -слав-* и т. д. с ясной семантикой, неизвестной, как правило, для носителей других языков. Отметим в связи с этим работу Б. Боровчака, в которой он подвергает интересному анализу двучленные имена, чьи лексические составляющие дают важную информацию о культуре и системе ценностей предков славян. Автор призывает к возрождению и спасению этих имен от исчезновения в результате акультурации [5].

Кроме того, из-за отсутствия фоновых знаний (исторических, литературных, культурных) почти всегда теряется коннотативный заряд ЛИ [6]. Ср., например, ЛИ, совпадающие с прецедентными именами (болг. *Левски, Вазов*; рус. *Пушкин, Сусанин, Кутузов*; укр. *Хмельницкий, Шевченко* и т. д.), имена литературных персонажей (болг. *Ния*; рус. *Аксинья*; укр. *Роксолана*), имена с идеологическим «наполнением» (болг. *Сталинка*; рус. *Октябрина* и др.)

К антропонимам с ясной семантикой следует отнести и важную часть славянского ономастикона – фамилии. Хорошо известно, что фамилии несут важную информацию о топонимах, профессиях, чертах внешности или характера их носителя или его предков и являются ценными памятниками истории и культуры страны, а также семейной истории и культуры. Таких фамилий, чаще всего непонятных в иноязычной среде, огромное множество (болг. *Троянски, Балкански, Ковачев, Колимечков, Дудевски* и т. д.; рус. *Елецкий, Журавлев, Кузнецов, Милославский, Головастиков* и т. д.; укр. *Бондаренко, Коваль, Гоголь, Староконь* и т. д.).

Правда, наряду с этим можно предположить, что непонимание семантики и коннотации антропонимов может оказаться и благоприятным для их носителей, которые в родной языковой среде сталкиваются с проблемами их восприятия как смешных, неблагозвучных или неприличных (ср. болг. *Грудка, Фиданка, Газибаров, Дупалов*; рус. *Фекла, Воробей, Сопля* и т. д.). Особо следует отметить украинские фамилии, среди которых много звучащих по крайней мере смешно, ставших предметом не только анекдотов, но и активного обсуждения в газетах и электронных форумах (*Сало, Рыло, Непийвода, Незовибатько, Кривонога, Сивокобыленко* и т. д.). Приведем здесь слова В. Ганжара: «Среди украинских фамилий много с мягким, добрым уклоном

и наоборот – острых, отмеченных колкостью, что свидетельствует о большом уме, высокой морали и мягком украинском юморе. И все это дало такие широкие возможности в многообразии фамилий. Это вам не Швеция, где не знают, что делать с Петерсонами...» [7].

Меняется система обращений – все активнее используется в принципе недопустимое в речевом этикете русских, болгар и украинцев обращение только по имени к людям старше по возрасту и социальному статусу, как это принято во многих европейских странах. Все реже используется и звательная форма ЛИ как обращение (болг. *Иване, Милке* и т. д. – правда, все более редкие и в современном болгарском языке; укр. *Марусю, Миколо, Маріє Ивановно* и т. д.). В связи с этим можно обратить внимание на работу В. И. Супруна об особенностях славянского вокатива [8].

Естественно, в новой среде сводится к минимуму образование и использование уменьшительно-ласкательных форм СЛИ (болг. *Гошо, Иванчо, Ленче*; рус. *Володя, Коля, Лена*; укр. *Мари́ка, Оксаночка* и т. д.). Непонятными остаются различия между такими формами (ср. болг. *Иванчо – Ваньо*; рус. *Володя – Вовка* и т. д.). Полностью исчезают и характерные для болгарской разговорной речи краткие формы с определенным артиклем (*Ленчето, Ванката* и т. д.). Непонимание (и тем более постепенная утрата) в инокультурной среде кратких гипокористических форм имеют особую важность, как нам кажется, для русского языка, где они используются исключительно активно и вне устного общения в семейной среде, например, в публицистическом стиле – в газетных интервью, телепередачах разного жанра и т. д.

К важнейшим особенностям использования ЛИ в иноязычной и инокультурной среде, на наш взгляд, можно отнести то, что в ней полностью теряется их игровой потенциал. Основная (хотя и не единственная) функция языковой игры в разговорном стиле, в том числе с ЛИ – комическая; игровые формы используются, чтобы вызвать улыбку, смех, разрядить обстановку, подчеркнуть близость между собеседниками [9 – 11]. Поэтому в разговорном общении исключительно активно использование различных форм языковой игры, в том числе форм, «эксплуатирующих» богатейший ассоциативный потенциал СЛИ. Естественно, использование форм языковой игры возможно или в изначальной языковой среде, или при очень хорошем владении иностранным языком, поскольку двуязычные игры, которые в принципе возможны в межкультурном общении, требуют высокой лингвистической компетенции и субъекта, и адресата речи.

К естественным и в какой-то мере обязательным в разговорном общении «именным» играм следует отнести, например, рифмовки-созвучия, фонетические деформации, прием «фокус-покус», отонимные окказионализмы, каламбуры, основанные на омонимии или паронимии ЛИ и других слов, а также на этимологии ЛИ, в том числе ложной этимологии и т. д. Характерно для разговорного общения и использование ЛИ в метафорическом значении (болг.: *Ето го нашия Марко Тотев – пак не му провървя!*; рус. *Да у нас просто Кулибин растет, посмотри, какую машинку смастерил!*). Отсутствие различных форм языковой игры неизбежно обедняет общение, лишая его живой непринужденности.

Этим, разумеется, не ограничиваются особенности использования СЛИ в чужой для них среде. Но даже такой беглый их перечень позволяет сказать, что в подобных условиях теряется то, что можно определить как «память культуры» (Ю. М. Лотман) – богатейший коннотативный потенциал личного имени, раскрывающийся полностью в изначальной языковой среде, теряются и волшебные свойства или, по-другому – магия, аура имени как неотъемлемой части личности.

Во второй круг можно отнести вопросы, связанные с именовани^{ем} (наречением) детей в славянских или межнациональных семьях, родившихся в «чужой» среде, а также с формированием полного имени (антропонимической или именной формулы) таких детей. Это вопросы не менее важные, поскольку, как хорошо известно, таких

детей становится все больше – отметим, например, что за пределами Болгарии родились 104000 детей болгарских граждан (газ. «Монитор» от 17 июля 2009 г.).

Некоторые стороны этих вопросов уже были предметом анализа в другой нашей работе [12], и этот анализ позволил прийти к двум важным выводам: 1) СЛИ постепенно (и притом быстрее, чем хотелось бы) вытесняются именами, типичными для других стран; 2) при образовании именной формулы по законам других стран теряются очень важные компоненты славянской антропонимической формулы: не только отчество, но и фамилия – наследуемое (чаще всего от отца) официальное наименование, указание на принадлежность человека к определенному роду, передающееся из поколения в поколение. И если сегодня можно говорить о периоде формирования именной формулы из разноязычных элементов, т. е. о периоде одновременного употребления своего и чужого, то уже в следующем поколении картина видится еще более безрадостной, поскольку в именной формуле будут участвовать в основном иноязычные элементы. Именно здесь уместно, как нам кажется, обратиться к сказанному В. Казариным о «законе тигля», согласно которому национальная идентичность человека (важной составляющей которой является его имя) полностью теряется в рамках всего четырех поколений [13]. Все это в конечном счете приводит не только к обеднению славянского ономастикона, но и к унификации европейского ономастикона, к стиранию важных и ценных национальных различий в нем.

Затронутые в работе вопросы, касающиеся личных имен как лингвокультурного феномена, обладающего сложной смысловой структурой и богатой культурной символикой, являются частью исключительно актуальной многоаспектной темы о судьбе национальных языков в свете интеграции и глобализации, которая требует научных усилий исследователей из разных стран.

Литература

- 1. Рылов Ю. А.** Аспекты языковой картины мира: итальянский и русский языки / Ю. А. Рылов. – М. : Гнозис, 2006. – 304 с.
- 2. Рылов Ю. А.** Аспекты языковой картины мира: итальянский и русский языки / Ю. А. Рылов. – М. : Гнозис, 2006. – 304 с.
- 3. Петрински И.** Личните имена може да са част и от националната сигурност / И. Петрински // Сега. – 2009. – 8 янв. г.
- 4. Супрун В. И.** Ономастическое поле русского языка и его художественно-эстетический потенциал / В. И. Супрун. – Волгоград, 2000.
- 5. Боровчак Б.** Двучленные славянские имена [Электронный ресурс] / Б. Боровчак. – Режим доступа : gumer.info.
- 6. Отин Е. С.** Словарь коннотативных собственных имен / Е. С. Отин. – М. – Донецк, 2006.
- 7. Ганжар В.** Наши украинские фамилии [Электронный ресурс] / В. Ганжар. – Режим доступа : proza.ru.
- 8. Супрун В. И.** Антропонимы в вокативном употреблении [Электронный ресурс] / В. И. Супрун // Изв. Урал. гос. ун-та. Гуманит. науки. – Вып. 4 : Аспекты ономастических исследований. – 2001. – № 20. – Режим доступа : proceedings.usu.ru.
- 9. Земская Е. А.** Русская разговорная речь / Е. А. Земская. – М. : Рус. яз., 1983. – 240 с.
- 10. Санников В. З.** Русский язык в зеркале языковой игры / В. З. Санников. – М. : Языки рус. культуры, 1999. – 544 с.
- 11. Цонева Л.** Езиковата игра в съвременната публицистика / Л. Цонева. – Велико Търново : Faber, 2002. – 176 с.
- 12. Цонева Л.** Славянские личные имена в неславянском окружении / Л. Цонева // Изучаване словенских језика, книжевности и култура као инословенских и страних. – Београд, 2008. – С. 362 – 367.
- 13. Казарин В.** Вавилонская башня NEW. Глобализация и языковое разнообразие современного мира / В. Казарин // Лит. газ. – 2003. – № 14. – С. 7.

Затронуті в статті питання щодо власних імен як лінгвокультурного феномена, що мають складну за значенням структуру й багату культурну символіку, є частиною актуальної багатоаспектної теми про долю національних мов у світлі інтеграції та глобалізації, яка

потребує наукових зусиль дослідників із різних країн.

Ключові слова: слов'янські власні імена, лінгвокультурний феномен, міжкультурна комунікація, лінгвістична компетенція.

Затронутые в работе вопросы, касающиеся личных имен как лингвокультурного феномена, обладающего сложной смысловой структурой и богатой культурной символикой, являются частью исключительно актуальной многоаспектной темы о судьбе национальных языков в свете интеграции и глобализации, которая требует научных усилий исследователей из разных стран.

Ключевые слова: славянские личные имена, лингвокультурный феномен, межкультурная коммуникация, лингвистическая компетенция.

In the article are considered questions, concerning personal names as the linguistics and cultural phenomenon, possessing complex semantic structure and rich cultural symbology, are part of solely actual and manyaspects of the subject about fate of the national languages in light of the integrations and globalization, which requires the scientific effort of the researchers from different countries.

The keywords: slavonic personal name, linguistics and cultural phenomenon, cross-cultural communication, linguistical competency.

Стаття надійшла до редакції 15.11.2013 р.

Прийнято до друку 23.11.2013 р.

Рецензент – д.філол.н., проф. Зайцева І. П.

УДК 811.111:81'25

К. А. Шапочка

ЗАГАЛЬНИЙ І СПЕЦІАЛЬНИЙ СЛЕНГ У СИСТЕМІ СУБСТАНДАРТНОЇ ЛЕКСИКИ

Наразі в умовах тотальної демократизації світового співтовариства відбуваються невідворотні процеси на кшталт суспільних зрушень та виокремлення асоціальних маргінальних елементів. Література віддзеркалює навколишній світ, миттєво реагуючи на будь-які зрушення без виключення. Під маргінальними елементами слід розуміти будь-які екстремістські, сепаративні злочинні угруповання. Аксиомою є той факт, що представники подібних структур мають особливий кодекс відносин із поліцією, що змушує їх застосовувати особливу шифровану систему комунікації, що у соціолінгвістиці дістала назву жаргону або арго.

Лінгвісти відзначають, що тенденція переходу арго у загальний, загальнозрозумілий сленг, набирає обороти. Тим не менш більшість арготизмів залишаються втаємниченими, – тож потребують коректної вичерпної інтерпретації та перекладу в літературних творах. Таким чином, актуальність дослідження мови арго, а також способів перекладу арготизмів на основі всесвітньо відомих літературних шедеврів залишається дуже високою.

Такі видатні вчені, науковці, автори наукових праць та монографій, як Г. Б. Антрушина, І. В. Арнольд, О. В. Афанасьєва, А. К. Бабіна, В. В. Балабін, В. Г. Вілюман, С. Влахов, І. Р. Гальперін, М. А. Грачов, В. Єлістратов, В. М. Жирмунський, Т. Ілік, І. В. Корунець, А. Т. Ліпатов, Л. К. Латішев, Д. С. Ліхачов, Н. Н. Морозова, Л. І. Скворцов, Г. Д. Томахін, С. Флорин, В. А. Хом'яков, О. Д. Чередниченко займались дослідженням походження терміну арго, вивчали особливості розвитку і функціонування «соціального різновиду мовлення», своєрідного мовного коду.

Теоретична значущість дослідження полягає у вичерпному аналізі явища загального і спеціального сленгу в системі субстандартної лексики, феномену аргю як своєрідного мовного коду, «соціального різновиду мовлення».

Мова – унікальне творіння, апогей людських пошуків та спроб створити універсальну систему для обміну думками, матеріалізуючи їх за допомогою звуків та букв, елементів мовної системи, своєрідного коду.

Так склалось, що в силу історичних обставин кожен соціум, обмежений певним територіально-географічним простором став носієм окремої мови. Існує науково обґрунтоване припущення, за яким мови, названі за низкою ознак спорідненими та схожими, є елементами різноманітних мовних сімей, що є беззаперечним консолідуючим фактором, більш того, гіпотетично існує мова, що є першопочатком всіх інших. Таким чином, на перший погляд несхожі, мови мають чимало спільних аспектів. Очевидно, за ступенем спорідненості мови сукупність мов об'єднується у родини. Мови однієї родини можуть вирізнятися такою спорідненістю, що необхідність тлумачення та перекладу різноманітних явищ відпадає, втрачаючи свою актуальність.

Обмін думками або комунікація може відбуватись як між носіями однієї мови, так і між носіями різних мов (двомовна комунікація). У багатомовних поліетнічних суспільствах кодування і декодування думок за допомогою мовних знаків відбувається власне носіями цих мов, тоді як суспільства з однією домінуючою державною мовою досягають «взаєморозуміння» за посередництвом перекладачів, що розшифровують матеріалізовані засобами однієї мови думки та кодують їх мовними засобами іншої. Оскільки матеріальний світ, що відображається мовою є єдиним для носіїв різних мов, різняться лише мовні засоби для матеріалізації думки.

Втім наявність явищ та феноменів, властивих культурі лише одній нації-носію мови, викликає об'єктивні труднощі для тлумачення подібних «культуронімів». Лінгвісти одноставно називають подібні мовні елементи «реаліями» або «національною лексикою».

Реалії можуть бути представлені як базовою лексикою (нейтральною), книжковою, так і мовними одиницями, що не відповідають мовній нормі (так званими колоквіалізмами, розмовною лексикою) [1; 7].

Цікавою та, безперечно, вартою уваги є наступна дефініція, концепт лінгвістичного терміна «лексика» (з грец. *lexicos* – словниковий, словесний) – це сукупність слів певної мови, її окремих сфер чи діалектів [1; 7; 8; 12; 17]. Звідси логічно випливає, що в фокусі нашої уваги перебуває саме лексика окремих сфер англійської мови, або радше американської англійської мови, а точніше соціального діалекту аргю.

Такі вчені-лінгвісти, як: Г. Б. Антрушина, І. В. Арнольд, О. В. Афанасьєва, В. Г. Вілюман, І. Р. Гальперін, Н. Н. Морозова схиляються до поділу лексики на офіційну та неофіційну, або літературну та не літературну, тобто «formal and informal speech». Нас цікавить саме «informal style», або неофіційна лексика, тому що саме до цього типу включають сленг [1; 2; 4; 5].

М. А. Грачев та В. А. Хом'яков поділяють всю лексику на літературну та не літературну [6; 16]. До літературної лексики належать книжкові слова, стандартні розмовні слова та нейтральні слова. Г. Б. Антрушина, І. В. Арнольд, О. В. Афанасьєва, І. Р. Гальперін, В. І. Заботкіна, Н. Н. Морозова та інші нейтральну лексику у своїх класифікаціях лексичних одиниць виносять за межі літературної, розрізняючи нейтральну, літературну та розмовну лексику [1; 2; 15]. Літературна та нейтральна лексика вживається або в літературі, або в усній мові в офіційній обстановці. Літературна мова включає терміни, поетичні, високо літературні слова, слова-архаїзми, застарілі слова, запозичення, а також так звані варваризми. Не літературну лексику поділяють на професіоналізми, вульгаризми, жаргонізми, аргю та сленг. Ця частина лексики відрізняється розмовним, неофіційним характером та емоційною забарвленістю [1; 3; 8; 11; 14; 17].

Так, за визначенням В. В. Дубічинського та В. А. Хом'якова професіоналізми – це слова, що використовуються невеликими групами людей, об'єднаних певною професією, наприклад, moonship, soft-landing.

Жаргонізми – соціальний діалект; відрізняється від літературної мови специфічною лексикою і вимовою, але не має власної фонетичної і граматичної системи. Як правило, це словник розмовного мовлення людей, зв'язаних певною спільністю інтересів, зокрема, жаргон англійських льотчиків: everything under control, watch your step.

Арго – мова вузької соціальної чи професійної групи, штучно створена з метою мовного відокремлення; відзначається головним чином наявністю слів, незрозумілих стороннім, наприклад, sap, grapple, equip, forestall.

Вульгаризми – це грубі слова, що зазвичай не вживаються освіченими людьми в суспільстві, це спеціальний лексикон, що використовується людьми низького соціального статусу: засудженими, торговцями наркотиками, тобто відособленими маргінальними асоціальними групами, це мова затаврована суспільством, на яку накладено соціальне табу [14; 17].

Предметом нашого дослідження є один з різновидів субстандартної лексики – жаргон, а точніше його різновид – арго, що використовується вузьким колом людей, об'єднаних спільним ремеслом або колом інтересів. Інструмент їх спілкування, тобто лексичні засоби, є настільки індивідуальними, носять умовний характер та мають «узгоджене» значення, що робить їх незрозумілими поза межами цієї професійної чи соціальної групи. Якщо сленг є інтернаціональним лінгвістичним поняттям, то жаргон є суто національним феноменом, що не має відповідних аналогів в іншій культурі.

Видатний український вчений-лінгвіст С. Є. Максимов диференціює та оперує поняттями сленг та жаргон, як інтернаціональним та діалектним феноменом відповідно, тоді як В. Г. Вілюман іншої точки зору, розрізняючи загальний сленг, тобто, той, що знаходиться за межами літературної мови, загальнозрозумілі та широко розповсюджені у розмовній мові образні слова та словосполучення емоційно-оцінкового відтінку. Ці слова претендують на новизну та оригінальність в якостях, які виступають синонімами слів та словосполучень літературної мови та спеціальний сленг, тобто слова та словосполучення того чи іншого професійного, чи-то класового жаргону.

М. А. Грачев, В. А. Хом'яков теж схожої думки, заявляючи, що сам термін сленг в перекладі з англійської мови означає мову соціально чи професійно відособленої групи в протилежність літературній мові, що по суті, є рівнозначним спеціальному сленгу В. Г. Вілюмана та жаргону С. Є. Максимова; або варіант розмовної мови (в тому числі експресивно забарвлені елементи мови), що не співпадають з нормою літературної мови, що рівнозначно загальному сленгу В. Г. Вілюмана та сленгу С. Є. Максимова [4; 6; 16].

Загальний сленг, або просто сленг, знайшов широке розповсюдження і став зрозумілим для всіх соціальних верств населення, не викликаючи при цьому складності у тлумаченні і розумінні семантичного наповнення відповідних лексичних одиниць; він має яскраво виражений емоційно-оцінний характер з домінуванням експресивної функції над номінативною, що має на меті лише називати предмети чи явища, для чого покликана саме нейтральна лексика; загальний сленг відносно стійкий для визначеного періоду, хоча сленгізми і переходять легко в колоквіалізми, а також зникають з вжитку; цей різновид сленгу є не однорідним по своєму генетичному складу, оскільки його формують різноманітні джерела (жаргони, арго, професіоналізми, варваризми тощо); він є неоднорідним за ступенем наближення до фамільярно-розмовної мови, хоча в цілому він протистоїть їй як компонент просторіччя; загальний сленг іноді має фонетичні, морфологічні та синтаксичні особливості; він відрізняється генетично та функціонально від спеціального сленгу (арго, жаргону) [3 – 5; 7; 9; 13; 15; 17].

Цікаво, що, переходячи у сферу загального сленгу, жаргонізми, авжеж,

втрачають свій вузький соціально-професійний характер та стають загальнозрозумілими для всіх носіїв мови. Тут відбувається перерозподіл лексики та фразеології [6; 9; 10; 13].

Спеціальний сленг – це специфічна лексика та фразеологія соціальних жаргонів, професійних говорів та арго (кент) злочинного світу [9; 10].

В англістиці не настільки яскраво є дослідженим спеціальний сленг, хоча його вивчення має входити в соціолінгвістику (галузь мовознавства, синтез соціології та лінгвістики, що вивчає питання суспільного існування та суспільні умови розвитку мови) та лінгвокраїнознавство. Найбільш глибоке трактування жаргонів, арго та професійної лексики низки європейських мов дана в книзі академіка В. М. Жирмунського «Национальный язык и социальные диалекты».

Спеціальний сленг включає в себе: арго, кент, римований сленг, соціальні жаргони та професійні говори, «бек сленг» тощо.

Таким чином, розглянувши загальний і спеціальний сленг в системі субстандартної лексики, ми з'ясували, що досліджувані нами арготизми є американськими реаліями, що представлені мовними одиницями, які не відповідають мовній нормі (так званими колоквиалізмами, розмовною лексикою), оскільки сленг, або загальний сленг, є інтернаціональним лінгвістичним поняттям, то жаргон, іншими словами спеціальний сленг, є суто національним феноменом, що не має відповідних аналогів в іншій культурі.

Протягом останніх десятиліть в світі, а особливо в англійських країнах, виник новий культурний і мовний феномен «політкоректність». На думку З. С. Трофімової, явище політичної коректності пов'язане з виникненням ідеї культурного плюралізму і витікаючої звідси необхідності пропорційно представляти твори літератури і мистецтва, досягнення в суспільному та політичному житті, що відносяться до представників всіх етнічних і сексуальних меншин.

Очевидно, що саме політкоректність та культурний плюралізм стали своєрідною фундацією, наріжним каменем, передумовою розвитку та еволюції арго, що є продуктом етнічних меншин, який віддзеркалює спосіб їх життя, знаходячи своє відображення в літературі зокрема. Тенденція демократизації співтовариства стала імпульсом здійснити наукове трактування арго як соціального діалекту з точки зору соціолінгвістики, етнічного, національного мовного феномену з позиції етнолінгвістики та лінгвістичного, культурного мовного явища з погляду лінгвокраїнознавства.

Соціолінгвістиці як мовознавчій дисципліні, що вивчає суспільну обумовленість виникнення, розвитку та функціонування мови, вплив суспільства на мову та мови на суспільство, належить один з важливих розділів – соціальна діалектологія, об'єктом вивчення якого є соціальні діалекти (жаргони, арго, професійні мови) [10]Ю

Учені відзначають, що наука соціолінгвістика тільки починає набирати обороти на теренах нашої держави, оскільки упродовж часу, коли наша мова перебувала під впливом тоталітарної системи, визнавався єдиний стандарт літературної мови, нині ситуація складається таким чином, що керівництво держави робить спроби взяти вектор на українізацію суспільства, насамперед відроджуючи славетні мовні традиції. Проте існування різноманітних діалектизмів, сленгізмів тощо доводить, що мова залишається динамічною системою, яка постійно живе і розвивається [13].

Взагалі, сам термін «сленг» з'явився у вітчизняній лексикології відносно недавно. Поява цього слова була пов'язана з вивченням англійських культур [7; 12].

«Особливо пишно розцвітає сленгтворчість у періоди значних соціальних змін, воєн, економічних і культурних зрушень, коли відчувається нагальна потреба іменувати те нове, із чим доводиться зустрічатися щодня» [7].

Інтенсивні міграційні процеси у світі, спричинені бідністю та військово-економічними потрясіннями, в Європі, які торкнулися і Італії, подальша стратифікація

американського суспільства, виокремлення його маргінальної групи, тобто сицилійської мафії, спричинили зростання слів з етноелементом та появу мафіозного арго в американському варіанті англійської мови.

За свідченням доктора філологічних наук Л. Савицької, чільне місце у формуванні мовленнєвої культури молоді посідає кримінальний жаргон. У своєму дослідженні «Про взаємодію жаргону і сленгу» вона зазначає: «Кримінальний жаргон має здатність блискавично проникати в соціальні сфери законотворчих громадян: спочатку ця лексика стає надбанням мови соціальних низів, а згодом «завойовує позиції» у міському розмовно-побутовому мовленні, проникає в мову радіо, преси, телебачення, ну і звичайно ж, у різні корпоративні, професійні лексичні системи, тобто стає надбанням інтержаргону» [13].

В. М. Жирмунський справедливо помічає, що перетворення арго в сленг означає кінець старого арго як таємної професійної мови декласових елементів. Арготична лексика, втративши свій таємний характер, використовується як засіб емоційної експресії, образного евфемічного у сфері щоденного спілкування [7]. Переходячи у сферу загального сленгу, жаргонізми, авжеж, втрачають свій вузький соціально-професійний характер та стають загальнозрозумілими для всіх носіїв мови. Тут відбувається перерозподіл лексики та фразеології.

Жаргонізмами (франц. *jargon*, від галло-романського *gargone* – базікання) називаються слова, вживання яких обмежене нормами спілкування, прийнятими в певному соціальному середовищі. З цієї причини жаргонізми ще називають соціальними діалектизмами. Жаргонізми – це переважно такі специфічні, емоційно забарвлені назви понять і предметів, які мають нормативні відповідники в літературній мові і, відступаючи від неї, надають процесу спілкування атмосфери невимушеності, іронічності, фамільярності і т. д. [9; 10; 12; 14; 17].

Специфічною рисою жаргону є його відкритий характер. На відміну від нього, арго (франц. *argot* – жаргон) – умовна говірка певної соціальної групи з набором слів, незрозумілих для невлаштованих у справу цієї групи. В основі арго звичайно лежить загальнонародна мова та її граматична система, проте воно істотно вирізняється словниковим складом. Якщо жаргон – суспільна забава, мовна гра, підпорядкована бажанню посилити експресію, то арго є засобом спілкування антисоціальних елементів, що хочуть приховати свої наміри від решти членів суспільства. Це своєрідний мовний код [10; 11; 13].

Виникнення арго пов'язане ще з тим періодом історії мови доби феодалізму, коли існували замкнені корпорації ремісників бродячих торговців, жебраків тощо, які з метою самозахисту та відособленості від решти суспільства і збереження своїх професійних таємниць створювали спеціальні мовні коди.

Кент – арго злочинного світу Англії – може похвалитися першими словниками, які були складені вже на початку XVI століття, тобто майже на півстоліття раніше перших тлумачних словників літературної мови [10; 11].

Для створення таємного словника інколи користуються прийомом приховування форми (звучання) слова чи словосполучення. Яскравим прикладом такого таємного кода є «back slang». Цей особливий жаргон отримав широке розповсюдження в середині позаминулого століття серед лондонських вуличних торговців, які зазвичай знаходились в «делікатних» відношеннях з поліцією. Сутність back slang заключається в тому, що слова, як правило, перевертались, при цьому зазвичай це були фонетичні «перевертання» з додатковими викривленням вимови, характерними для кокні. Наприклад, penny – yepner; two pence – owt yepner; fourpence – rouf yepner; seven pence – neves yepner; yes – say; look – cool; bones – enobs; police – slop.

Більш складним різновидом таємного сленгу є, за термінологією Е. Партриджа, centre slang (medial slang). Приховані форми (звучання) слова відбувається не простим перевертанням слів, а «розсіченням» слів навпіл та постановкою першої частини після

другої, інколи з деякими доповненими викривленнями. Цей різновид так само, як і «back slang», характерна в основному для кокні, зокрема: person – nosper; sweet – eetswee; quiet – ietqui; right – ightri; fool – oolfoo; cheek – eekcher; sentimental – mentisental.

Терміни «жаргон» та «арго» прийшли у вітчизняну лінгвістику з французької мови, а «сленг» – з англійської. Жаргон в «Алфавітному лексичному словнику аналогів французької мови» Пола Робера тлумачиться як «неправильна, перекручена» або штучно створена мова, зрозуміла тільки членам конкретного угруповання. Англійське визначення терміна за словником Коллінза наступне жаргон – словник, ідіоми тощо поза мовними нормами чи формальним вживанням, обмежені соціальними рамками, що більше, ніж нормативна мова, характеризуються метафоричними та дифузними значеннями. Отже, бачимо, термін «сленг» вживається на позначення тієї ж групи лексики, яку позначають терміном «жаргон», тільки це його англійський відповідник. Останнім часом термін «сленг» вживають активніше, ніж «жаргон». Таке явище можна пояснити впливом двох факторів: сьогодні англійська мова у світі починає домінувати, тому вживають англійський відповідник; інколи мовці вживають слово «жаргон» на позначення згрубілої, невитонченої мови, тому на позначення соціального варіанта мови вживають термін «сленг» [11; 18; 19; 20].

В англійській лексикології арго – таємні «мови» – жаргони зазвичай називають кент, в іспанській мові – херманія, в німецькій – ротвелш, у французькій – арго. Арго – це професійний жаргон волоцюг, злодіїв, гангстерів та деяких інших суспільних груп (вуличних торговців та ін.).

Узагальнюючи вищеподане, можна зробити такі висновки: арго – це особлива лексично-семантично-словотвірна система; арго використовують з метою ідентифікації групової належності співбесідника та конспірації мовлення; арготизми мають особливе емоційно-експресивне забарвлення.

Подальша робота буде присвячена проблемам та способам подолання труднощів під час перекладу арготизмів, аналізу способів передачі семантики арго як різновиду національної лексики на українську мову, спираючись на наукові праці та теоретичні обґрунтування вище згаданих вчених-теоретиків. Сукупність проаналізованих джерел зможуть дати вичерпне уявлення про лінгвістичний феномен арго та способи передачі його українською мовою.

Література

- 1. Антрушина Г. Б.** Лексикология английского языка : учеб. пособие для студентов / Г. Б. Антрушина, О. В. Афанасьева, Н. Н. Морозова. – 3-е изд., стереотип. – М. : Дрофа, 2001. – 288 с.
- 2. Арнольд И. В.** Экспрессивные средства английского языка / И. В. Арнольд // Арнольд И. В. Сборник научных работ / И. В. Арнольд ; Ленинград. гос. ин-т им. А. И. Герцена. – Л. : ЛТПИ, 1975, С. 123 – 126.
- 3. Бабина А. К.** Терминологическое поле в исследованиях социолекта / А. К. Бабина. – М., 2002.
- 4. Вилюман В. Г.** О способах образования слов сленга в современном английском языке / В. Г. Вилюман // Учен. зап. Ленингр. гос. пед. ин-та им. А. И. Герцена, 1955. – Т. III. – С. 47 – 50.
- 5. Гальперин И. Р.** О термине «сленг» / И. Р. Гальперин // Вопр. языкознания. – 1956. – № 6.
- 6. Грачев М. А.** Механизм перехода арготизмов в общенародный язык / М. А. Грачев // Рус. яз. в шк. – 1996. – № 5. – С. 34 – 37.
- 7. Жирмунский В. М.** Национальный язык и социальные диалекты / В. М. Жирмунский. – Л., 1936.
- 8. Лик Т.** Соціальні варіанти мови та їх термінологічне окреслення / Т. Лик // Мовознавчі дослідження : зб. наук. пр. – Донецьк : ДонДУ, 2000. – С. 67 – 73.
- 9. Липатов А. Т.** Русский сленг и его соотнесенность с жаргоном и арго / А. Т. Липатов // Семантика и уровни ее реализации. – Краснодар, 1994.
- 10. Лихачев Д. С.** Арготические слова профессиональной речи / Д. С. Лихачев // Лихачев Д. С. Статьи ранних лет / Д. С. Лихачев. – Тверь, 1993. – С. 95 – 138.

11. Маковский М. М. Языковая сущность современного английского «сленга» / М. М. Маковский // Иностр. яз. в шк. – 1962. **12. Скворцов Л. И.** Литературный язык, просторечие и жаргоны в их взаимодействии / Л. И. Скворцов. – Л., 1970. – 132 с. **13. Ставицька Л.** Проблеми вивчення жаргонної лексики: Соціолінгвістичний аспект / Л. Ставицька // Укр. мова. – 2000. – № 1. – С. 55 – 69. **14. Сучасний** тлумачний словник української мови : 65000 слів / за заг. ред. д-ра філол. наук, проф. В. В. Дубічинського. – Х. : ВД «ШКОЛА», 2006. – 1008 с. **15. Томахин Г. Д.** США : лингвострановедч. слов. / Г. Д. Томахин. – М., 2000. – 576 с. **16. Хомяков В. А.** Введение в изучение основного компонента английского просторечия / В. А. Хомяков. – Вологда, 1971. – С. 29 – 39, 104. **17. Хомяков В. А.** О специальном сленге / В. А. Хомяков. – Вологда, 1968. – С. 6 – 22. **18. Collins English Dictionary.** – Third Ed. – Harper Collins Publishers, 1991. **19. Partridge E.** A Dictionary of Slang and Unconventional English / E. Partridge. – London, 1963. – Vol. 1. – P. 782. **20. Paul R.** Dictionnaire alphabetique et analogique de la langue française / Robert Paul, Alain Rey. – P. : Le Robert, 1985. – 642 p.

У статті розглянуто поняття загального та спеціального сленгу у системі субстандартної лексики.

Ключові слова: жаргон, аргю, сленг, соціолінгвістика, колоквіалізм.

В статье рассматривается определение общего и специального сленга в системе субстандартной лексики.

Ключевые слова: жаргон, аргю, сленг, социолингвистика, коллоквиализм.

The article focuses on general and special slang in the system of substandard lexicon.

Keywords: jargon, argon, slang, sociolinguistics, colloquialism.

Стаття надійшла до редакції 12.11.2013 р.

Прийнято до друку 23.11.2013 р.

Рецензент – к.філол.н., доц.. Рудницька Н. М.

УДК 811.161.1-36

О. Г. Шерстюк

ЯЗЫКОВЫЕ МАНИПУЛЯТИВНЫЕ ВОЗДЕЙСТВИЯ В РЕКЛАМНЫХ ТЕКСТАХ

В последние несколько десятилетий в мировой общественной практике достаточно интенсивно развивается реклама. Реклама постоянно усиливает резкость звучания положительных сторон рекламируемого товара/услуг. В рекламном тексте акцент переносится на выгоду адресата. Товар/услуга в рекламе представляется в лучшем свете, во всем своем блеске, демонстрируются его преимущества для потребителя. Создается иллюзия, что приобретение этого товара оказывается выгодным только для адресата (а адресант как будто бы ничего от этого не имеет).

Целью данной публикации было продемонстрировать структуру манипулятивных воздействий в рекламных текстах.

В рекламном тексте мы сталкиваемся только с некоторой частью информации о товаре, которая способствует формированию его положительного восприятия со стороны потребителя, например: *Стиральной машине SAMSUNG можно доверить любую стирку: действительно удобная, исключительно деликатная, удивительно компактная. SAMSUNG DIGITAL. Хорошо там, где мы есть!; Чтобы оставаться уверенной в себе, нужно ощущение свежести. Роликовый дезодорант «Fa» – это*

мягкая формула и надежная защита на целый день. Всего не предусмотреть! Роликовые дезодоранты «Fa». Будь уверена в себе. Зарядись свежестью «Fa»; Новинка – стойкая губная помада Colorn FIX от MAIBELLINE. Это не просто помада на каждый день. Помада ложится гладко и ровно, держится часами, разнообразие тонов на любой случай. Новинка – стойкая губная помада Colorn FIX от MAIBELLINE. Вперед! Все в восторге от тебя. Ты от MAIBELLINE.

Необходимо ненавязчиво дать почувствовать адресату неудовлетворенность той или иной потребности, чтобы побудить его действовать. Поэтому, чтобы определить смыслообразующий мотив покупки конкретного товара, рекламист, прежде всего, должен хорошо ориентироваться в иерархии потребностей. Вышеприведенные примеры обуславливают тот факт, что все рекламные технологии направлены на то, чтобы «усилить имеющиеся положительные характеристики и скрыть, уменьшить влияние негативных характеристик». «Маска» позволяет адресанту скрыть его собственные, истинные цели и сыграть в угоду адресату (речь идет только о его выгоде и интересах). Благодаря этому происходит и манипулятивная трансформация камуфлирования ситуации, которая находит свое отражение в структуре рекламного текста. Актуальность статьи обусловлена возросшим интересом лингвистов к изучению механизмов языковой манипуляции, несмотря на то что традиция изучения манипуляции восходит к работам психологов, социологов и политологов (С. И. Беглов, Э. Берн, В. Бессонов и др.).

В ходе исследования нами поставлены следующие задачи: обозначить пути изучения манипуляции в зависимости от материала исследования. Материалом исследования послужили «Анти-Карнеги, или Человек-манипулятор» (Шостром Э. Анти-Карнеги, или Человек-манипулятор / Э. Шостром. – Минск, 1996), «Опыт классификации приемов речевого манипулирования в текстах СМИ // Речевое общение» (Быкова О. Н. Опыт классификации приемов речевого манипулирования в текстах СМИ / О. Н. Быкова // Вестн. Рос. ритор. ассоциации. – Вып. 1 (9) : Речевое общение / под ред. А. П. Сковородникова. – Красноярск, 2000), попытаться выявить механизм реализации манипуляции. В качестве основных характеристик манипуляции можно отметить три пути изучения в зависимости от материала исследования:

1. Манипуляция в тоталитарном обществе, которая связана с формированием особого сознания, массового, поглощающего индивидуальное сознание и превращающего «я» в «мы». Это находит свое выражение и в языковой системе. В итоге предстает «языковое состояние тоталитарного общества... как некий результат многовековой манипуляции общественным сознанием и речевым поведением людей» [8, с. 11].

2. Манипуляция общественным сознанием (избирателей) в ходе предвыборных политических кампаний. В данном случае исследователи демонстрируют, как политические деятели стремятся «завуалировать, скрыть свои истинные намерения, запутать, сбить с толку, обмануть адресата, манипулируя его сознанием» [12, с. 101].

3. Межличностная манипуляция, которая изучается по текстам художественных произведений (Л. Ю. Веретенкина, Е. В. Денисюк, С. С. Ужакина и др.). Здесь рассматриваются следующие «особенности межличностных манипуляций: а) скрытое воздействие одного человека на другого; б) отношение манипулятора к адресату как к средству достижения собственных целей; в) стремление манипулятора получить односторонний выигрыш; г) использование силы, игра на слабостях» [4, с. 291].

Проанализировав высказывания современных лингвистов, мы теперь можем попытаться выделить их главную идею. Она заключается в том, что манипуляция рассматривается сквозь призму языка. Различие между ними состоит в том, что взгляд ученых на манипуляцию изменяется в зависимости от того, какой речевой материал

лежит в основе их исследования. Под **языковым манипулированием** понимают «вид языкового воздействия, используемый для скрытого внедрения в психику адресата целей, желаний, намерений, отношений или установок, не совпадающих с теми, которые имеются у адресата в данный момент» [3, с. 99]. Иными словами, когда скрытые возможности языка используются говорящим для того, чтобы навязать слушающему определенное представление о действительности, сформировать нужное отношение к ней, вызвать необходимую адресанту эмоциональную реакцию, мы говорим о языковом манипулировании. В данном случае адресант активен, а адресат пассивен: ему предлагается уже готовый и словесно оформленный продукт размышления, а сам он при этом никаких самостоятельных умственных усилий не прилагает.

Таким образом, использование в целях манипуляции особенностей устройства и функционирования языка – это и есть **языковое манипулирование**. Р. М. Блакар в своей статье с красноречивым названием «Язык как инструмент социальной власти» замечает, что «каждый языковой элемент является очень сложным и чувствительным инструментом, на котором играет тот, кто пользуется языком» [1, с. 97], что «выбор слов и выражений является необычайно важным инструментом власти для структурирования той «действительности», о которой идет речь» [Там же, с. 103]. Можно говорить о том, что «всякое использование языка предполагает воздействующий эффект» [6, с. 51].

До настоящего времени проблема языковой манипуляции, хотя и является одной из самых актуальных, остается малоизученной. И для этого есть свои причины. Во-первых, сложность описания языкового манипулирования состоит в том, что не всегда возможно разгадать истинные цели и мотивы манипулятора. Во-вторых, проследить за речевым поведением манипулятора и оценить эффективность манипулятивных ходов способен лишь тот, кто хорошо знаком с психологией манипулирующего и ориентируется в ситуации, в которой происходит речевое воздействие.

Попытаемся выявить механизм реализации манипуляции в рекламном тексте через понятия стратегии и тактики.

В современной лингвистической науке данные понятия применяются достаточно широко и активно в речедетальностном аспекте (И. Н. Борисова, Е. М. Верещагин, Я. Т. Рытникова, М. Э. Койт, Х. Я. Ыйм и др.). В лингвопрагматике существуют самые разные подходы к пониманию стратегии и тактики в зависимости от избираемого материала исследования. Мы определяем стратегию как сверхзадачу, идущую от адресанта, направленную на достижение коммуникативной или практической цели и рассчитанную на определенный **перлокутивный эффект**. Учитывая это, тактику мы понимаем как некое речевое действие, направленное на решение одной задачи в рамках одной стратегической цели. Достижение этой цели осуществляется путем решения определенной совокупности задач, т. е. через использование целого ряда тактик.

Следование стратегической цели заставляет адресанта «не только отбирать определенные факты, но и давать их в определенном освещении, т. е. заставляет соответственно организовывать речь, обуславливает композицию и характер языковых средств» [9, с. 160]. Таким образом, стратегия задает угол зрения на предмет речи, сознательно ограничивает возможный объем информации и отбор языковых средств. Все это обусловлено стремлением достичь максимального результата.

Кроме того, она предполагает «отбор фактов и их подачу в определенном освещении с целью воздействия на интеллектуальную, волевою и эмоциональную сферу адресата» [2, с. 86]. Стратегия заключается в умении моделировать ситуацию с помощью доступных средств и методов для достижения необходимого результата. Если желаемый результат (перлокутивный эффект) был достигнут, то это значит, что была выбрана эффективная стратегия для достижения поставленной цели. Таким

образом, определяется следующая последовательность действий:

Цель > Стратегия > Тактика > Перлокутивный эффект.

В нашем случае перед адресантом стоит общерекламная цель – продать товар/услугу. На ее решение направлена определенная стратегия. В чем же она заключается? Читатель/зритель (потенциальный потребитель) хорошо осознает эту рекламную цель и понимает, что любой рекламный текст стремится навязать ему покупку рекламируемого товара. Это вызывает негативное, предвзятое отношение ко всей рекламе. Естественно, что товар необходимо продавать по экономическим соображениям, а реклама должна способствовать его продвижению на рынке. Следовательно, рекламист должен выбрать такую стратегию, которая подтолкнула бы адресата к покупке рекламируемого товара, несмотря ни на что. Необходимо помнить о том, что «конечной целью любой речевой стратегии является коррекция модели мира адресата» [6, с. 109] и что в рамках «стратегии выбираются определенные психологические параметры, определяются необходимые изменения в их значениях и способы достижения этих изменений» [7, с. 101]. В нашем случае необходимо изменить отношение потребителя к рекламируемому товару/услуге от негативного (или нейтрального) к позитивному, создать у потребителя положительный эмоциональный настрой на покупку.

Таким образом, рекламная стратегия направлена на снятие критического восприятия рекламного текста адресатом и формирование у него положительного эмоционального настроения. При этом читатель понимает, что реклама должна продать ему товар, т. е. осознает ее цель, но не ее стратегию, которая незаметна в речевой ткани текста, но призвана в конечном итоге побудить адресата к покупке рекламируемого товара. Именно это положение (скрытость стратегии) позволяет нам определить стратегию в рекламном тексте как манипулятивную. Стратегия здесь проявляет себя как «план комплексного речевого воздействия, которое осуществляет говорящий для «обработки» партнера» [6, с. 102].

Таким образом, мы разводим общерекламную цель (первичную) и цель стратегическую, которая наслаивается на нее в рамках рекламного текста. Поскольку тактика является решением одной задачи в рамках единой стратегической цели, то ее подчинение манипулятивной стратегии в рекламе обуславливает и ее манипулятивность. Тактика «вычленяется по признаку одного единственного смысла, который может быть выражен самыми различными вербальными и невербальными средствами» [5, с. 13 – 14]. Таким образом, сама тактика имеет семантическую структуру, характеризуется как некий «смысловой инвариант», по терминологии Е. М. Верещагина (1991). Она состоит «из конкретных речевых ходов, соответствующих общей стратегии» [11, с. 72]. Под этими речевыми ходами, формально выраженными и структурированными, мы понимаем приемы. Сама по себе тактика невербальная, но она вербализуется на поверхностном (текстовом) уровне. **Тактика** – это план содержания, который манифестируется в плане выражения, т. е. тактика обретает свою форму с помощью приема, который связан с огромными возможностями языковой системы и потенциальными возможностями иллюстраций, элементов видеоряда. Прием определяет использование вербальных и невербальных средств для выражения инвариантного тактического смысла. То, что тактика характеризуется как манипулятивная, накладывает отпечаток и на подчиненный ей прием, который благодаря этому тоже обретает статус манипулятивного. Соотношение между тактикой и приемом характеризуется как асимметричное: с одной стороны, один и тот же прием может подчиняться разным тактикам, т. е. одна структурная единица может передавать разные смыслы, а с другой – одна манипулятивная тактика может вербализоваться с помощью разных приемов.

Итак, **манипулятивный прием** – это конструктивный принцип организации вербальных и графических средств в рамках рекламного текста, продиктованный

использованием той или иной манипулятивной тактики. Таким образом, структура манипулятивного воздействия в рекламном тексте выглядит следующим образом:

**Общерекламная цель > Манипулятивная стратегия >
Манипулятивная тактика > Манипулятивный прием >
Перлокутивный эффект.**

Таким образом, восстанавливая структуру манипулятивного воздействия в рамках рекламного текста через понятия стратегии и тактики, мы можем избежать тех трудностей, которые сопровождают изучение языковой манипуляции и которые были обозначены выше. Во-первых, в рамках рекламного текста четко определяется истинная цель адресанта (продать товар/услугу). Во-вторых, есть возможность соотнести и сравнить рекламную ситуацию, какой ее сознательно создает рекламист, с реальным положением вещей.

Литература

1. **Блакар Р. М.** Язык как инструмент социальной власти / Р. М. Блакар // Язык и моделирование социального взаимодействия : сб. науч. ст. – М., 1987. – 370 с.
2. **Борисова И. Н.** Категория цели и аспекты текстового анализа / И. Н. Борисова // Жанры речи : сб. науч. ст. – Саратов, 1999. – 290 с.
3. **Быкова О. Н.** Языковое манипулирование : материалы к энцикл. слов. «Культура русской речи» / О. Н. Быкова // Вестн. Рос. риторич. ассоциации. – Вып. 1 (8) : Теоретические и прикладные аспекты речевого общения. – Красноярск, 1999. – 357 с.
4. **Веретенкина Л. Ю.** Лингвистическое выражение межличностных манипуляций (к постановке проблемы) / Л. Ю. Веретенкина // Предложение и слово : докл. и сообщ. междунар. науч. конф., посвящ. памяти проф. В. С. Юрченко / отв. ред. О. В. Мякшева. – Саратов, 1999. – 320 с.
5. **Верещагин Е. М.** В поисках новых путей развития лингвострановедения: концепция речеповеденческих тактик / Е. М. Верещагин, В. Т. Костомаров. – М., 1999. – 363 с.
6. **Иссерс О. С.** Коммуникативные стратегии и тактики русской речи / О. С. Иссерс. – Омск, 1999. – 190 с.
7. **Койт М. Э.** Понятие коммуникативной стратегии в модели общения / М. Э. Койт, Х. Я. Ыйм // Учен. зап. Тарт. ун-та. – Вып. 793 : Психологические проблемы познания действительности. – Тарту, 1988. – 430 с.
8. **Купина Н. А.** Концепция тоталитарного языка в романе Евгения Замятина «Мы» / А. Н. Купина // Языковое сопротивление в контексте тоталитарной культуры. – Екатеринбург, 1999. – 402 с.
9. **Одинцов В. В.** Композиционные типы речи / В. В. Одинцов, А. Н. Кожин // Функциональные типы русской речи. – М., 1982. – 240 с.
10. **Ужакина С. С.** Манипуляция как вид общения / С. С. Ужакина // Языковая личность : проблемы межкультурного общения. – Волгоград, 2000.
11. **Формановская Н. И.** Коммуникативно-прагматические аспекты общения / Н. И. Формановская. – М., 1998. – 236 с.
12. **Шаховский В. И.** Роль комического в дискурсивном портрете политика: разоблачительная функция языка / В. И. Шаховский, М. Р. Желтухина // Политический дискурс в России – 3 : материалы раб. совещ. (Москва, 27 – 28 марта 1999 г.). – М., 1999. – 332 с.

У статті представлено спробу відобразити структуру маніпулятивного впливу в рекламних текстах. Особливу увагу приділено мовленнєвій маніпуляції. Зазначається, що мова відіграє суттєву роль у розвитку культурного мислення людини.

Ключові слова: реклама, маніпуляція, ціль, прийом, тактика, стратегія, вплив, ефективність.

В статье представлена попытка отразить структуру манипулятивного воздействия в рекламных текстах. Особое внимание уделено языковой манипуляции. Отмечается то, что язык играет существенную роль в развитии культурного мышления человека.

Ключевые слова: реклама, манипуляция, воздействие, цель, прием, тактика, стратегия, эффективность.

The article deals with an attempt to reflect the structure of manipulative influence in the advertising texts. The special attention is devoted to the language manipulative. It emphasizes that the language plays important role in development of human beings' cultural thinking.

Keywords: advertisement, manipulation, aim or intention purpose, influence, tactics, strategy, effect.

Стаття надійшла до редакції 08.11.2013 р.

Прийнято до друку 23.11.2013 р.

Рецензент – к.філол.н., доц. Унукович В. В.

ВІДОМОСТІ ПРО АВТОРІВ

Богданова Ольга Іванівна, викладач Інституту філології та соціальних комунікацій Бердянського державного педагогічного університету (*Бердянськ, Україна*)

Бушев Олександр Борисович, кандидат філологічних наук, здобувач-докторант Державного інституту російської мови ім. О. С. Пушкіна, доцент кафедри гуманітарних дисциплін ДОЗ ВПО «Санкт-Петербурзький державний інженерно-економічний університет» у м. Твері (*Твер, Російська Федерація*)

Володіна Тетяна Вікторівна, кандидат педагогічних наук, доцент, доцент Інституту філології та соціальних комунікацій Бердянського державного педагогічного університету (*Бердянськ, Україна*)

Гоу Сюетао, аспірант Липецького державного педагогічного університету (*Липецьк, Російська Федерація*)

Желтухіна Марина Ростиславівна, доктор філологічних наук, професор кафедри англійської філології Інституту іноземних мов Волгоградського державного педагогічного університету; директор Центру комунікативних технологій; ректор Школи акторської майстерності Анатолія Омельченка (*Волгоград, Російська Федерація*)

Западна Ксенія Володимирівна, аспірант кафедри російської мови та теорії мови ПІ ЮФУ, викладач кафедри мовознавства та іноземних мов Донської філії Російської академії правосуддя (*Ростов-на-Дону, Російська Федерація*)

Зв'яздова Галина Василівна, доктор філологічних наук, професор, завідувач кафедри сучасної російської мови та методики її викладання Липецького державного педагогічного університету (*Липецьк, Російська Федерація*)

Землякова Світлана Миколаївна, старший викладач кафедри української мови та гуманітарних наук ДЗ «Луганський державний медичний університет» (*Луганськ, Україна*)

Зимич Євгенія Володимирівна, кандидат філологічних наук, завідувач кафедри теорії та практики перекладу Луганської державної академії культури і мистецтв (*Луганськ, Україна*)

Казакова Олена Володимирівна, аспірант кафедри східної філології Таврійського національного університету ім. В. І. Вернадського (*Сімферополь, АР Крим*)

Калініна Катерина Володимирівна, викладач кафедри теорії та практики перекладу Луганської державної академії культури і мистецтв (*м. Луганськ, Україна*)

Клименко Олександр Сергійович, доктор філологічних наук, завідувач кафедри теорії і практики перекладу германських та романських мов Східноукраїнського національного університету імені Володимира Даля (*Луганськ, Україна*)

Климова Наталія Іванівна, старший викладач кафедри теорії і практики перекладу германських та романських мов Східноукраїнського національного університету імені Володимира Даля (*Луганськ, Україна*)

Кушнір Ольга Миколаївна, кандидат філологічних наук, доцент, перший проректор, професор кафедри документознавства, архівознавства та прикладної лінгвістики Комі республіканської академії державної служби та управління (*Сиктивкар, Російська Федерація*)

Левченко Тетяна Миколаївна, кандидат педагогічних наук, доцент кафедри української лінгвістики та методики навчання ДВНЗ «Переяслав-Хмельницький державний педагогічний університет імені Григорія Сковороди» (*Переяслав-Хмельницький, Україна*)

Лощенкова Ірина Феліксівна, кандидат педагогічних наук, доцент, завідувач кафедри романо-германської філології Миколаївського національного університету імені В. О. Сухомлинського (*Миколаїв, Україна*)

Мороз Андрій Анатолійович, кандидат філологічних наук, старший викладач Бердянського державного педагогічного університету (*Бердянськ, Україна*)

Назаренко Мар'яна Олександрівна, викладач кафедри теорії та практики перекладу Луганської державної академії культури і мистецтв (*Луганськ, Україна*)

Павленко Галина Володимирівна, кандидат філологічних наук, доцент, доцент кафедри іноземних мов Таганрозького інституту управління та економіки (*Таганрог, Російська Федерація*)

Павленко Олександр Євгенович, доктор філологічних наук, доцент, завідувач кафедри іноземних мов Таганрозького інституту управління та економіки (*Таганрог, Російська Федерація*)

Сідоренко М. К., викладач Східноукраїнського національного університету імені Володимира Даля (*Луганськ, Україна*)

Філатова Олена Володимирівна, кандидат філологічних наук, доцент, завідувач кафедри іноземних мов Донецького інституту туристичного бізнесу (*Донецьк, Україна*)

Цонєва Ліляна Михайлівна, доктор (кандидат філологічних наук), доцент, викладач кафедри російської мови філологічного факультету Університету св. Кирила і Мефодія (*Велико Тирново, Болгарія*)

Шапочка Катерина Анатоліївна, викладач кафедри романо-германської філології Миколаївського національного університету імені В. О. Сухомлинського (*Миколаїв, Україна*)

Шерстюк Олеся Геннадіївна, викладач кафедри теорії та практики перекладу Луганської державної академії культури і мистецтв (*Луганськ, Україна*)

Наукове видання

ОБРІЇ СУЧАСНОЇ ЛІНГВІСТИКИ

Збірник наукових праць

Випуск 4 (2013)

Головний редактор – *І. П. Зайцева*
Технічний редактор – *Є. О. Сазонова*
Комп'ютерний макет – *Н. М. Чернуха*
Коректори – *Н. В. Колотовкіна,*
І. В. Шаповалова

Підп. до друку 23.11.2013 р. Формат 60X84/8. Бумага офсет.
Гарнітура Times New Roman. Друк офсет. Ум. друк. арк. 15.
Наклад 300 прим. Зам. № 197

Видавництво
Луганської державної академії культури і мистецтв
Красна площа, 7, м. Луганськ, 91055.
Тел.: (0642) 59-02-62.

Свідоцтво
про внесення суб'єкта видавничої справи до Державного реєстру
видавців, виготівників і розповсюджувачів видавничої продукції
ДК № 4574 від 27.06.2013 р.